

**Avdeling for nordisk språk og
litteratur**

Institutt for nordistikk
og litteraturvitenskap

NOR- *skrift*

Tillegg nr. 3/1997

Ingunn Økland
Konflikt og kontinuitet
En undersøkelse av litteraturfagets
forskningstradisjon i perioden
1928-1960 med vekt på
positivismekritiske
posisjoner

Redaksjonskomité: Harald Bache-Wiig, Gunnar Sivertsen, Arne Torp

NORskrift TILLEGG er en monografiserie som utkommer uregelmessig som supplement til tidsskriftet NORskrift. Serien er opprettet i 1996, og har særlig som formål å gjøre hovedoppgaver tilgjengelige i en utvidet distribusjon. Heftene i serien følger ikke abonnementet på NORskrift, men kan bestilles særskilt for kr 100,- fra utgiveren, som er:

Avdeling for nordisk språk og litteratur, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo, Postboks 1013 Blindern, 0315 Oslo.
Telefonhenvendelser kan rettes til Ellen Wingerei på 22 85 70 13.

NORskrift TILLEGG har hittil utkommet med disse titlene:

- 1/96 Karianne Bjellås Gilje: «Hæng dem» Analyse av Knut Hamsuns sakprosa i «barnemorddebatten»
- 2/96 Monika Guttormsen: Idrett, medier og kjønnsforskjeller
- 3/97 Ingunn Økland: Konflikt og kontinuitet. En undersøkelse av litteraturfagets forskningstradisjon i perioden 1928-1960 med vekt på positivismekritiske posisjoner.

Ingunn Økland

Konflikt og kontinuitet

En undersøkelse av litteraturfagets forskningstradisjon i perioden
1928-1960 med vekt på positivismekritiske posisjoner

Hovedoppgave i nordistikk og litteraturvitenskap
Avdeling for nordisk språk og litteratur
Universitetet i Oslo våren 1995

00 kj 15060

INNHOLDSFORTEGNELSE:

INNLEDNING	4
1 POSITIVISME OG POSITIVISMESTRID	12
1.1 Positivisme	14
1.1.1 1800-tallets positivisme: "Vitenskapeliggjøring"	15
1.1.2 Logisk positivisme	17
1.2 Positivismekritikken	19
1.2.1 Hans Skjervheim	20
1.2.2 Peter Rokseth, Carl Vilhelm Holst og Egil Wyller	24
2 POSITIVISME I LITTERATURVITENSKAPEN	28
2.1 Historisk-biografisk lese måte	29
2.2 "Positivistisk historisme"	31
2.3 Analyse av Arne Hanneviks lese måte i <i>Obstfelder og mystikken</i>	36
2.3.1 Forklaringsprinsipp: Kausalrelasjon mellom liv og verk	39
2.3.2 Estetikk: Kunsten mangler distinktive trekk	41
2.3.3 Antropologi: Indre eter ytre opp	43
2.3.4 Vitenskapelighet: Objektivitet, empirisme, induksjon	46
2.4 Oppsummering: Positivisme og inkonsistens	48
3 POSITIVISMEKRITIKKEN INNENFOR LITTERATURFAGET	50
3.1 Knut Imerslunds avhandling <i>Den estetisk-filosofiske skole i norsk litteraturforskning</i>	52
3.2 Rokseths og Holsts positivismekritikk	55

3.2.1	Rokseth: "Historisk metode" som kausalforklaring og som kontekstualisering	56
3.2.2	Holst: Empirismen som kvasiteoretisk og forførende	58
3.3	Analyse av Egil Wyllers lesemåte i <i>Tidsproblemet hos Olaf Bull</i>	62
3.3.1	Forklaringsprinsipp: Verkets uavhengige status	64
3.3.2	Estetikk: Kunstens transformerende kraft	65
3.3.3	Antropologi: Mennesket som bestående av kvalitativt ulike nivå	67
3.3.4	Vitenskapelighet: En legitim pluralitet av fortolkninger	70
3.4	Oppsummering: Idealisme og subjektivismen	73
4	EN VITENSKAPSTEORETISK BESKRIVELSE AV LITTERATURFAGETS FORSKNINGSTRADISJON	77
4.1	Forholdet mellom ontologi, teori og metode	78
4.1.1	Ontologi, teori og empiri som adskilbare størrelser	80
4.1.2	Ontologi, teori og empiri som uløselig forbundne størrelser	81
4.1.3	Kritikk av paradigmeteorien	82
4.2	Larry Laudan: Hermeneutikk og eklektisisme	84
4.2.1	Kritikken av Kuhn	85
4.2.2	Eklektisisme, inkonsistens og smidighet	88
4.3	Laudans modell anvendt på litteraturfagets forskningstradisjon	92
4.3.1	Forskningstradisjonens utvikling	93
4.3.2	Forskningstradisjonens nivåer	96
4.3.3	Konseptuelle problem	98
5	POSITIVISMESTRID: "THE LOGICAL CONNECTION ARGUMENT"	100
	FORKORTELSER	106
	LITTERATURLISTE	107

INNLEDNING

Positivismestriden i norsk filosofi på 1960- og 70-tallet har hatt avgjørende betydning for vitenskapsteoretisk refleksjon innenfor det samfunnsvitenskapelige miljøet. Problemstillingene det ble fokusert på var av utpreget filosofisk karakter: Partene representerte motstridende syn ikke bare med hensyn til den vitenskapelige diskurs. Det handlet like mye om ulikheter i verdensanskuelse og antropologi, og om forutsetningene for vitenskapelig aktivitet generelt. Det er ellers karakteristisk for positivismestriden at motsetningsforholdet mellom partene nesten utelukkende kom til uttrykk på et teoretisk nivå. Positivismekritikken var av utpreget metavitenskapelig karakter, og bar nesten ikke frukt når det kom til vitenskapelige undersøkelser.

På tross av stor oppmerksomhet omkring positivismestriden, både internt ved samfunnsfagene og i media, får en i ettertid et inntrykk av at representanter for de øvrige fagområdene bare i liten grad involverte seg i denne debatten. En kunne jo ellers tenke seg at både naturvitere og hele det historisk-filosofiske miljøet ville hatt utbytte av å gå inn i de problemstillingene som her ble aktualisert. I stedet er det vanlig å hevde at den åndsvitenskapelige tradisjonen aldri har hatt en tilsvarende strid omkring det positivistiske vitenskapsidealet, da dette vitenskapsidealet ansees å ha stått i direkte motsetning til den selvforståelse de humanistiske fagene representerte.¹ Riktignok snakker vi om anti-positivistiske strømninger innenfor de historisk-filosofiske fagene mot slutten av forrige

¹ I den grundigste behandlingen av positivismestriden i Norge, *Positivisme og vitenskapsteori* (1980), hevder Rune Slagstad at positivismestriden fikk minimal betydning for de historisk-filosofiske fagene fordi "det dominerende trekket var en ikke-positivistisk selvforståelse innen åndsvitenskapene", s.39

århundre, men da gjelder det gjerne kampen mot "det moderne gjennombruddet", som hos Collin, eller protesten mot en fremskritt- og utviklingstankegang i filosofien, som hos Monrad. Selve det positivistiske vitenskapsidealet ble i den forbindelse ikke problematisert, og når kritikken rammet positivismen som sådan, var det bare fordi denne var en del av et større konsept, nemlig den nymotens naturalistisk-inspirerte diktning og kritikk, og det naturvitenskapelig-inspirerte livssyn. Dermed fikk de anti-positivistiske strømningene mot slutten av forrige århundre gjerne et moralistisk preg; det gjaldt å bekjempe "det nye", og å løfte frem den kristelig-humanistiske arv.

De anti-positivistiske strømningene i Norge fikk imidlertid på et senere tidspunkt næring fra andre hold. Romanisten Peter Rokseth reiste tidlig på 1920-tallet til Frankrike, og lot seg inspirere av fransk anti-positivistisk filosofi, slik vi kan forbinde den med blant andre Henri Bergson. Rokseth kombinerte sin anti-positivistiske innstilling med nitide Platonstudier, og kom med denne ballasten til å utvikle en ontologi som kunne danne basis for en idealistisk betonet positivismekritikk. Man kunne altså vente at vi med Rokseth skulle få et mer teoretisk oppgjør med positivismen enn det vi ser tilløp til rundt århundreskiftet. Jeg vil da også argumentere for at den såkalte historismestriden innenfor litteraturfagene i Roksethfasen vesentlig dreide seg om en kritikk av selve det positivistiske vitenskapsidealet. Det var ikke den samtidige *logiske positivismen* som Arne Næss representerte – og som samfunnsfagskritikerne senere forholdt seg til – Rokseth og hans meningsfeller stod overfor, men snarere den form for positivisme som mot slutten av forrige århundre kom til å blandes med den historistiske forskningstradisjonen, og etter hvert prege denne på en avgjørende måte. Denne formen for positivisme har hatt til dels stor betydning for dannelsen av en vitenskapelig diskurs overhodet innenfor de humanistiske fagene. Litteraturfagene var på sin side preget av det positivistiske vitenskapsidealet blant annet ved et empiri- og overprøvbarehets-ideal, og dessuten ved den populære kausalforklaringsmodellen.

I den litteraturhistoriske tradisjonen forekommer det med andre ord enkelte fremskutte anti-positivistiske posisjoner, både forut for og parallelt med positivismestriden innenfor samfunnsfagene. Litteraturfagene ved Universitetet i Oslo var faktisk arena for en type

positivismekritikk som har viktige likhetstrekk med samfunnsfagenes senere kritikk. Det er særlig ved å se på polemikken til Rokseth, og ikke så mye på hans lite utviklede lesemåte, at striden mellom den historisk-biografiske og den estetisk-filosofiske lesemåten mer fortøner seg som en positivismestrid enn som et ledd i det store oppgjøret med historismen innenfor det historisk-filosofiske fakultetet.

Det er særlig to forhold som har ledet meg til tanken om en mer direkte vitenskapsteoretisk forbindelse mellom samfunnsfagenes positivismestrid og det oppgjøret blant andre Rokseth representerte: De skarpeste skyts fra Rokseth og hans meningsfeller rettet seg mot nettopp de "genuint" positivistiske trekkene i den historisk-biografiske lesemåten. Selv om disse trekkene kanskje ikke utgjorde hovedingrediensen i lesemåten, er det likevel her kritikken rammer hardest. Min arbeidshypotese er derfor at kritikerne bygde på den underforståtte oppfatning at den historisk-biografiske lesemåten på avgjørende vis var bestemt av positivismens idealer for vitenskapelig praksis. Det var særlig disse positivistiske tendensene i det historistiske paradigmet som Rokseth, Holst, Eckhoff og andre litteraturforskere kritiserte. Av den grunn vil jeg forstå deres arbeider primært som en positivismekritikk, og bare sekundært som en generell og omfattende kritikk av hele den historiserende forskningspraksisen. Denne forståelsen bryter forøvrig med forskergruppens selvforståelse, da både Rokseth, Holst og hele det estetisk-filosofiske forskerfellesskapet oppfattet seg som kritikere av en *historisk* lesemåte. Men for samtlige av de estetisk-filosofiske forskerne, slik denne gruppen er avgrenset hos Imerslund,² gjelder det at de i større eller mindre grad selv legger an en *historisk* tilnærming til tekstene, også der det rent prinsipielt var meningen at verket skulle stå i sentrum. Dette forholdet har fått meg til å tvile på deres dogmatiske og i hovedsak teoretiske avstandstaken fra "den historiske metode" (Rokseth). Selv om det ikke er nødvendig å gjøre noe stort poeng ut av denne tilsynelatende mangelen på konsistens hos de estetisk-filosofiske forskerne, synes det likevel berettiget å fortolke dette misforholdet mellom en kulturhistorisk interesse og en antakelse om at poesien gjennom alle tider er ens i sitt vesen, som et tegn på en underliggende tendens i deres

² Jf. Imerslund: *Den estetisk-filosofiske skole i norsk litteraturforskning*, Oslo 1978, innholdsfortegnelsen

grunnholdning: Enkelte sider av den historistiske litteraturforskningen ligger dem faktisk ikke så fjernt, men de oppfatter de positivistiske tendensene i den historisk-biografiske lesemåten som helt uakseptable. Imidlertid synes det som om interessen for det historiske har virket forstyrrende inn på flere av de estetisk-filosofiske forskerne, i den forstand at en historisk tilnærming til et tekstmateriale umiddelbart ble identifisert med terminologien hos representanter for det historisk-biografiske forskerfellesskapet, og dermed avskrevet som et alternativt løsningsforslag. Peter Rokseths prinsipielle innledning til *Den franske tragedie I*³ søker jo å forkaste de "historiske metoder", mens Rokseth på samme tid selv bruker mye plass på kultur- og sjangerhistoriske betraktninger i sitt videre arbeide. De estetisk-filosofiske forskerne *kontekstualiserer* gjennomgående sitt materiale, og de fleste av dem ser ut til å mene at det er mulig å rekonstruere psykiske tilstander og historiske fenomener, en hypotese som er avgjørende for den historistiske forskningspraksisen. Samtidig kritiserer de altså "historismen".

Noe av årsaken til denne forvirringen kan være at fagtradisjonen gjennomgående beskriver den historisk-biografiske lesemåten som historistisk i sitt vitenskapsteoretiske fundament. Enkelte heller også til kombinasjonsbeskrivelsen "positivistisk-historistisk", gjerne uten å utdype eller forklare nærmere hvordan disse to begrepene overhodet kan sammenstilles. I en avhandling om Wergelands historiefilosofi har Werner Poensgen problematisert nettopp denne begrepskonstruksjonen, som etter hans syn er en ren selvmotsigelse: "For i norsk tradisjon bruker man ureflektert "historisme" om alle teksttilnærminger som har historisk perspektiv slik at man også taler om en "positivistisk historisme" uten å være klar over at man da bryter med den forskningstradisjonen som opprinnelig ble kalt historistisk."⁴ Når dette problemet ikke ekspliseres i vår fagtradisjon, har det etter mitt syn å gjøre med en uforholdsmessig smal definisjon av historisme-begrepet – en definisjon som ikke tar hensyn til historismens historie *før* den blir positivistisk. Definisjonen

³ Jf. Rokseth: *Den franske tragedie I*, Oslo 1928, s.1-24

⁴ Poensgen: *Historiefilosofiske og historiografiske aspekter ved Henrik Wergelands prosaforfatterskap*, Oslo 1990, forordet

forholder seg utelukkende til det vi med Otto Krogseth kunne kalle historismens *senfase*, der positivismen altså var inkludert.⁵ Denne definisjonen har gjort det mulig å snakke om en "positivistisk historisme" uten å problematisere begrepssammenstillingen nærmere.

I det store oversiktsverket *Den tyske historismen* gjør Krogseth rede for det paradokset at én posisjon på samme tid kan være både historistisk og anti-historistisk. Selve historisme-begrepet innbefatter så mange ulike kriterier at en bestemt posisjon gjerne kan oppfylle enkelte av disse kriteriene, men samtidig stå i et motsetningsforhold til andre kriterier. Det samme kan sies om litteraturfagets forskningstradisjon. Selve forskningstradisjonen innbefatter en rekke ulike kriterier som ikke utraderer hverandre selv om de inngår i et motsetningsforhold. Fagets forskningstradisjon blir dermed preget av stykkevis utskiftninger og en merkelig dialektikk: Samtidig som intern kritikk bidrar til faglig fornyelse, nøytraliseres den i møte med tradisjonens konvensjoner. Det er dette intrikate forholdet mellom fornyelse og konservering jeg ønsker å gi en vitenskapsteoretisk beskrivelse av i denne hovedoppgaven. Positivismestriden tjener som et utgangspunkt for analysen og er, så langt jeg kan se det, beste eksempelet på hvordan forskningstradisjonen turnerer utfordringer ved å sørge for at såvidt uforenlige posisjoner som positivisme og historisme, som historisk-biografisk og estetisk-filosofisk lesemåte, kan leve i tilsynelatende fredelig sameksistens innenfor tradisjonen.

Gangen i hovedoppgaven blir slik: Først gjør jeg rede for positivisme og positivismestrid innenfor henholdsvis det filosofisk-samfunnsfaglige og det litteraturfaglige miljøet. Jeg tolker de estetisk-filosofiske forskernes kritikk av historismen som betinget av anti-positivistiske posisjoner.⁶ For å konkretisere og utdype hvordan "positivisme" og "anti-positivisme" kommer til uttrykk i en litteraturfaglig kontekst, analyserer jeg to norske fagbøker der begge forfatterne ønsker å plassere seg som anti-positivister. I den ene av disse bøkene er det likevel en positivistisk form for vitenskapelighet som preger lesemåten.

⁵ Jf. Krogseth: *Den tyske historisme*, Oslo 1984, s.XXIII-XXVI og s.552ff

⁶ Knut Imerslund har forøvrig vært inne på denne tanken før meg, men uten å føre den til ende.

Det har vært vanskelig å finne en norsk, litteraturfaglig avhandling som kunne representere en anti-positivistisk posisjon. Siden de estetisk-filosofiske forskerene stort sett polemiserer på et teoretisk nivå, men ikke gjennomførte programmet sitt i praksis, er det lite å hente hos dem i denne forbindelse. Slik sett synes det heller uberettiget når enkelte karakteriserer det estetisk-filosofiske forskerfellesskapet som en "skole", eller ser på "overgangen" fra en historisk-biografisk til en estetisk-filosofisk lese måte som et kuhnsk paradigmeskifte.⁷ Innenfor humanistisk vitenskapsteori har skolebegrepet ofte blitt brukt for å karakterisere en situasjon der to eller flere konkurrerende forskerfellesskap ikke har kunnet samarbeide eller forstå hverandre. Med Kuhn kunne vi kalle skolene for ulike paradigmer, og som Kuhn kunne vi se på disse som inkommensurable.⁸ Situasjonen hos oss er imidlertid en annen. Her har de ulike "skolene" forstått hverandre, og ofte har det vist seg at en prinsipiell, teoretisk uenighet ikke har fått bemerkelsesverdige konsekvenser for arbeidet med tekster. Skolene har med andre ord ofte møttes i det konkrete og metodiske, på tross av en eksplisitt teoretisk uenighet.⁹ Når jeg etter å ha analysert en positivistisk og en anti-positivistisk posisjon altså søker å gi en vitenskapsteoretisk beskrivelse av litteraturfagets forskningstradisjon på bakgrunn av kontroversene i Rokseth-fasen, har jeg måttet trekke inn modeller som kan forklare det eklektiske preget denne tradisjonen har. Forskningstradisjonen kan sies å ha en alt annet enn paradigmatisk karakter. I stedet er den inkluderende, absorberende, smidig og inkonsistent. Etter å ha presentert en vitenskapsteoretisk fortolkning av den litteraturfaglige tradisjonen, griper jeg igjen tilbake til positivisme-problematikken. Ringen slutes ved at jeg på dette siste stadiet, på bakgrunn av de perspektivene som er trukket opp underveis, kan vise hvordan den vitenskapsteoretiske tilnærmingen til fagtradisjonen bidrar til å sette den inn i en bredere kontekst. Positivismekritikken er ikke genuin hverken for

⁷ Dette skjer hos blant andre Jana Weidemann i hovedoppgaven *Norskfaget i krise. En fagkritisk undersøkelse av vitenskapssynet i nordistikkens litteraturforskning*, Oslo 1988.

⁸ Jf. Kuhn: *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago & London 1962, s.147ff

⁹ Det tre-trinnede mønsteret som Atle Kittang skisserer i den mye brukte artikkelen "Tre forståingsformer i litteraturgranskninga"(1975) synes slik sett ikke å holde stikk. Ifølge Kittang har forståelsen utviklet seg fra å være *sympatisk* til å bli *objektiverende*, for så igjen å utvikle seg fra å være objektiverende til å bli *symptomal*. Lesemåten antas å følge den samme utviklingen.

samfunnsfaget eller litteraturfaget. Det er faktisk en mer allmenn vitenskapsteoretisk argumentasjon som har gjort seg gjeldende på ulik måte innenfor de to fagmiljøene.

Jeg gjør oppmerksom på at begrepet *vitenskapsteori* her, som i NAVF's konferanserapport om vitenskapsteoretiske fag, brukes som en sekkebetegnelse for "alle former for vitenskapelig undersøkelse av vitenskapen".¹⁰ De viktigste undergruppene av faget vil i vår sammenheng være *vitenskapsfilosofi* og *vitenskapshistorie*. Andre undergrupper av vitenskapsteorien vil være vitenskaps sosiologi, vitenskapsetikk og vitenskapspsykologi.

Vitenskapsfilosofi kan enkelt defineres som filosofisk refleksjon over spørsmålet om hva "vitenskapelighet" kan sies å være, og over hva som er – eller bør være – vitenskapens karakteristiske trekk. *Vitenskapshistorien* undersøker blant annet hvordan vitenskapen har utviklet seg gjennom tidene, hvilken samfunnsmessig rolle den har spilt og hvordan vitenskapelige fremskritt har ført til historisk sett radikale brudd. Denne disiplinen kan langt på vei sies å være deskriptiv, men hermeneutikkens lære om den alltid allerede eksisterende forståelseshorisont gjelder selvfølgelig også her. Vitenskapshistorien vil aldri være rent deskriptiv; den underforstår en konsepsjon av hva vitenskap er og bør være. Den ungarsk-engelske vitenskapsteoretikeren Imre Lakatos har beskrevet forholdet mellom vitenskapsfilosofi og vitenskapshistorie som et avhengighetsforhold, der begge disiplinene får legitimert sin virksomhet ved stadig å trekke hverandre inn i sine særegne prosjekter, og ved å basere seg på hverandre: "Philosophy of science without history of science is empty; history of science without philosophy of science is blind."¹¹ Vitenskapsfilosofien vil alltid være bygget på en fortolkning av vitenskapshistorien, slik også vitenskapshistoriske fortolkninger foretas ut fra vitenskapsfilosofiske antakelser. Intensjonen med hele hovedoppgaven min kan gjerne karakteriseres ved hjelp av Lakatos' terminologi: Primært har jeg villet foreta en vitenskapshistorisk undersøkelse av vitenskapsteoretiske kontroverser innenfor fagtradisjonen. Samtidig forsøker jeg å komme utover det rent historiske ved å foreslå en ny

¹⁰ *Vitenskapsteoretiske fag. En konferanserapport.*, NAVF, Oslo 1976, s.63

¹¹ Lakatos: "History of Science and its Rational Reconstructions", *Boston Studies in the Philosophy of Science*, vol.8, red; Buckland og Cohes, 1971, s.91ff

beskrivelse av – og tilnærming til – vitenskapsteoretiske problemer. Både undersøkelsen, kritikken og forslaget baserer seg på en oppfatning av hvordan vi best kan ivareta den vitenskapsteoretiske dimensjonen ved litteraturfaget.¹²

¹² I og med at hovedoppgaven i første rekke forholder seg til perioden 1928-1960, skiller jeg ikke mellom de filologiske litteraturfagene og allmenn litteraturvitenskap. Institutt for allmenn litteraturvitenskap ble opprettet først i 1965.

1 POSITIVISME OG POSITIVISMESTRID

Den samfunnsvitenskapelige positivismestriden i Norge står i en direkte forbindelse med tilsvarende filosofiske oppgjør innenfor både kontinental og analytisk filosofi. Hovedtendensen var at den dominerende logisk-positivistiske vitenskapsteorien ble imøtegått ut fra ulike hermeneutiske posisjoner. Oppgjøret var først og fremst rettet mot den logisk-positivistiske bearbeidelsen av antropologiske og sosiologiske emner. Ifølge kritikerne trakk positivismens overordnede krav til enhetsvitenskap med seg et forflatende menneskesyn. Vitenskapens enhet skulle, ifølge de logiske positivistene, bestå i en ensartet måte å behandle ethvert gjenstandsområde på, dersom det var emnet for forskning. I samfunnsfaglig sammenheng betydde dette at studiet av menneskelige handlinger og menneskelig samkvem skulle skje ved hjelp av lov- og årsaksforklaringer, og at forskningsresultatene skulle være intersubjektivt overprøvbare. Implisitt i en slik fremgangsmåte ligger det en behavioristisk antropologi: Menneskets handlinger behandles som ledd i en determinert kausal-kjede.

Positivismekritikerne ønsket å vise hvordan positivistenes metodologi – og derav reduksjonistiske menneskesyn – hindret dem i å gi en adekvat analyse av menneskelig, meningsfull og verdirelatert handling. Positivismekritikerne søkte så å si å frigjøre den samfunnsvitenskapelige forskningspraksisen ved å underminere den positivistiske metodologien. Positivismestriden førte dermed til at idealet om enhetsvitenskap måtte vike plassen for en dualistisk modell. Kritikerne var nemlig enige i at den positivistiske metodologien egnet seg for et naturvitenskapelig materiale, men de mente at den var for rigid

til å overføres analogt til andre vitenskapsgrener, slik positivistene hadde gjort. Ved å peke på vesentlige uoverensstemmelser mellom *primum* (naturvitenskap) og *secundum* (samfunnsvitenskap), søkte positivismekritikerne å avdekke bristende forutsetninger for analogislutningen. I neste omgang gav dette et legitimt grunnlag både for å fremheve særegenhetene ved samfunnsfagernes materiale og trekke dette materialet unna det rådende vitenskapsteoretiske paradigmet.

I ettertid kan man kanskje stusse ved at positivismekritikerne insisterte så sterkt på forskjellene mellom ulike typer vitenskap. På bakgrunn av Kuhns og den filosofiske hermeneutikkens erkjennelser, er det nødvendig å gjøre det hermeneutiske prinsippet gjeldende for alle typer vitenskapelig aktivitet. Det hermeneutiske perspektivet er kanskje mer fremtredende innenfor ånds- og samfunnsvitenskapene, siden naturvitere i så stor grad arbeider med "å legge puslespill".¹³ Likevel er det iøynefallende at positivismekritikerne viste så liten interesse for å anlegge et slikt fellesperspektiv. Enkelte var så opptatt av å splintre enhetsvitenskaps-idealet, at de nærmest kom til å forfekte en dikotomisk forståelse av forholdet mellom naturvitenskap og ånds- og samfunnsvitenskap.¹⁴

Det logisk-positivistiske vitenskapsidealet har hatt minimal betydning for de humanistiske fagene i Norge.¹⁵ Likevel har årsaksforklaringer, empiriske undersøkelser og overprøvbarehets-idealet vært vesentlige komponenter også i arbeidet med estetiske og historiske objekter. I så måte er situasjonen innenfor samfunnsvitenskapen og de historisk-filosofiske fagene parallell: Fagernes vitenskapelige status ble lenge langt på vei vurdert med tanke på anvendelsen av naturvitenskapelig-metodiske komponenter.

Positivismekritikerne hevdet at ånds- og samfunnsfagernes objekter krevde en fortolkende tilnærming. Denne fortolkende tilnærmingen medfører at forskeren stilles overfor

¹³ Jf. Kuhn: "The Natural and the Human Sciences", *The Interpretive Turn*, red; Hiley og Scusterman, Itacha & London 1991, s.17-24

¹⁴ Dermed fulgte de i realiteten Diltheys program. Diltheys forsøk på å gi en erkjennelsesteoretisk fundering av åndsvitenskapene var betinget nettopp av en forestilling om det særegne ved *Geisteswissenschaften*.

¹⁵ Med unntak av Peter Wessel Zappfe og Helge Hultberg, er det vel knapt noen litteraturforskere som har anlagt en logisk-positivistisk tilnærming til tekstene.

et for vitenskapen erkjennelsesteoretisk problem: Fortolkningen vil være avhengig av selve den menneskelige erfaringens betingelser, dens kvalitet. Fortolkningen avhenger av fortolkerens individuelle erfaringer, og må derfor alltid ligge et sted i spenningsfeltet mellom den intersubjektive, vitenskapelige diskursen og den subjektive, personlige erfaringen som unndrar seg en strengt vitenskapelig diskurs.¹⁶ Positivismekritikerne ved SV-fakultetet og innenfor litteraturfagene ønsket å ta på alvor at både forskningsobjektet og forskeren er bevegelige og komplekse størrelser, med en erfaringsverden som ikke alltid kan ekspliseres. En adekvat metode måtte etter deres syn forholde seg til dette "problemet", og dermed forkaste kausalforklaringsmodellen og andre naturvitenskapelige strategier. SV-fakultetets positivismekritikere løftet frem det frie, velgende og opplevende menneske som grunnleggende premiss for teori- og metodevalg, og avviste nomotetiske tilnærminger. Kritikerne innenfor litteraturfagene ville på sin side legge innlevelse og litterær følsomhet til grunn for studiet av det estetiske objektet, og nektet å gi en eller annen form for kausalforklaring på diktningens og dikterens "vesen".

Før jeg gjør nærmere rede for positivismekritikken innenfor henholdsvis samfunns- og litteraturfagene, vil jeg i korte trekk karakterisere den filosofiske retningen kritikerne bekjemper.

1.1 Positivism

Ifølge den danske vitenskapsteoretikeren Poul Lübcke er det mer treffende å karakterisere 'positivisme' som en *tendens* enn som en avgrenset filosofisk retning eller skole.¹⁷ Med Georg Henrik von Wright kan positivismen sies å være en tendens til å generalisere den

¹⁶ I artikkelen "Den store utredningen om estetikk og samfunnsvitenskap"(1991) gjør Øyvind Pålshaugen nærmere rede for denne konflikten nettopp på bakgrunn av positivismestriden.

¹⁷ Jf. Lübcke: "Filosofien i Tyskland etter Hegel", *Vor tids filosofi. Engagement og forståelse*, red; Lübcke, København 1982, s.9ff

menneskelige erfaring i retning av antatt allmenngyldige normer.¹⁸ Den positivistiske tendensen gjør seg gjeldende i ulik grad i ulike filosofiske og erkjennelsesteoretiske systemer. Derfor er det viktig, sier vitenskapsteoretikeren Søren Kjørup, ikke bare å forholde seg til ulike filosofiske posisjoner som bevisst tar opp i seg positivistiske komponenter. Like viktig er det å analysere selve den vitenskapelige praksis, til og med der det ikke foreligger noen eksplisitt tilslutning til det positivistiske vitenskapsidealet. Bare på den måten vil vi kunne utskille en faglig holdning eller doktrine, der det positivistiske standpunkt er eksplisitt formulert og "positivisme som en udtalt holdning i selve den vitenskapelige praksis".¹⁹ Kjørups poeng er av stor betydning i vår sammenheng: Der positivismen innenfor samfunnsfagene var doktrinært motivert av den logiske positivismen, var de positivistiske komponentene ofte ikke erkjent eller tilsiktet innenfor litteraturfaget slik dette ble utmyntet i den historisk-biografiske lesemåten.²⁰

I det følgende vil jeg omtale både 1800-tallets og 1900-tallets form for positivisme. Jeg slår imidlertid bare ned på momenter som har betydning for forståelsen av positivismestriden.

1.1.2 1800-tallets positivisme: "Vitenskapeliggjøring"

Omkring 1860- og 70-tallet slår den positivistiske tendensen ut i full blomst i filosofiske og vitenskapelige miljøer i Europa. Den naturvitenskapelige metodologi ble foreslått lagt til grunn også for studiet av menneskelige handlinger og estetiske objekter. I dette perspektivet er det mulig å definere 1800-tallets positivisme ganske enkelt som et generelt krav om en viss form for vitenskapeliggjøring av de historiske og estetiske vitenskapene. Den effektivitet en

¹⁸ Jf. von Wright: *Logik, filosofi och språk*, Nora 1993, s.144

¹⁹ Kjørup: *Forskning og samfund*, København 1985, s.7

²⁰ Den logiske positivismen har forøvrig klarere skole-trekk enn andre former for positivisme. Derfor er det i større grad enn ellers åpenbart om en erkjennelsesteori eller vitenskapelig praksis baserer seg på denne formen for positivisme.

naturvitenskapelig fremgangsmåte hadde utvist, gjorde det etter positivistenes syn berettiget å overføre samme metodiske standard til alle typer vitenskap. Den franske filosofen Louise Althusser hevder at dette ekspansjonsidealet avslører en viss idealistisk undertone i enhver positivism. Ifølge Althusser representerer det positivistiske vitenskapsidealet en vilje til "at klaske indholdet af den materialisme, der er særegen for de biologiske arter, over på et helt andet reelt objekt: de menneskelige samfund. Det er en idealistisk anvendelse af det materialistiske indhold af en given videnskab [...] gennem overføringen af dette indhold på en anden videnskabs forskningsobjekt."²¹

I bresjen for denne idealistiske anvendelsen av materialismen finner vi franskmannen Auguste Comte. På tross av at Comte gjerne regnes som positivismen far, er det bred enighet om at det er empiristen David Hume som har fungert som hovedinspirator for moderne positivistisk vitenskapsfilosofi.²² Kanskje kan vi si at Comte har gitt navn til en bestemt filosofisk tendens, men at det er Humes metodologiske program som karakteriserer positivismen.²³ Enkelte sider ved Comtes forfatterskap, og særlig hans forsøk på å avgrense vitenskap fra metafysikk, er likevel av interesse for en forståelse av positivismestriden innenfor samfunns- og litteraturfagene.²⁴ Comte er ellers mest kjent for forestillingen om en tre-trinnet historisk, intellektuell og kollektiv utvikling.²⁵

Comte definerte tradisjonell filosofi pejorativt som metafysikk og spekulasjon. I kontrast til filosofiens maktesløshet, stilte han vitenskapens progressivitet og effektivitet. Filosofiens forsøk på å utvikle en verdensanskuelse ad spekulasjonens vei, ville ifølge Comte bli overflødiggjort parallelt med vitenskapelige fremskritt. Filosofenes oppgave ville deretter

²¹ Althusser: *Filosofi, Ideologi og Videnskab*, København 1974, s.172

²² Jf. von Wrigth, op.cit., s.144-145

²³ I foredraget "Vitenskap og samfunn. Refleksjoner omkring den norske positivismestriden"(1991) sier Espen Hammer at det å være positivist "først og fremst innebærer at man som vitenskapsteoretiker er empirist", s.3

²⁴ Jf. Laudan: *Science and Hypothesis*, Dordrecht & Boston & London 1981, s.141-162

²⁵ De tre stadiene utgjør en immanent tre-trinns struktur, der mennesketanken gjør fremskritt på hvert nivå i strukturen. Stadiene karakteriseres ved ulike måter å reflektere på: Et første, teologisk stadium medfører en *fiksjonal refleksjon*, et neste, metafysisk stadium kjennetegnes ved *abstrakt refleksjon*, og med det ideelle, positive stadium følger en *vitenskapelig refleksjon*. Det innbyrdes dialektiske (i hegelsk forstand) forholdet mellom stadiene styres av tiltakende fornuft.

bli rent katalogisk: Ved å samordne observerbare – positivt gitte – data, skulle de generalisere, dedusere og formulere allmenne lover. Filosofi ville slik bli til vitenskap, og dermed overholde Comtes demarkasjons-kriterium: Filosofiens – dvs. vitenskapens – setninger ville være generelle og testbare.²⁶

Dette skillet mellom vitenskap og tradisjonell filosofi ble oppfattet som uhyre problematisk av mange positivismekritikere. I et av de mest skjellsettende positivismekritiske verkene, *The Idea of a Social Science*, hevdet Peter Winch at ethvert studium av menneskelige samfunn i sin karakter må være filosofisk. Enhver som undersøker menneskelige samfunn og menneskelige handlinger må nemlig beskjeftige seg med disse fenomenenes *natur*.²⁷ Hans Skjervheim har vært inne på noe av den samme tankegangen.²⁸

Litteraturfagets positivismekritikere insisterte også på et filosofisk fundament for vitenskapelig aktivitet. Ifølge Carl Vilhelm Holst vil det være umulig å nærme seg "diktningens gåte" uten et spekulativt fundament.²⁹

1.1.2 Logisk positivisme

Logisk positivisme – også kalt logisk empirisme og neo-positivisme – oppstod i Østerrike og Tyskland i tiden omkring første verdenskrig. Retningen hadde sin glansperiode i 1930- og 40-årene. Den festet seg da i såvel amerikansk som i europeisk vitenskapsfilosofi, ikke minst i Skandinavia og Oslo. Arne Næss var i en periode erklært positivist, og for en tid preget han i ekstrem grad det filosofiske miljøet i Norge, særlig i Oslo. Mot slutten av 1950-årene ebbet

²⁶ Jf. Laudan, op.cit., s.142-143

²⁷ Jf. Winch: *The Idea of a Social Science*, London 1958, særlig s.1-24 og s.40-44

²⁸ Jf. Skjervheim: *Vitenskapen om mennesket og den filosofiske refleksjon*, Oslo 1964, særlig s.121-136

²⁹ Jf. Holst: *Fragment av en kunstfilosofi*, Oslo 1953, s.13-16

retningen sakte ut, parallelt med at den ble angrepet stadig sterkere fra positivismekritisk hold.³⁰

De logiske positivistene (Schlick, Carnap, Neurath, Frank, Hempel m.fl.) og 1800-tallets positivistene hadde et felles utgangspunkt i oppgjøret med *apriorisk filosofi*.³¹ Ifølge en av retningens representanter, Herbert Feigl, skiller den logiske positivismen seg fra tidligere former for empirisme, positivisme og pragmatisme ved "the systematic pursuit of the problem of meaning by means of a logical analysis of language".³² En slik språkanalyse var, ifølge de logiske positivistene, nødvendig fordi språkbruken i den filosofiske diskurs indirekte hadde skaffet vitenskapen en rekke erkjennelsesteoretiske pseudo-problemer. Språkanalysen skulle tjene til å avdekke strukturerende prinsipper for en meningsfull diskurs, og til å avgrense den meningsløse, metafysiske pseudo-diskursen. Så lenge en teologisk eller metafysisk diskurs forholder seg til en overjordisk virkelighet, blir den nemlig følelsesavhengig, spekulativ og rasjonalistisk, og produserer på denne måten sine egne pseudo-problemer, ble det hevdet.³³ "Poenget er", sier Arne Næss, "at språklige uttrykk ikke kan inngå i det vitenskapelige språket hvis de defineres slik at det blir utenkelig eller svært usannsynlig at de kan referere til noe felles iakttakbart."³⁴

I forsøket på å avgrense seg fra den meningsløse, metafysiske diskursen utviklet de logiske positivistene en *meningsteori* som skulle danne forutsetningene for det vitenskapelige språket. Denne teorien går ut på at en setnings mening bestemmes av *sannhetsbetingelsene* for setningen, og at disse betingelsene må være tilgjengelige for *empirisk testing*.³⁵ Positivistene

³⁰ Det er forøvrig delte meninger om hvorvidt empirismen egentlig kan sies å ha ebbet ut. I *Agora* 3-4/ 94 heter det eksempelvis at "[e]mpiristisk filosofi og empiristisk influert vitenskap i ulike modifikasjoner [har] beholdt grepet fram til i dag ved Universitetet i Oslo", s.1 ("Redaksjonelt").

³¹ Dvs.: filosofi som antar at det er mulig å nå fram til erkjennelse av verden gjennom tenkning alene

³² Feigl: "Logical Empiricism", *Reading in Philosophical Analysis*, utg.; Feigl & Sellars, New York 1949, s.6

³³ Jf. Feigl, op.cit., s.3-5

³⁴ Næss (m.fl.): *Vitenskapsfilosofi*, Oslo-Bergen-Tromsø 1980, s.111

³⁵ Jf. Flor: "Den logiske positivisme", *Vor tids filosofi. Videnskap og sprog*, red; Lübecke, København 1989, s.122

forsøkte videre å utvikle et idealspråk som skulle oppfylle sannhetsbetingelsene. Foruten å oppfylle meningsteoriens krav, måtte setningene i dette språket ha kognitiv verdi og en informerende funksjon. Strengt syntaktisk-semantiske regler for bruken av et ord skulle avsløre uvedkommende konnotasjoner. I arbeidet med å utvikle idealspråket grep de logiske positivistene tilbake til språkanalyser hos bl.a. Frege, Russel og Wittgenstein.³⁶ Idet observasjoner utelukkende baserte seg på dette såkalte "teori-uavhengige" idealspråket, skulle det kunne sikre vitenskapens intersubjektive overprøvbarehet.

Denne formen for "språkrøkt" ble av mange positivismekritikere anklaget for å føre til en katastrofal reduksjonisme: Dersom menneskelige samfunn og menneskelige handlinger skal karakteriseres ved hjelp av ideal-språket, vil beskrivelsen og forståelsen bli rigid og snever. Vi vil antakelig heller ikke komme frem til annet enn banale resultater.

Enkelte positivismekritikere forsøkte også å underminere forestillingen om det objektive og nøytrale ved idealspråket. Karl-Otto Apel relativiserte den logisk-positivistiske malen ved å vise at også den var konstituert på basis av en bestemt kommunikasjonssituasjon. Selve ideen om objektivitet og uavhengighet baserer seg i bunn og grunn på menneskeskapte regler og normer for "objektivitet" og "uavhengighet", og har ingen absolutt gyldighet, hevdet Apel.³⁷

1.2 Positivismekritikken

Sett under ett kan det mest samlende ved positivismekritikken innenfor de samfunns- og litteraturfaglige miljøene sies å være den negative vurderingen av positivismens reduksjonisme. Generelt gjelder det for de samfunnsfaglige positivismekritikerne at de søkte å gi en analyse av det særegne ved den menneskelige væremåten og av det sosiale samspillet

³⁶ Med hensyn til Wittgensteins innflytelse, var det fortrinnsvis *Tractatus Logico-Philosophicus* (1921) positivistene lot seg inspirere av. *Philosophische Untersuchungen* (1953) derimot, var det gjerne positivismekritikere som trykket til sitt bryst.

³⁷ Jf. Apel: "Communication and the foundation of the Humanities", *Acta Sociologica*, nr.1, 1972, s.17-26

verdibaserte karakter. Positivismekritikerne ved litteraturfagene mente at de fundamentale spørsmålene om hva diktning og kunstnerisk kvalitet kan sies å være, måtte stilles på en ganske annerledes måte enn det ble gjort av de historisk-biografisk orienterte forskerne.

Her vil jeg kort skissere hva positivismekritikken innenfor de ulike fagene konkret gikk ut på. Siden positivismestriden innenfor litteraturfagene er gjort til et hovedemne for tredje kapittel i denne avhandlingen, vil jeg bare kort og foreløpig gå inn på den her, og da mer for å sammenholde litteraturforskernes kritikk med den kritikken som reises innenfor samfunnsfagene. Jeg konsenterer fremstillingen av samfunnsfagenes positivismekritikk om Skjervheims posisjon, da denne ligger nærmere litteraturfagets kritikk enn for eksempel Dag Østerbergs materialisme eller Audun Øfstis transcendentalpragmatikk.

1.2.1 Hans Skjervheim

I en avhandling om positivistisk, hermeneutisk og kritisk vitenskapsteori, definerer og omtaler den danske vitenskapsteoretikeren Asta Fink flere ulike positivismekritiske posisjoner. Innenfor en hermeneutisk basert vitenskapsteori skisserer hun tre hovedretninger hvorav to kommer i betraktning i en norsk sammenheng. Den ene av disse er en *moralisk begrunnet positivismekritikk*, en retning hun ser Skjervheim som den fremste og mest typiske representant for. Denne posisjonen karakteriseres som *idealistisk* og *subjektivistisk*. "Det angreb på positivismen den representerer er primært båret af en indignasjon over den objektiverende holdning til mennesket de positivistiske adfærdsvidenskaber [...] gør en dyd af."³⁸ En annen hermeneutisk, positivismekritisk posisjon er *den språkspillteoretisk begrunnede kulturrelativismen*, transcendentalpragmatikken.³⁹ Denne posisjonen representeres ved filosofer som Karl-Otto Apel og Peter Winch, og her hjemme ved blant andre Audun

³⁸ Fink: *Teori og praksis*, København 1973, s.27-33

³⁹ Det er ellers delte meninger om hvorvidt transcendentalpragmatikken kan sies å være hermeneutisk fundert. Jf. Hammer, op.cit., s.16-17

Øfsti og Jakob Meløe. I tillegg til disse to hermeneutiske posisjonene, er den dialektiske materialismen utpreget positivismekritisk. Kritisk teori er ellers på mange punkter svært forskjellig fra en subjektivistisk posisjon som Skjervheims. Denne typen positivismekritikk vil eksempelvis mene at det er berettiget med en objektivierende holdning i frigjøringsøymed, der hermenutikken gjerne vil anse enhver objektivering for illusorisk og forkastelig. Sartre, Habermas, Dag Østerberg og Gunnar Skirbekk kan stå som representanter for en slik kritisk teori. På tross av til dels store ulikheter mellom en subjektivistisk-idealistisk posisjon som Skjervheims og en marxistisk inspirert samfunns- og vitenskapsteori som Østerbergs, møtes retningene likevel i bekjempelsen av den positivistisk-reduksjonistiske antropologien.

For Hans Skjervheims vedkommende begynner oppgjøret med en analyse og destruksjon av *objektivismen*. Ifølge Slagstad er Skjervheims intensjon med dette "å vise at subjektet og subjektiviteten ikke, som i naturvitenskapene, kan og skal elimineres, men tvert imot utgjør et grunnleggende konstituerende moment i den samfunnsvitenskapelige teoridannelse".⁴⁰ I artikkelen "Deltakar og Tilskodar" gjør Skjervheim rede for hva han mener med "objektivisme": Det er tale om objektivisme når "den objektivierende holdningen vert absolutert, det vil seie når ein berre vil sjå det under synsvinkelen fakta og faktisitet".⁴¹

Helt enkelt kan en si at objektivismen springer ut av en kartesiansk forståelse av subjekt/ objekt-relasjonen. Her er det subjektets sentralitet og autonomi, samt dets herredømme i erkjennelsesakten, som skal borge for en rasjonell, vitenskapelig holdning versus objektet. Den objektivierende tilnærmingen skulle forhindre at studieobjektet påvirket forskeren og gjorde forskningsresultatene subjektive, det vil si uvitenskapelige. Denne subjekt/ objekt-dikotomien er det Skjervheim vil overvinne. I motsetning til positivismens krav om lidenskapsløs og objektiv observasjon, følger Skjervheim fenomenologien i å betrakte subjektet som intensjonalt konstituerende. Relasjonen mellom subjekt og objekt, eller retttere: mellom subjekt og subjekt, består derfor av to likeverdige, bevegelige størrelser, der begge parter er del i en engasjerende akt.

⁴⁰ Slagstad: *Positivism og vitenskapsteori*, Oslo-Bergen-Tromsø 1980, s.47

⁴¹ Skjervheim: "Deltakar og tilskodar", *Bryminger i tidens tankeliv*, red; Aarnes og Wyller, Oslo 1960, s.72

Skjervheims påstand er at en objektiverende holdning som regel virker *depersonaliserende* på samme måte som en psykologiserende holdning gjør det. I begge tilfeller er det tale om en uengasjert iakttakelse, der mitt medmenneske reduseres til et interessant kasus. Denne objektiverende eller psykologiserende holdningen krenker min nestes frihet og virker som en maktdemonstrasjon. Skjervheim illustrerer hvor absurd en objektiverende holdning er ved å la den slå tilbake på subjektet selv: "Det finst visse grenser for kva ein kan oppfatta som fakta [...], for kva ein kan objektivera. Ein kan prinsipielt ikkje objektivera seg sjølv."⁴² Når det rent logisk er umulig å objektivere seg selv, beror det på at tanken ikke samtidig kan tenke og forholde seg til seg selv. Vår eksistens som *transcendentalt ego*⁴³ tillater ikke at vi *samtidig* tenker og reflekterer over vår egen tenkning. Av dette følger Skjervheims frihetsbegrep: Der den positivistiske antropologien ser på menneskets handlinger som determinerte og objektiverbare, hevder Skjervheim menneskets prinsipielle frihet og det inkonsistente ved en reduksjonistisk antropologi. Skjervheim konkluderer med at den objektiverende holdningen ikke under noen omstendigheter er legitim i møte med medmennesker eller samfunnet.

Asta Fink karakteriserer som sagt Skjervheims posisjon som idealistisk og subjektivistisk: "[I]dealistisk er den i kraft av at friheden bestemmes som noget "indre", et abstrakt potensiale, subjektivistisk bl.a. i kraft af, at den bestemmes som subjektets *oppgave*."⁴⁴ Etter hennes syn er dette en kritikkverdig posisjon. I opposisjon til positivismens materialisme og objektivisme, havner Skjervheim i en fastlåst, polemisk bestemt idealisme og subjektivisme, hevder hun.⁴⁵ Finks kritikk kan være med på å anskueliggjøre differenser mellom ulike positivismekritiske posisjoner. For min egen del forstår jeg imidlertid "subjektivisme" like mye som en erkjennelsesteoretisk påstand, som et uttrykk for subjektets

⁴² Skjervheim, op.cit., s.64

⁴³ I *Kritik der reinen Vernunft* (1781) skiller Kant mellom et empirisk og et transcendentalt ego. Det empiriske ego kan gjøres til gjenstand for introspeksjon. Det transcendentale ego utgjør derimot forutsetningene for at vi overhodet kan erfare, og er ikke tilgjengelig for introspeksjon.

⁴⁴ Fink, op.cit., s.29

⁴⁵ Ibid.

oppgave: Erkjennelsen tar sitt utgangspunkt i subjektets bevissthetstilstander, og ikke i en utvendig forklaringmodell. Skjervheims subjektivisme setter intensjonaliteten som det urfenomen bevisstheten kjennetegnes ved, og som meningsskapende instans. Jeg gir likevel Fink rett i at Skjervheims posisjon svekkes ved å være betinget av en polemisk situasjon. Skjervheims form for subjektivisme kan nemlig vanskelig fungere som basis for vitenskapelige undersøkelser; hans posisjon er "ubrukelig". At Skjervheim slik sett har et problem, blir tydelig i artikkelen "Sosiologien som vitenskap: positiv eller kritisk disiplin?". Her defineres sosiologi som en kritisk disiplin bare i den forstand at sosiologien funderes filosofisk og dermed "ikkje berre studerer dei sosiale fenomena i deira faktisitet, men [...] òg dømer dei ut frå ein eller fleire av dei nemde standardane", "det sanne, det gode og rette, og det vakre".⁴⁶ Sosiologiens kritiske potensiale synes med dette å være dårlig ivaretatt. Dersom sosiale fenomen skal sanksjoneres på bakgrunn av en filosofisk forestilling om det gode, det sanne og det vakre, vil sosiologer for det første måtte bruke det meste av tiden sin til å avlede hensiktsmessige metoder fra disse forestillingene, for det andre ville disse metodene antakelig vise seg vanskelige å anvende.

Ved nærmere lesning av artikkelen kan det synes som om Skjervheims kritiske sosiologi blir tannløs fordi den formuleres i opposisjon til ideologi-kritikken, en type sosiologisk kritikk Skjervheim ser som et ektefødt barn av positivismen.⁴⁷ Der ideologi-kritikken etter Skjervheims mening blir selvrefererende inkonsistent – den "avslører" enhver posisjon, bare ikke sin egen – blir Skjervheim så opptatt av å insistere på et filosofisk-reflekterende grunnlag for sosiologien, at han foreskriver en fullstendig abstrakt standard. I sin iver etter å avdekke løgnaktigheten ved forestillinger om nøytralitet, objektivitet og verdifrihet, blir Skjervheims sosiologi like lite vitenskapelig plausibel som positivistenes. Det samme problemet oppstod forøvrig innenfor litteraturfaget: Rokseth og Holst talte i store ord

⁴⁶ Skjervheim: "Sosiologien som vitenskap: positiv eller kritisk disiplin?", *Vitskapen om mennesket og den filosofiske refleksjon*, Oslo 1964, s.123ff

⁴⁷ Jf. Skjervheim, op.cit., s.131

så lenge det dreide seg om et visjoner. Visjonene viste seg imidlertid vanskelig anvendbare i forbindelse med vitenskapelige undersøkelser.

1.2.2 Peter Rokseth, Carl Vilhelm Holst og Egil Wyller

All den tid positivismestriden på 1960-tallet vesentlig dreide seg om filosofiske problemer, kan det synes underlig at positivismekritikken fikk så liten oppmerksomhet innenfor det historisk-filosofiske fakultetet. Langt på vei skyldes nok dette at de fleste positivismekritikerne i hovedsak forholdt seg til den samfunnsvitenskapelige diskursen, og at det samfunnsfaglige aspektet ved debatten fikk størst oppmerksomhet også utenfor universitetet. Positivismekritikken på 1960-tallet fikk imidlertid konsekvenser også for litteraturfaget.

Mot slutten av 50-tallet kom Skjervheim og Egil A. Wyller hjem fra studieopphold i Tyskland, med impulser fra tysk eksistensialisme og fenomenologi. Skjervheim gikk raskt inn i en debatt med Arne Næss og andre om de samfunnsvitenskapelige fagene, mens Wyller på sin side blant annet var iferd med å utvikle en anti-positivistisk lesemåte for analyse av litterære tekster; en lesemåte han første gang anvendte i 1957, i *Tidsproblemet hos Olaf Bull*.

Egil Wyller fortsetter og fornyer altså den positivismekritiske tradisjonen innenfor litteraturfagene som hadde startet med Peter Rokseth omlag tretti år tidligere. Det positivismekritiske arbeidet med fiksjonstekster og den filosofiske refleksjonen omkring dette arbeidet, setter Wyller i direkte forbindelse med de tidligere positivismekritikerne innenfor den litteraturfaglige forskningstradisjonen. Foruten Wyller, er det i første rekke forskere som tilhørte den estetisk-filosofiske skolen som kan karakteriseres som positivismekritikere innenfor litteraturfaget. Tilløp til positivismekritikk finner vi dessuten hos idéhistorikeren og litteraturforskeren A. H. Winsnes. I *Den annen front* fra 1932 presenterer Winsnes en gruppe

engelske idealister som Winsnes betrakter som anti-positivistisk. Den positivistiske tankegangen har, sier Winsnes, "bragt den europeiske ånd i en krisetilstand".⁴⁸

Når hverken Winsnes eller andre idealistisk/religiøst orienterte forskere eller kulturpersonligheter skal omtales nærmere her, har det både med plasshensyn og hovedoppgavens tematiske avgrensning å gjøre: I denne sammenhengen dreier det seg om litteraturfaget, og om en type positivismekritikk som retter seg mot positivistiske innslag i dette fagets forskningstradisjon. Dermed vil heller ikke alle de estetisk-filosofiske forskerne bli tatt i betraktning her. Bare enkelte av disse forholdt seg egentlig til en utpreget filosofisk eller vitenskapsteoretisk debatt. Graden av positivismekritikk og filosofisk stillingstaken vil være det viktigste kriterium for å gå nærmere inn på posisjonen til enkelte av de estetisk-filosofiske forskerne her. Det er altså ikke en estetisk-filosofisk lese måte som sådan jeg søker å kartlegge. Det er snarere kritikken av de positivistiske tendensene i det vitenskapsteoretiske fundament som litteraturfagene baserte seg på, som står i fokus. Arbeidene til Peter Rokseth og Carl Vilhelm Holst peker seg ut i så måte. Det er noe pionér-aktig ved Rokseths posisjon, og hans filosofiske fundering er i alt vesentlig anti-positivistisk og anti-naturalistisk. Arbeidene til Holst har kanskje hatt en beskjeden virkningshistorie, likevel synes *Fragment av en kunstfilosofi* å være et av de mest heftige innlegg i debatten.⁴⁹ Her vil jeg ganske kort trekke frem enkelte trekk ved Rokseths posisjon som etter min mening viser at han allerede i 1928, med *Den franske tragedie I*, innleder en positivismestrid innenfor litteraturfagene ved Universitetet i Oslo.

Både for Rokseth og for 1960- og 70-tallets samfunnsfagsdebatt skjer kritikken av den foreliggende vitenskapelige praksis, og forutsetningene for denne, ut fra visse filosofisk-polemiske grunnposisjoner. Det som gjerne kalles *metodestriden innenfor litteraturfaget* er for Rokseth og Holst like mye en strid om filosofiske og vitenskapsteoretiske problemstillinger.

⁴⁸ Winsnes: *Den annen front*, Oslo 1932, s.12

⁴⁹ Det at jeg ikke går inn på Daniel Haakonsens eller Asbjørn Aarnes' posisjoner krever en forklaring: Haakonsen konsentrerte seg mer om å lese tekster enn om å kritisere fagtradisjonen på et teoretisk nivå. Aarnes' forfatterskap plasserer seg hovedsakelig i perioden etter 1960. Jeg finner det derfor unødvendig å inkludere *Det poetiske fenomen* (1963) i undersøkelsen.

I artikkelen "Prinsipp spørsmål i litteraturgranskninga" hevder Skjervheim at kritikken av den historisk-biografiske lese måten hos Rokseth er betinget av at denne lese måten i og med kausalforklaringsmodellen baserer seg på en naturalistisk-positivistisk antropologi.⁵⁰ Dermed betoner også Skjervheim at Rokseth forholder seg til det større konseptet den historisk-biografiske lese måten utgjør i den grad dette er positivistisk influert. Lesemåten forkastes fordi den impliserer ontologiske og teoretiske forutsetninger som Rokseth ikke kan bifalle.⁵¹

En historisk-biografisk behandling av tekster er for Rokseth et uttrykk for en reduksjonistisk antropologi. Diktningen springer, etter hans syn, ut av skjulte kilder i dikterens sinn; utenfor, bak eller under de empirisk gitte kjensgjerninger i den dikterbiografien som en kausalforklaring baserer seg på. Det er nettopp fordi lese måten er tuftet på "nominalistisk og positivistisk filosofi"⁵² og søker å avdekke et kausalforhold mellom ytre påvirkning og foreliggende uttrykk, at den ikke evner å avklare hva som er *diktningens vesen*. Den historisk-biografiske lese måten er derfor ute av stand til å peke på distinktive trekk ved diktningen, eller å bestemme hva som skal være litteraturforskningens arbeidsområde – hva som er dens empiri. Hele lese måten baserer seg, ifølge Carl Vilhelm Holst, på "kvasi-teorier", idet den forsøker å gi en "praktisk løsning av kunstens problem".⁵³ Rokseth innrømmer imidlertid at utviklingen av en *estetisk lese måte* er i sin spede begynnelse, og han tror seg ikke å ha "noget annet og bedre" å sette istedet for den historisk-biografiske lese måten.⁵⁴ En slik

⁵⁰ Jf. Skjervheim: "Prinsipp spørsmål i litteraturgranskninga" i *Mål og metoder i litteraturforskningen*, red; Hoftun og Tobiassen, Oslo 1969, s.120

⁵¹ Betegnelse *metodestrid* kan altså virke misvisende for debatten mellom de historisk-biografiske og de estetisk-filosofiske forskerne. *Metodestrid*-merkelappen er antakelig betinget av en unyansert bruk av metodebegrepet innenfor litteraturfagets forskningstradisjon. Langt på vei kan de to retningene nemlig sies å anvende de samme metodene, for eksempel den filologiske metoden. Andre metoder, som kausalforklaringsmodellen, bærer et så klart preg av de spesifikke ontologiske og teoretiske forutsetningene den baserer seg på, at den ikke egner seg til å forene de to retningene. For å unngå misforståelser, skiller jeg her mellom *metode* og *lese måte*. En metode er et konkret analyse-grep og kan betraktes isolert. Lesemåten betinges i større grad enn metoden av teoretiske og ontologiske forutsetninger hos forskeren, av vedkommendes forståelseshorisont; Forskerens *fortolkning* kommer til uttrykk i lese måten. Slik sett *behøver* ikke metodene å være uforenlige for to eller flere forskjellige forskerfellesskap, mens lese måten gjerne vil være det.

⁵² Rokseth: *Den franske tragedie I*, s.5

⁵³ Holst: *Fragment av en kunstfilosofi*, s.39

⁵⁴ Rokseth, op.cit., s.15

ydmykhet finner vi ikke hos Rokseths elev, Daniel Haakonsen. I avhandlingen *Skabelsen i Wergelands diktning*, går det frem av innledningen at hans metodiske grunnsyn er "svært bevisst".⁵⁵ Haakonsen er antakelig den viktigste representanten for den estetisk-filosofiske skolen når det gjelder å utvikle en alternativ lese måte til den historisk-biografiske. Hans arbeider er likevel såpass selvstendige i forhold til Rokseths posisjon, og dertil preget av andre litteraturteoretikere enn Rokseth, at denne lese måten vanskelig kan sies å være en fullbyrdelse av det "annet og bedre" som Rokseth søkte å utvikle. Etter mitt syn ligger Egil Wyllers idealistiske og subjektivistiske lese måte, f.eks. i *Tidsproblemet hos Olaf Bull*, langt nærmere Rokseths intensjoner.

Med Rokseth og Holst kritiseres den historisk-biografiske lese måten fra bunnen og oppover: Dens filosofiske forutsetninger, dens antropologi og dens poetikk (hvis den har noe slikt) gir, ifølge kritikerne, en lese måte som ikke er adekvat. Vi har sett at det er det samme argumentet som preger samfunnsfagenes senere positivismestrid. Den positivistiske vitenskapsfilosofi gir, ifølge kritikerne her, en uvedkommende og ensartet fremgangsmåte i studiet av frie og flerfoldige mennesker i deres relasjon til hverandre og sin omverden.

I fortsettelsen skal det dreie seg om litteraturfagets forskningstradisjon. Jeg vil belyse både hvordan en tradisjonell positivistisk tilnæringsmåte og en radikal positivismekritisk innstilling preger litterære lesninger. I kapittel 4, og særlig i kapittel 5, utvides perspektivet til igjen å omfatte både litteratur- og samfunnsfagsdebatten. I den sammenheng vil jeg også diskutere hvorfor hverken Skjervheim, Rokseth eller Wyller kom til å danne helt nye forskningstradisjoner.

⁵⁵ Haakonsen: *Skabelsen i Wergelands diktning*, Oslo 1951, innledningen

2 POSITIVISME I LITTERATURVITENSKAPEN

I boken *Om litteraturhistorieskriving* beskriver Atle Kittang hvordan det i tiden omkring 1830-60 etablerte seg et paradigme for litteraturhistorieskriving.⁵⁶ I den forbindelse gjør han rede for en rekke faktorer som virket medbestemmende for fremveksten av litteraturhistorie-faget: "Litteraturhistoria i si paradigmatiske form vaks fram i eit spenningsfelt av kryssande vitskapsideal, historiefilosofiske grunnsyn, utviklingsmodellar og pragmatiske intensjonar."⁵⁷ Dette paradigmet kom, ifølge Kittang, ikke i krise ved innførselen av en positivistisk metodologi; det var heller slik at positivismens "scientistiske vitskapsideal" fungerte som et "alibi for ei konsistent erkjennelsesteoretisk grunngeving av den praktiske forskninga".⁵⁸ Positivismen bidro med andre ord til en "vitenskapeliggjøring" av litteraturhistorieskrivingen, og til å gi den en kontinuitet.

Som en følge av litteraturfagets tilblivelseshistorie preges den historisk-biografiske lese måten av et sammensatt vitenskapsteoretisk fundament. Her vil jeg likevel forsøke å gi en beskrivelse av enkelte sider ved dette fundamentet. I tråd med emnet for hovedoppgaven avgrenses undersøkelsen til å omfatte positivistiske komponenter.

⁵⁶ Jeg reserverer meg med hensyn til Kittangs bruk av paradigmebegrepet. Begrepet gir uheldigvis umiddelbart assosiasjoner til Kuhns posisjon.

⁵⁷ Kittang (m.fl.): *Om litteraturhistorieskriving*, Bergen 1983, s.44

⁵⁸ Kittang, op.cit., s.57

Undersøkelsen går i hovedsak ut på å gi en indirekte beskrivelse av de vitenskapsteoretiske forutsetningene av positivistisk karakter som preger lesemåten: Jeg analyserer en representativ litteraturvitenskapelig avhandling ved å systematisere dens positivistiske metoder. Analysen skal tjene til å avdekke hvordan (uuttalte) positivistiske forutsetninger preger arbeidet med tekster innenfor den historisk-biografiske lesemåten. Avhandlingen jeg analyserer, *Obstfelder og mystikken*, er forfattet av Arne Hannevik.⁵⁹ Hannevik har forøvrig vært ansatt som litteraturforsker ved Universitet i Oslo gjennom en årrekke. *Obstfelder og mystikken* kan antas å ha en relativt stor leserkrets, da den er en av få monografier over norske diktere, og dessuten det vesentligste bidraget i Obstfelder-forskningen.

Før jeg kommer så langt som til analysen, drøfter jeg forskningshistoriens karakteristikk av den historisk-biografiske lesemåten. Jeg går nærmere inn på den av disse som er viktigst i min sammenheng.

2.1 Historisk-biografisk lesemåte

I et systematisk perspektiv kan den historisk-biografiske lesemåten sies å være et produkt av flere forskjellige filosofiske tradisjoner og filologiske praksiser, av ulike ideologiske og nasjonalpedagogiske hensyn, og ellers av sosialt bestemte forhold. Som følge av en gradvis utvikling og tillemping har denne lesemåten harmonisert til dels innbyrdes stridende ontologier, teorier og metoder. Ulike tradisjoner som har møttes i den historisk-biografiske tradisjonen har virket såvel gjensidig befruktende som drepende på hverandre. En diakron fremstilling av lesemåtens utviklingshistorie ville måtte gjøre rede for store og komplekse retninger og tradisjoner som lesemåten har latt seg prege av gjennom årenes løp. Man måtte undersøke hvordan den klassiske filologien på et tidspunkt inkluderte forutsetninger fra romantikken, fra historismen, fra den klassiske hermeneutikken slik f.eks. Schleiermacher

⁵⁹ Hannevik: *Obstfelder og mystikken*, Oslo 1960

formulerte denne, for å nevne noe. Lesemåten vitenskapsteoretiske grunnlag er mest av alt et produkt av en prosess der det hele veien kommer til nye ontologiske, teoretiske og metodiske element, mens andre skalles av.

Det som her blir kalt "den historisk-biografiske lesemåten" er hverken betegnelsen på en avgrensbar litteraturteoretisk retning, eller beskrivelsen av en enhetlig forskningspraksis. "Den historisk-biografiske lesemåten" betegner snarere en bestemt forskergruppes praksis innenfor et visst tidsrom. Det er vanskelig å avgrense dette tidsrommet, både fordi den historisk-biografiske forskningen ikke innvarsles på samme måte som moderne litteraturteoretiske retninger, og fordi lesemåten - selv etter at den mistet sin status - lever videre som en del av ulike eklektiske konsepter.

Det historisk-biografiske forskerfellesskapet har fått en rekke karakteristikk knyttet til seg. Knut Imerslund gjør greit rede for disse konkurrerende betegnelse,⁶⁰ her nevner jeg bare enkelte: Filologisk-historisk metode, historisk-psykologisk metode, litteraturhistorisk metode, og mer tendensiøst: Empirisk metode (C.V. Holst) og naturvitenskapelig/ atomistisk metode (L. Eckhoff). Karakteristikkene kan deles i to hovedgrupper: Enten blir det fremhevet at lesemåten knytter seg til historieforskning generelt, eller så er det lesemåten naturvitenskapelige/ anti-åndsvitenskapelige forutsetninger som bestemmer karakteristikken. Det jeg er mest interessert i her – og som jeg kommer tilbake til senere – er en karakteristikk som slår de to hovedgruppene sammen ved å betegne lesemåten som *positivistisk-historisk*.

I *Litteraturvitenskapens metoder* gjør litteraturviteren Manon Maren-Grisebach rede for "den positivistiske metode".⁶¹ Denne metoden vil det foreligge et fåtall rene eksempler på, i alle fall i vår tradisjon. Enkelte metodegrep og komponenter som tilhører "den positivistiske metode" vil derimot inngå som elementer i en rekke ulike lesemåter. Det betyr ikke at hele lesemåten (ubevisst) konstitueres på positivistisk filosofi. Forskere som blant annet benytter

⁶⁰ Imerslund: *Den estetisk-filosofiske skole i norsk litteraturforskning*, s.192

⁶¹ Jf. Maren-Grisebach: *Litteraturvitenskapens metoder*, Oslo 1974, s.13-25

positivistisk metode vil bare unntaksvis slutte seg til en rendyrket positivistisk filosofi.⁶² De positivistiske elementene inngår i lesemåten på en syntetiserende måte, og betinger visse særpreg ved den.

Blant norske representanter for en historisk-biografisk lesemåte vil vi finne et fåtall erklærte positivistiske.⁶³ Langt de fleste historisk-biografiske forskere oppfattet seg som humanister. Ikke desto mindre var positivistiske forklaringsmodeller en bærebjelke i arbeidene deres. Det at forskerfellesskapet ikke erkjente dette er symptomatisk for den a-teoretiske, positivistiske formen for vitenskapelighet de i virkeligheten baserte seg på.

Positivistiske trekk ved den historisk-biografiske lesemåten kan ikke ensidig forklares ved positivismens "vitenskapeliggjøring" av faget på 1800-tallet. Alt før positivismens innførsel bar litteraturforskningen i seg en positivistisk kime: Den klassiske filologien hadde allerede positivistiske tendenser idet den gjorde det til en av sine hovedoppgaver å restituere og å "fullføre" tekster på grunnlag av et som regel upålitelig tekstmateriale.⁶⁴ Denne filologiske omgangen med empiriske data kan gjerne sammenliknes med en positivistisk klokkeetro på muligheten for å fylle ut et hvilket som helst bilde bare man sanker nok opplysninger. Likevel er det innenfor et historisk-romantisk vitenskapsideal den litteraturhistoriske forskningstradisjon først får sin form – sekundært "vitenskapeliggjøres" denne tradisjonen ved innførselen av positivistiske ideer.⁶⁵

2.2 "Positivistisk historisme"

⁶² Ofte ser vi at til og med forskere som tar avstand fra en positivistisk tankegang selv anvender positivistiske forklaringsstrategier.

⁶³ Olaf Skavlan, Henrik Jæger og Arne Løchen kan kanskje sies å være positivistiske i streng forstand.

⁶⁴ Jf. Thomassen: "Vitenskapsbegrepet i filologien", *Den filologiske vitenskap*, red; Haugen og Thomassen, Oslo 1990, s.52-54

⁶⁵ Jf. Jensen: *Den ny kritikk*, Viby 1989, s.26-32

Selve sammenstillingen av positivisme og historisme i kategorien "den positivistiske historisme" kan ifølge vitenskapsteoretikeren Tore Nordenstam beskrive hele "den typiske holdningen på humaniora-området mot slutten av 1800-tallet og langt inn i vårt eget århundre".⁶⁶ I et kortere avsnitt av *Positivisme og vitenskapsteori* behandler Rune Slagstad den åndsvitenskapelige tradisjonen, og han vurderer denne annerledes enn Nordenstam. Her heter det at "det dominerende trekket var en ikke-positivistisk selvforståelse innen åndsvitenskapene, i den grad en overhodet tok opp de vitenskapsteoretiske problemene".⁶⁷ Når både Nordenstams og Slagstads utsagn får betydning her, beror det for Slagstads vedkommende på at han er den som har arbeidet mest inngående med å gi en beskrivelse av positivismekritikken innenfor samfunnsfagene. Nordenstams prosjekt i *Fra kunst til vitenskap* er å gi en vitenskapshistorisk fremstilling av humanioras utvikling fra antikken til i dag. Motsetningen mellom Slagstad og Nordenstam er antakelig et utslag av at Slagstads posisjon i *Positivisme og vitenskapsteori* er betinget av hans arbeide med den samfunnsvitenskapelige tradisjonen. Når Slagstad hevder at åndsvitenskapene ikke har hatt noen positivismestrid, er det fordi det for ham er tale om den form for positivisme som preget denne tradisjonen, nemlig den logiske positivismen. Når Nordenstam derimot betegner hele den åndsvitenskapelige tradisjonen fra slutten av forrige århundre og langt ut i vårt eget århundre som vitenskapshistorisk bestemt av en positivistisk historisme, er det fordi han forholder seg til en langt videre betydning av positivisme-begrepet. I sitatet ovenfor sier Slagstad også noe om åndsvitenskapenes teoretiske *selvforståelse* og mangel på en slik *selvforståelse*. I så måte er hans påstand antakelig riktig.

Nordenstam gir en generell, historisk beskrivelse av humanioras vitenskapsteoretiske paradigmer. Denne beskrivelsen vil i grove trekk gjelde for de spesifikke forgreningene av humaniora. Litteraturforskningen i denne epoken anses i alle fall gjerne for å være vitenskapsteoretisk fundert i en positivistisk historisme. Ifølge Kittang er dette nettopp den gjengse beskrivelsen av litteraturforskningens vitenskapsteoretiske status i det 19. århundre;

⁶⁶ Nordenstam: *Fra kunst til vitenskap*, Søreidgrend 1992, s.106

⁶⁷ Slagstad, op.cit., s.45

der blir "positivisme og historisme slått saman i den massive kategorien "positivistisk litteraturhistorie"". ⁶⁸ Mens Nordenstam ikke problematiserer dette "positivistisk historisme"-konseptet, har Kittang visse betenkeligheter med sammensetningen: "Frå ein *vitskapshistorisk* synsstad er likevel positivismens vitskapsideal på sentrale punkt diamentralt motsatt historismens" ⁶⁹(uthevet her). Dette motsetningsforholdet summerer Kittang i to hovedpunkt: Det gjelder historismens interesse for det *unike* i historien i motsetning til positivismens forsøk på å rekonstruere det *lovmessige* i den samme historie. Videre gjelder det historismens *individualisme* og idealet om en hermeneutisk innlevelse i handlende individers intensjon. Motsatt dette søker positivismen å klarlegge hvordan handlinger determineres av visse *lovmessige sammenhenger*.

Otto Krogseth, som ellers opererer med et forholdsvis vidt historisme-begrep, finner også at det eksisterer grunnleggende uoverensstemmelser mellom historisme og positivisme. Ifølge ham er det et *ontologisk-metodologisk motsetningsforhold* mellom historisme og positivisme sent på 1800-tallet, altså i historismens senfase. Dette motsetningsforholdet kan "både forklares ut fra ulikheter i filosofisk grunnlag (idealisme versus naturalisme) og ut fra naturalismens-positivismens metodeimperialisme overfor de historiske åndsvitenskapens betoning av egen status". ⁷⁰ Dessuten er positivismen i grunnleggende uoverensstemmelse med historismen "særlig i lys av individualitetskriteriet". ⁷¹ Det er i kraft av sine "idealistiske begreper" at historismen reagerer på "kausalitetstenkningens determinisme og naturalisme og lovtenkning" i positivismen. ⁷²

Idet historisme og positivisme føyes sammen i "den positivistiske historismen" må vi, på grunn av disse motsetningsforholdene, anta at det skjer radikale forskyvninger i det historistiske konseptet. Historistiske og positivistiske tendenser må syntetiseres eller kjempe

⁶⁸ Kittang: *Om litteraturhistorieskriving*, s.47

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Krogseth: *Den tyske historismen*, s.XXV

⁷¹ Ibid.

⁷² Ibid.

om plass. Og historismen vil gå inn i en ny fase etter denne fusjonen. Krogseth omtaler perioden fra 1830-1870 som historismens blomstringstid, mens "epoken fra 1870 av representerer historismen i dens kulminasjonsfase eller fullmodne, noen vil kanskje si: overmodne, form".⁷³

Det er typisk for litteraturfagets forskningstradisjon at historisme-begrepet først og fremst anvendes i betydning av denne senfasen i historismens utviklingshistorie. Dette er forstått naturlig nok, ettersom litteraturforskningen i Norge for alvor dannes i etterkant av fusjonen, og at forløpere for den historisk-biografiske lese måten oppfattet seg selv som historister. Likevel er det påfallende at vår fortolkning av historismen ikke har vært debattert og for den saks skyld sammenholdt med historismen i dens "blomstringsfase". Til og med positivismekritikerne påstår at det er historismen de kritiserer, og de diskuterer aldri en tidligere, ikke-positivistisk utgave av historismen.⁷⁴ Derfor innser de heller ikke at det er de positivistiske tendensene ved den historisk-biografiske tilnæringsmåten de kritiserer.

Rokseth og de andre estetisk-filosofiske forskerne så altså på den historisk-biografiske lese måten som historistisk, på tross av at de hovedsakelig kritiserte typisk positivistiske trekk ved den. Og de historisk-biografiske forskerne oppfattet seg selv som historister. Werner Poensgen hevder at "den vage og vide definisjonen av historismebegrepet i norsk tradisjon" delvis skyldes nettopp "striden mellom den estetisk-filosofiske og den historisk-biografiske skole og et derav resulterende behov for polemisk utformede posisjoner: I striden med den estetisk-filosofiske skole usurperte og monopoliserte de historisk-biografiske positivistene historismebegrepet på en måte som har avskåret norsk litteraturforskning fra viktige erkjennelser."⁷⁵ En av disse erkjennelsene gjelder etter mitt syn den historisk-biografiske lese måtens forhold til sine egne positivistiske og anti-humanistiske tendenser.

⁷³ Krogseth, op.cit., s.552

⁷⁴ Rokseth er såvidt inne på historismens utviklingshistorie, men da bare for å konstatere at "den historiske betraktningmåte" ikke må "forveksles med det dikterisk-historiske syn som tillot romantikerne å se og forstå de forskjellige tider i deres særegne koloritt og vesen, å føle tidens varighet og tidsrummenes forskjelligartethet". Op.cit.(1928), s.6

⁷⁵ Poensgen: *Historiefilosofiske og historiografiske aspekter ved Henrik Wergelands prosaforfatterskap*, forord

Selve historismebegrepet er heller ikke lett å definere. Werner Poensgen strammer riktig til, og vil forstå historismen som en tysk filosofisk bevegelse i en relativt avgrenset kontekst.⁷⁶ Otto Krogseth finner det derimot nødvendig å holde definisjonen mer åpen, slik at også "kritikk og kulminasjonsfasen" blir medbestemmende for begrepets innhold. I stedet bestemmer han ("preliminært") historismen som en *holdning*: "Historismen er uttrykk for en grunnholdning som gjør historien – på vitenskapens og verdensanskuelsens område – og historiebetingetheten – på livsanskuelsens og verdi-problematikkens plan – til bestemmende ramme og grunnvilkår for menneskelig tro og tenkning."⁷⁷ Denne vide definisjonen forhindrer ikke at Krogseth opererer med ganske bestemte kriterier for at en tenkning skal kunne kalles historistisk.

Det er imidlertid interessant å se hvor forskjellig historismen kan defineres. Ut fra en klart anti-positivistisk posisjon har den tyske idéhistorikeren Freidrich Meinecke definert historismen som et "Lebensprinzip". For Meinecke er historismen "en verdensanskelse som går ut fra at det historisk-menneskelige liv er bestemt av *individualiteter i utvikling*", sier Krogseth.⁷⁸

Krogseths idéhistoriske tilnærming til historismen kan hjelpe oss til å sortere de ulike definisjonene: Meinecke og tildels Poensgen forholder seg til en tidlig romantisk-idealistisk fase ("blomstringsfasen"), der litteraturfags-tradisjonen forholder seg til den positivistiske kulminasjonsfasen ("senfasen"). For å kunne favne flere faser definere Krogseth og Kittang historismen løsere.

En lærdom som kan trekkes av dette, er at vi vanskelig kan regne med å oppnå konsensus om historismen som sådan. Begrepet kan til og med anvendes til å betegne motstridende størrelser. Inspirert av Krogseth og Kittang vil jeg slutte meg til en definisjon av historismen som ut fra en vitenskapshistorisk synsvinkel innebærer at "positivistisk historisme" på noen

⁷⁶ Jeg kan forøvrig ikke være enig med Poensgen i at historismen defineres "vagt og vidt" i norsk tradisjon. Problemet med forståelsen av historismen i en norsk sammenheng er snarere at denne er smal og snever.

⁷⁷ Krogseth, op.cit., s.VI

⁷⁸ Krogseth, op.cit., s.32

punkt vil være et selvmotsigende konsept. Definisjonen forblir "vag og vid" som hos Krogseth, men vil likevel kunne anskueliggjøre disse motsetningene i den litteraturfaglige forskningstradisjonen og dens fortolkning av historismen. På tross av sammenfallende tendenser innenfor de to tradisjonene, må konseptet "positivistisk-historisme" ikke tolkes som en samlekategori for to kompatible størrelser, men heller som en sammensetning av til dels sammenfallende, tildels diamentralt motsatte størrelser – med andre ord som en synkretisme. I det følgende er det likevel "genuint" positivistiske trekk ved en historisk-biografisk lese måte som skal etterspores.

2.3 Analyse av Arne Hanneviks lese måte i *Obstfelder og mystikken*⁷⁹

Arne Hanneviks doktoravhandling fra 1960, *Obstfelder og mystikken*, skrives i en periode da historisk-biografisk lese måte er på vei ut, og nykritikkens nærlesningsteknikk på vei inn. I dette spenningsfeltet oppstår det en eklektisk lese måte hos Hannevik. Avhandlingen hans kan derfor tjene til å klargjøre hvilke uklarheter som oppstår idet en forskningstradisjon er i forandring. Like viktig her er det imidlertid å isolere Hanneviks bruk av positivistiske metoder i analysen av *Obstfelder* og hans diktning. For selv om Hannevik er på vei ut av en historisk-biografisk lese måte og avgrensar sin egen lese måte i forhold til denne, står han i et nærmere avhengighetsforhold til nettopp den historisk-biografiske tilnærings måten enn han later til å tro selv: De positivistiske tendensene ved den historisk-biografiske lese måte fremtrer i skjerpert form hos Hannevik, idet en tradisjonelt historisk-biografisk tilnærings måte kombineres med en empiristisk nærlesningsteknikk.

Hannevik gir selv en tvetydig beskrivelse av sin lese måte: Innledningsvis gjør han det klart at han akter å holde *jeg-personen* i diktene adskilt fra dikteren selv (*Obstfelder*). På tross av "store likheter" skal "en vokte seg for å blande dem alt for mye sammen"(OM:9). I forordet takker Hannevik endatil "dr. philos. Daniel Haakonsen som jeg av og til har diskutert mine

⁷⁹ Heretter OM ved sidehenvisning

problemer med"(OM:forord). Det viser seg imidlertid allerede senere i innledningskapitlet at Hannevik leser og forstår Obstfelders tekster med forfatterens sinnssykdom og sjeleliv som viktigste hermeneutiske nøkkel (OM:17-19). Hannevik befinner seg med andre ord innenfor rammene av genesemodellen og forestillingen om en kausalrelasjon mellom forfatterens liv og verk. Forøvrig kan det hende at Hannevik oppfatter *sjelelivet* som et *dypere lag i personligheten* enn det de historisk- biografiske forskerne interesserte seg for. Likefullt er forestillingen om en kausalrelasjon mellom liv og verk symptomatisk for en historisk-biografisk lese måte, og ifølge Kittang det genuint positivistiske ved hele lese måten.⁸⁰

Hannevik har satt seg fore primært å gi en analyse av Sigbjørn Obstfelders sjeleliv, og sekundært – med dette sjelelivet som tolkningsnøkkel – å foreta en lesning av hans offentliggjorte tekster, samt av private brev og dagboksopptegnelser. Forutsetningen for hele dette prosjektet må være en forventning om at tekstene og sjelelivet gjensidig skal belyse og forklare hverandre. Brev, dagbøker og dikt skal på den ene siden styrke Hanneviks hypotese om sjelelivet, og sjelelivet skal på den andre siden kaste et visst forklarende lys over tekstene. Tekstene illustrerer sinnstilstander, sinnstilstandene produserer tekst.

Den tilgrunnliggende tese for Hanneviks prosjekt er, sier hans opponent Daniel Haakonsen, "at det hos Obstfelder er en splittelse i den grunnleggende livsopplevelse. Derfor må hans verker i det store og hele pendle mellom to uforlikte poler: En vitalistisk og en asketisk".⁸¹ Haakonsen konkluderer med at hele avhandlingen dermed "ligger på et personlig-litterært plan, ikke et overindividuell-dikterisk plan".⁸² Haakonsen plasserer altså avhandlingen innenfor en historisk-biografisk lese måte, der det personlig-litterære plan utelukker en mer fundamental, estetisk-filosofisk analyse av et overindividuell-dikterisk plan. Avhandlingen er derfor i prinsippet en genetisk biografi, eller som Hannevik selv sier: "[E]n biografi over dikterens åndelige utvikling slik den først og fremst kan avleses i hans dikteriske produksjon"(OM:266).

⁸⁰ Kittang: *Om litteraturhistorisk skriving*, s.53

⁸¹ Haakonsen: "Arne Hannevik: *Obstfelder og mystikken*", *Edda* 1962, s.95

⁸² Haakonsen, op.cit., s.99

Fremgangsmåten min i det følgende krever en kommentar. Jeg har konkretisert og systematisert "lesemåte" ved følgende kategorier: *forklaringsprinsipp, estetikk, antropologi og vitenskapelig holdning*. Hver kategori kan sies å "dekke" viktige felt ved en lesemåte. Fortolkerens estetikk, antropologi og vitenskapelige holdning kommer til uttrykk ved de metoder han eller hun bruker. I analysen av *Obstfelder og mystikken* konsentrerer jeg meg om å gi en fremstilling av bruken av positivistiske og empiristiske metoder. Videre forsøker jeg å vise hvilken estetikk, antropologi og vitenskapelighet Hanneviks metoder impliserer. Når jeg så ser hans estetikk, antropologi og vitenskapelige holdning i sammenheng, mener jeg å ha fått oversikt over Hanneviks lesemåte. Vi skal imidlertid se at lesemåten impliserer en type positivistisk ontologi som Hannevik antakelig tar avstand fra. Det oppstår altså et spenningsforhold mellom ulike nivåer i avhandlingen: Bruken av positivistiske metoder står i motsetning til Hanneviks stillingstaken på et teoretisk nivå. Dette misforholdet mellom metode- og teorinivå fører til en inkonsistens i *Obstfelder og mystikken*. Denne inkonsistensen er etter mitt syn betinget av sammenblandingen av historistiske og positivistiske komponenter i fagets forskningstradisjon. Hannevik er nemlig langt fra den første som posisjonerer seg i utakt med sin egen lesemåte. Min hypotese er at fraværet av metarefleksjon innenfor det historisk-biografiske forskerfellesskapet bidro til at positivistiske komponenter i lesemåten aldri ble problematisert, og dermed levde en parasitt-tilværelse på den egentlig humanistiske innstillingen deres. Den tilsynelatende uskyldige bruken av positivistiske og empiristiske metoder kom med andre ord til å underminere den posisjonen de på et teoretisk nivå antakelig ville inntatt, dersom de ble oppfordret til å posisjonere seg.⁸³ Dette skjer hos Hannevik blant annet ved at han på den ene siden anlegger et relativt romantisk syn på subjektet; han *vesensbestemmer* Obstfelder og opphøyer diktersubjektiviteten til meningskonstituerende prinsipp.⁸⁴ På den andre siden underminerer Hannevik denne

⁸³ I festskriftet til Francis Bull på 70-årsdagen hans forteller flere av de toneangivende historisk-biografiske forskerne litt om arbeidet sine. Et gjennomgående trekk ved disse fortellingene er at de bærer bud om et levende engasjement for tidsånd, mennesker og diktning. Jf. *Norsk litteraturvitenskap i det 20. århundre*, Oslo 1957

⁸⁴ Jf. Kittang: "Tre forståingsformer i litteraturgranskninga", *Litteraturkritiske problem*, Bergen-Oslo-Tromsø 1975, s.19

vesensbestemmelsen i og med sin empiristiske metode: Med ett synes *vesen* å være determinert av ytre faktorer.

Mot slutten av opposisjonen sin legger Haakonsen ut en hanske. Her heter det at *Obstfelder og mystikken* "fører inn i en debatt om noen av de vesentligste problemer og prinsipper i litteraturforskningen".⁸⁵ På tross av at denne bebudede debatten uteble, er avhandlingen etter mitt syn fremdeles et egnet utgangspunkt for å diskutere prinsipper og problemer innenfor faget.

2.3.1 Forklaringsprinsipp: Kausalrelasjon mellom liv og verk

I et kort innledningskapittel gjør Hannevik rede for Sigbjørn Obstfelders liv fra fødsel til død. Disse begivenhetene relateres ikke til forfatterens produksjon. De utgjør for Hannevik en nødvendig, ytre ramme for et menneskeliv, men med tanke på tekstproduksjon får disse begivenhetene ingen gjennomslagskraft før de *inderliggjøres* hos Obstfelder. Det betyr at Hannevik siden skal komme til å gå grundig inn på antatt betydningsfulle, inderliggjorte begivenheter i biografien – som søskenflokkens oppvekstvilkår og Obstfelders vennskap med Jens Thiis. Andre forhold igjen, som ekteskapet hans, er etter Hanneviks syn uten dypere betydning for forfatterskapet, og for Obstfelder.

Idet slike "ytre omstendigheter" inderliggjøres, brukes de av Obstfelder til å skape tekst. Det er "Obstfelders indre uttrykkstrang, et behov for å omsette sine sinnsbevegelser i ord og bilder" som slår igjennom (OM:16). Sjelelivet er slik den direkte foranledning, *årsaken* til skriften. Forfatterrollen må for Hanneviks Obstfelder i dette perspektivet oppfattes som solipsistisk; enhver *jeg-person* eller *han*-aktør representerer potensielt forfatterens alter ego. Teksten vil derfor være *envirkning* av et forfatterliv.

Det nære forholdet mellom forfatterliv og forfattet tekst gjenspeiler seg i avhandlingen ved en flytende begrepsbruk. Her går betegnelser som *forfatteren*, *Ostfelder*, *dikteren*, *han*,

⁸⁵ Haakonsen, op.cit., s.111

fortelleren osv. over i hverandre, og synes alle å referere til én og samme størrelse – den psykisk ubalanserte Stavanger-mannen Sigbjørn Obstfelder. Stedvis er imidlertid referansen uklar, særlig der Hannevik foretar en tekstanalyse med vekt på formelle virkemidler, intertekstualitet og tekst-immanente forhold. I analysen av *Midtsommernattsdrøm* er det for eksempel tale om *fortellingens jeg*, og i løpet av analysen refererer ikke dette jeg-et til noe eller noen utenfor teksten; jeg-et er en rent tekst-immanent figur (OM:30-32). I forlengelsen av analysen viser det seg likevel at Hannevik hele tiden har hatt Obstfelder i tankene, og at det er hans mulige sjelelige forfatning som bestemmer tekstanalysen. *Midtsommernattsdrøm* røper nemlig at det var "et ganske særpreget stemningsliv som rørte seg i den vordende dikter"(OM:32). Det hender imidlertid at Hannevik tar visse forbehold når det gjelder å identifisere jeg-personen. I omtalen av *Allegro sentimentale* heter det eksempelvis at diktet "kanskje ikke er et *fullstendig* uttrykk for Obstfelders egen situasjon"(uthevet her),(OM:30). Dette forbeholdet er det gode grunner til å ta, skal vi tro Hannevik. For Obstfelders vedkommende står diktningen nemlig "i motsetning til livet, både nattens og dagens, ikke minst den siste. For når dagen kommer, er naturens utfoldelse så ekstatiske at ordene ikke strekker til"(OM:125). Hvis det er slik det forholder seg for Obstfelder, må vi vel anta at diktningen bare *unntaksvis* er et *fullstendig* uttrykk for Obstfelders situasjon? Hannevik er imidlertid forhindret fra å ta konsekvensene av denne erkjennelsen, da det ville rukke ved hele opplegget hans. Hanneviks prosjekt forutsetter at ordene strekker til, og at den kausale sammenhengen mellom dikteren og diktningen er der.

Denne måten å kausalforklare diktningen på begrenser seg til forhold ved en tekst som kan sies å være direkte foranlediget av sinnets stemthet eller av åndelige størrelser. Hanneviks interesse gjelder vennskap, lesning, sinnssykdom og andre forhold som har satt dype spor. Kausalforklaringen er derfor indirekte – hele tiden gjelder det Obstfelders transformering av de impulsene han mottar. Av den grunn gjør Hannevik sjelden rede for enkelt-begivenheter eller personer fra Obstfelders liv og omgangskrets som helt konkret skulle kunne ha stått modell for figurer i teksten. Hannevik må alltid gå runden om Obstfelders særegne måte å forholde seg til begivenheter og personers betydning på.

Hannevik opererer svært selektivt når det gjelder utvalget av typiske tilstander hos Obstfelder. Obstfelder er enten i det vitalistiske eller asketiske hjørne, eller så er han på vei fra det ene til det andre. I analysen av Obstfelders kjærlighetsdikt trekker Hannevik eksempelvis i påtakelig liten grad inn Obstfelders egne erfaringer. Dette kan ha å gjøre med avhandlingens avgrensning ("sjele-biografi"), men det stemmer dårlig overens med Hanneviks lesning av den mannlige innforlivelse i et kjærlighetsforhold: Mannen (Obstfelder) forholder seg nemlig "sjelelig" til det erotiske (OM: 175-179). Hanneviks indirekte kausalforklaringer er altså mest utviklet når det gjelder sinnets splittelse og minst utviklet når det gjelder erotikk og kjærlighetserfaring, selv om også disse kan være splittede.

2.3.2 *Estetikk: Kunsten mangler distinktive trekk*

Idet mennesket Obstfelder og dikteren "Obstfelder" blandes sammen, åpnes det for en bestemt bruk av tekstmaterialet der offentlig og privat tekst, fiksjonen og "virkeligheten" glir over i hverandre og mister sine respektive distinktive trekk. Det som gjelder i livet, gjelder i neste omgang i teksten; livet transformeres til skrift uten derved å bli ulikt seg selv eller forandre karakter. Dersom skriften virket forandrende og skapte ulikheter, ville forskjellige tekstsjangre potensielt representere ulike former for transformering. Hos Hannevik derimot kan dagboken, brevet og diktsamlingen leses sammen og gi et fyldigere inntrykk enn tekstene ville gjort hver for seg.

Slik Hannevik ser det, kan Obstfelders dagboksnotater så å si verifisere en bestemt tolkning av et dikt fordi det i siste instans handler om Obstfelder selv begge steder. I diktet *Venner* finner Hannevik en *elegisk grunnstemning* der dikteren mimrer over et *tilbakelagt livsstadium* hvor sjelen var lysere stemt enn i skrivende stund. Hannevik finner så i et dagboksnotat at dette faktisk var situasjonen til Obstfelder: "Situasjonen var da også temmelig trist. I et dagboksblad fra januar 1891 [...] kommer det klart frem"(OM:75).

Hannevik stiller aldri spørsmålet om hva offentliggjøringen av en tekst betyr for tekstens status. Hos ham går enhver papirlapp fra Obstfelders hånd inn i det samme systemet av kildemateriale. For Hannevik blir det derfor vanskelig å skille en dagbok fra en "dagbok", ikke-fiksjon fra fiksjon. Likevel ser det ut til at Hannevik vil fastholde en form for sjangerlære. Han graderer i alle fall tekstene etter et visst mønster. I et offentliggjort dagboksnotat skriver Obstfelder: "Verden er ny for mig, verden er en toneverden for mig", hvorpå Hannevik bruker en annen av Obstfelders tekster som bevismateriale mot dette utsagnet, og kommenterer: "Men dette var ikke helt sant"(OM:79). Her kan det virke som om Hannevik fordrer en viss sannhetsgehalt av en tekst som etter sin sjanger ikke er en fiksjons-tekst, men en privat nedtegnelse. Et annet sted viser Hannevik hvordan en dagboksopptegnelse nærmest negerer andre tekststeder igjen (OM:44), men denne indre motsetningen mellom tekst og tekst hos Obstfelder fortolker Hannevik bare som nok en indikasjon på indre splittelse hos Obstfelder, og ikke som f.eks. et utslag av distinktive trekk ved ulike tekstformer.

På grunnlag av manuskripter, personlige brev, uferdige dikt og fullbårne dikt osv. konstruerer Hannevik på denne måten én diskurs som legitimerer seg ved å peke inn mot og springe ut av ett og samme sinn. At dette er mulig, henger intimt sammen med modellen for kausalforklaring: Det som skjer i diktet har allerede skjedd i livet, dikterens personlighet og fortelleren i teksten står i et likeverdig og refleksivt forhold til hverandre.

Ved å insistere på et sammenfall mellom livets og tekstens kvaliteter, kommer tekstenes estetiske status i bakgrunnen for den livsholdningen de representerer. Ifølge Hannevik "lykkes" Obstfelder som dikter der han makter å balansere livsholdningen sin, dvs. der han ikke blir altfor asketisk eller vitalistisk (OM:270). Hannevik gjør ikke nærmere rede for hvordan denne balansegangen estetisk sett bidrar til en høyning av tekstens kvalitet. Ja, andreopponent Edvard Beyer finner "praktisk talt ingenting om tekstene som frittstående, estetiske objekter, om form, billedspråk og andre kunstneriske uttrykksmidler" i *Obstfelder og mystikken*.⁸⁶

⁸⁶ Beyer: "Arne Hannevik: *Obstfelder og mystikken*", *Edda* 1960, s.130

I et kortere avsnitt antyder Hannevik at forskjellen mellom "biografiske korrekte opplevelser" og diktningen er der. Her heter det nemlig at vi kan regne med "en viss rendyrking, en avstreifing av de ytre biomstendigheter og en samling omkring de mest sentrale og derfor mest uttrykksfulle elementer i det opplevde"(OM:39-40). Dersom Hannevik hadde gått videre på denne linjen, ville det antakelig ha ført til en større grad av besinnelse på tekstenes estetiske kvaliteter. Men Hannevik er ute i et annet ærend. For ham er det viktig at likheten mellom "biografisk korrekte opplysninger" og diktningen er så stor som mulig, og det omtalte avsnittet er derfor mer å regne som et forbehold Hannevik synes han må ta, enn som en refleksjon over distinktive trekk ved diktningen.

Hanneviks forsett om å lese tekstene med henblikk på den livsopplevelse de representerer fører altså til det vi kunne kalle en negativ estetikk: Indirekte, og antakelig uten at Hannevik vil det, ekskluderes estetikken i *Obstfelder og mystikken*. Det er så å si ikke plass til en estetikk der. Dermed oppstår det en kvasi-estetikk i avhandlingen: Det å fornekte eller undergrave det estetiske innebærer nemlig også en form for estetikk, men denne defineres negativt ved ikke å være eksplisert eller intendert.

En besinnelse på tekstenes estetiske kvaliteter ville antakelig ødelegge for Hanneviks prosjekt. Hanneviks grunnleggende hypotese holder bare så lenge tekstene ikke transformerer opplevelser til det ugjenkjennelige. Tekst og tekst – dagbok som dikt – må holdes på samme nivå for å kunne bekrefte hverandre gjensidig. Tekst og levd liv må holdes på samme estetiske nivå for å kunne speile hverandre gjensidig.

2.3.3 Antropologi: Indre eter ytre opp

Hele Hanneviks prosjekt går ut på å gi en analyse av Obstfelders psyke og å lese hans tekster i forhold til denne. Derfor vil det være interessant med en nærmere bestemmelse av psykebegrepet hos Hannevik. Her vil jeg nærme meg bruken av dette begrepet ved å undersøke psykes forhold til fysis; hvordan det *indre* forholder seg til det *ytre*.

Selv om Hannevik aldri gjør utførlig rede for hvilke psykologiske teorier han støtter seg til, eller hvordan hans begreper om indre og ytre forholder seg til en historisk-biografisk antropologi, er det på dette punktet en forholdsvis overskuelig begrepsbruk i avhandlingen. Det ytre og det indre består hos Hannevik henholdsvis av tildragelser og hendelser av empirisk karakter, og av alt det som har med sinnsstemninger ("følelsesbølge", "livsopplevelse", "psykisk konstitusjon") å gjøre. Konkret har det ytre med tingene utenfor Obstfelder å gjøre. Den klassiske dikotomien mellom kroppslighet og åndelighet blir dermed til et motsetningsforhold mellom ytre i forstand av *utenfor* og indre i forstand av *innenfor*; et skille mellom jeg'et og verden. Indre/ ytre er i denne sammenheng derfor ikke kompatibelt med et inherent korpus av ånd/ natur eller sjel/ legeme.

Forøvrig handler det aldri om kropp og kroppslighet for Hanneviks Obstfelder, og leseren av Hanneviks tekst får en opplevelse av at kroppslighet, eller en konflikt mellom f.eks. drift og refleksjon, ikke har noe å si for Obstfelders psykiske forfatning. Kroppen synes snarere å være en del av det ytre utenfor. Konflikten mellom sjel og kropp finner Hannevik imidlertid representert i Obstfelders fremstilling av forholdet mellom kjønnene. I prosadiktet *Natten* kommer denne konflikten ifølge Hanneviks analyse til uttrykk ved at "han, mannen, har sjel og derfor tør han ikke besudle seg ved å tre i forbindelse med kvinnen"(OM:156). I de fem prosadiktene Hannevik behandler under overskriften *Prosadikt og prosa (Byen, Bugen, Den sortklædte, Natten, Den forladte)* har flere en klart erotisk tendens, noe som gjør tekstene problematiske for Hannevik. Han finner bare en "ubehagelig sadistisk tendens" ved det erotiske i disse tekstene. Ifølge Hannevik har Obstfelder her vist en "steil vilje til å uttrykke nattsiden av de *sjelelige erfaringer*"(uthevet her), (OM:164). Slik ender Hannevik opp med en Obstfelder-antropologi der alt tilsynelatende er ånd: Indre eter ytre – både i forstand av *kropp* og *verden* – opp.

Det ytre virker på det indre ved å påføre Obstfelder visse inntrykk som "med en gang [blir] overført til hans indre, blir en del av hans sjel"(OM:113). Ytre tildragelser transformerers på denne måten i lynfart inn i sjelslivet hos Hanneviks Obstfelder. Slik er det mulig å forstå indre/ ånd som en konsekvens av ytre påvirkninger, men der Obstfelders særegne psykiske

konstitusjon gir en særegen og original transformering av disse påvirkningene. Dette store indre får så i neste omgang og i solipsistisk forstand, prege de ytre tildragelsene: "Hele tiden ligger konsentrasjonen om det indre liv og den nye religiøse holdning i bakgrunnen og bestemmer dikterens holdning til menneskene, omverdenen og til virkeligheten i det hele tatt" (OM:113). Det som skjer er følgende: A) Obstfelder "påvirkes" til en ny holdning, B) Holdningen bestemmer syn på verden. Dette betyr at det er mulig å avsløre hvilke empiriske påvirkninger som indirekte er årsaken til Obstfelders tilstand og forhold til verden.

Hannevik skisserer et visst dialektisk og lovmessig mønster for Obstfelders sinnsbevegelser, der en asketisk livsfølelse representerer *krise*, og der en vitalistisk utlevelse fører til en eller annen form for *henrykkelsesbølge*. Den type natur-metaforikk som Hannevik tar i bruk for å skildre disse svingningene ("den følelsesbølge som Obstfelders diktning fløt frem på våren 1890, skulle snart løpe tilbake"(OM:10)) gir også inntrykk av en naturbestemt bevegelse hos Obstfelder. Det går fra krise til henrykkelse med påfølgende nødvendige tilbakeslag til krise igjen.

Den indre *livsopplevelse* defineres som "en syntese av tanke, tro og generell livsholdning"(OM:10). Livsopplevelsen forekommer i to former svarende til den vitalistiske og den asketiske sinnsbevegelse: "Den ene er ekstatisk, jordnær og fruktbarhetsberuset, knyttet til sol, blomster, befruktning og sensuell erotikk. Den annen er roligere, mer himmelvendt og mediterende over livets evige majestet, og den er knyttet til stjernene og "det blå", men den synes også å ha en viss sammenheng med kulde og død"(OM:211). For å få en tørr definisjon til å gå sammen med en frodig beskrivelse, er det nødvendig å fastholde den antropologi Hannevik forfekter og som jeg skisserte i det foregående. Definisjonen forutsetter nemlig at livsopplevelsen er en refleksjons-akt, en reflektert og determinert *holdning* til livet, mens beskrivelsen spiller på et rikt sanseapparat som forutsetning for opplevelsen. Hanneviks standpunkt må igjen være at sansning er en åndelig opplevelse, og at sansning for Obstfelder skjer ved hjelp av "tenknings-persepsjon". Splittelsen mellom disse to opplevelsesmåtene synes i alle fall å være en determinerende faktor i den biografien Hannevik konstruerer. Splittelsen blir med andre ord den bestemmende forutsetningen for Obstfelders livsutfoldelse.

Splittelsen benyttes som forklaringsstrategi – som et skjema til å bringe orden i et ellers uoversiktlig materiale.

2.3.4 Vitenskapelighet: Objektivitet, empirisme, deduksjon

I sin opposisjon ved doktordisputasen gir Daniel Haakonsen Hannevik "honnør" for hans "detektivarbeide med manuskriptene og med alle slags kilder til biografisk informasjon."⁸⁷ Hannevik følger dette opp og beskriver sin egen metode som "en empirisk fremgangsmåte",⁸⁸ men uten at han dermed "fører inn en biografisk kausalforklaring".⁸⁹ Denne uttalte avstandstaken fra en biografisk kausalforklaring, eller fra den historisk-biografiske lese måte, forklarer noe av knappheten med hensyn til levnetsdata og levnetsbeskrivelser i Hanneviks avhandling. Han anser sin egen lese måte for å ekskludere en form for tradisjonell kausalforklaring der en slutter *fra* familieforhold, arbeidsvilkår, utenlandsreiser osv., *til* teksten. Hannevik skiller seg imidlertid fra denne modellen bare når det gjelder *nivå* for kausalforklaringen. Vi har jo sett at det hos ham er *livsopplevelsen* som betraktes som den direkte foranledning til teksten. Teksten, både i fiktiv og ikke-fiktiv form, er for Hannevik autentisk *mimesis* av opplevelser på det psykiske nivået.

Der Hannevik bare har et bristende empirisk materiale å støtte seg til, blir tekstanalysen straks vagere. Den formen for sammenblanding av forfatterens liv og hans skrift som gjør seg gjeldende hos Hannevik, avhenger av at Obstfelder så å si har ytret seg på en dobbelt måte: I diktningen og i de øvrige "kildene". I kapitlet *Gjennombruddet* heter det for eksempel at Obstfelder i årene 1888-89 skriver "mindre enn før, og det er derfor vanskelig å få rede på hva som *egentlig* foregår i hans sinn på denne tiden"(uthevet her), (OM:47). Hanneviks egen hypotese går ut på at Obstfelder "etter en depresjonsfylt periode i slutten av 1880-årene

⁸⁷ Haakonsen: "Arne Hannevik: *Obstfelder og mystikken*", s.92

⁸⁸ Hannevik: "Svar fra doktoranden", *Edda* 1962, s.133

⁸⁹ Hannevik, *op.cit.*, s.135

plutselig slår om til en lys, ekstatisk livstro som preger mye av det han skriver i 1890"(OM:47). Dette er jo dessuten den nødvendige bevegelse som Obstfelder alltid befinner seg innenfor, ifølge Hannevik. *Premissene i deduksjonen* må da være:

A) Det har "lenge vært en viss utvikling å spore i det han skrev" (*Ræven, Midsommernattsdrøm, Et møte*) som er "fremsprunget av en indre lytten"; han har "plutselig erobret et nytt formspråk, nemlig lyrikken."

B) "Møtet med den unge kunstneren Jens Thiis [...] synes å ha vært av avgjørende betydning for ham."

C) "Endelig har Obstfelder fått et publikum. Det han lengtet etter i *Allegro sentimentale* har skjedd."⁹⁰

Premissene understøttes som vi ser hele veien ved at Hannevik trekker inn sitater fra ulike tekster i den hensikt at de skal *verifisere* hypotesen.

Avsløringen av de empiriske påvirkningskildene for Obstfelders produksjon kan i enkelte avsnitt bli noe søkt: Mot slutten av en analyse av Obstfelders vitalisme-stemning i 1890 synes hele stemningen, etter Hanneviks fremstilling av påvirkningen forut for den, mer å være et prosjekt fra Obstfelders side, enn noe han virkelig følte. Det virker som om vitalisme-følelsen hos Obstfelder aldri grunnes i noe annet enn et sett av påvirkninger: Stemningen blir til og næres gjennom lesning av Whitmans, J.P. Jacobsens og Nietzsches lyrikk, og gjennom et inntrykk av "alment litterære fenomen i tiden." Hannevik finner at det "i det hele tatt føles som om det er noe *villet* over den nye livsholdningen, som om dikteren selv ikke tror at den vil vare"(OM:71). Disse bange anelsene får Hannevik bekreftet allerede på neste side i avhandlingen: "Den følelsesbølge Obstfelders diktning fløt frem på våren 1890, skulle snart løpe tilbake"(OM:72).

Hanneviks erklærte intensjon om ikke å benytte en biografisk kausalforklaring sviktes altså ved at han hele tiden griper tilbake til konkrete, stimulerende begivenheter på et privat plan og ser disse som utløsende årsak til diktningen. Når Hannevik så bruker disse dataene som

⁹⁰ Alle sitat i premissene fra s.47-48

utgangspunkt i sin forklaringsmodell, er det vanskelig å forstå at han mener å ha unngått kausalforklaringer.

2.4 Positivism og inkonsistens

Ettersom det primært er Obstfelders psyke og sekundært hans tekster som er gjenstand for undersøkelsen, kan Hanneviks lese måte i *Obstfelder og mystikken* sies å være anti-litterær. Det at Hannevik undersøker tekstene med tanke på hvilken livsopplevelse de dokumenterer, skyver teksten som tekst i bakgrunnen for dens informative kvaliteter. Hanneviks lese måte betinges – eller determineres – derved av prosjektets karakter. Prosjektet fortrenger det litterære eller kunstneriske ved tekstene, da dette ikke kan virke annet enn forstyrrende på den biografi som skal konstrueres. Biografens arbeid blir overskuelig bare dersom det eksisterer en direkte, avlesbar korrespondanse mellom opplevelse og diktning.

Den empiristisk-positivistiske biografien ser med andre ord ut til å måtte prioritere metoder som underminerer tekstenes estetiske verdi. I og med kausalforklaringsmodellen slutes det fra opplevelse til tekst, fra tekst-stemning til livs-stemning. Denne metodiske standarden betinger i neste omgang tekst-typologi (eller mangelen på en slik), synet på fiksjonen og synet på mennesket.

Sett i et større perspektiv er Hanneviks – og den empiristisk-positivistiske biografien – posisjon lite original. Forestillingen om at vi best kan forklare menneskelige egenskaper og menneskelige sinnstilstander på bakgrunn av det menneskene produserer, går igjen i flere sammenhenger. Utenfor litteraturvitenskapens sirkler har blant andre vitenskapsfilosofen Karl Popper gjort seg til talsmann for et liknende syn. Popper hevder at vi best kan forstå mennesket ved å studere menneskelig aktivitet og menneskeskapte produkt. Bare på denne måten får vi et objektivt og ubetinget inntrykk av hvilke problemer menneskene står overfor, og av hvordan vår intelligens fungerer når det gjelder å løse disse problemene.⁹¹ Poppers

⁹¹ Jf. Popper: "Epistemology without a knowing subject", *Objective Knowledge*, Oxford 1986, s.106-152

standpunkt et riktignok utviklet med tanke på å tilbakevise den form for subjektivism som blant andre Skjervheim forfekter, og som søker å forkaste den objektivt-vitenskapelig tilnærmingen til menneskelige væremåter. Istedet for å forstå mennesket på bakgrunn av dets intensjonalitet og egen-opplevelse, vil Popper først studere dets fremtreden og deretter trekke slutninger angående dets natur. Hannevik er prinsipielt sett ute i samme ærend. Hos ham er det tilsynelatende tekstene (produktet) det handler om – Hannevik gir seg aldri ut for å være noe annet enn litteraturforsker – men det viser seg snart at det i virkeligheten er de litterære produktene som nøkkel til en forståelse av Obstfelders sinn som er Hanneviks hovedinteresse.

Obstfelder og mystikken er et godt eksempel på at liv/ verk-studiet som regel vil fordre en empiristisk og biografisk tilnæringsmåte. For å kunne gjennomlyse sammenhengen mellom liv og verk vil liv/ verk-konstruktøren alltid måtte bli en slags empirist – på sporet av de "betydningsfulle" hendelser. Allerede forutsetningene for liv/ verk-konseptet; empirisme, kausalforklaring av forholdet mellom liv og verk, oppløsningen av en estetisk-distinktiv verdi ved diktningen og forestillingen om en lovmessig utvikling, indikerer at hele konseptet avhenger av en form for positivistisk fakta-orientering. Derfor ligger Hanneviks avhandling på vesentlige punkt nærmere en historisk-biografisk lese måte enn f.eks. en nykritisk lese måte. Selv om Hannevik leverer bredt anlagte parafraaser over og analyser av enkelttekster, er det i kraft av interessen for påvirkningskildene for Obstfelders livsfølelse umulig for ham å frigjøre seg fra den positivistiske historisk-genetiske lese måten.

3 POSITIVISMEKRITIKKEN INNENFOR LITTERATURFAGET

"Vi synes at alt blir klarere når vi kan bringe ellers så vidt forskjellige områder som litteraturen og biologien inn under samme synspunkt. Men på den annen side blir vi betenkelige når vi går sammenstillingen metodisk efter i sømmene. Har vi ikke latt oss lede av en rent ytre og tilfeldig analogi, har vi ikke overført metaforisk en betraktningssmåte fra ett område til et annet vesensforskjellig område, og så glemt at det bare var en metafor, men tatt den for et uttrykk for det virkelige og resonert videre på den, - det typiske skjema for alle begrepsforvirringer."

Peter Rokseth, *Den franske tragedie I*, s.5-6

På samme måte som positivismekritikerne innenfor samfunnsvitenskapene var inspirert av tyske og franske filosofiske strømninger, må Rokseth, Holst og Wyller sies å stå i et avhengighetsforhold til visse retninger innenfor kontinental filosofi. Også for disse gjelder det imidlertid at en særnorsk kontekst bidro til en viss originalitet i arbeidene deres.

Peter Rokseths posisjon har blitt belyst i en rekke artikler, og da som regel med henblikk på hans polemikk i striden med det historisk-biografiske forskerfellesskapet. Kanskje er det hans venn og kollega Gunnar Høst som har gitt den mest fruktbare fortolkning av Rokseths idéer og posisjon ut fra en mer omfattende synsvinkel. Høst trekker frem særlig tre trekk ved Rokseths forståelseshorisont: Hans generelle estetikk, spesifikke poetikk og filosofiske antropologi.⁹² Også Daniel Haakonsen har fortolket Rokseths antropologi. Haakonsen legger

⁹² Høst: "Peter Rokseth", *Norsk litteraturvitenskap i det 20. århundre*, s.195-217

særlig vekt på forestillingen om et dikterisk nivå i personligheten.⁹³ Carl Vilhelm Holsts posisjon er i langt mindre grad blitt gjort til gjenstand for analyse og vurdering: Asbjørn Aarnes har skrevet artikkelen om ham i *Norsk litteraturvitenskap i det 20. århundre*.⁹⁴ En hovedoppgave fra 1969 har hans Baudelaire-studie som hovedemne.⁹⁵ Av nyere bidrag kan nevnes Truls Winthers artikkel om Holst i en nylig utkommet essaysamling om Henri Bergson.⁹⁶ De estetisk-filosofiske forskerne er som gruppe og hver for seg mest inngående behandlet av Knut Imerslund. Hos ham finnes også en fyldig litteraturliste over forskernes egne arbeider og over forskningsbidrag som omtaler disse arbeidene.⁹⁷ I *Den estetisk-filosofiske skole i norsk litteraturforskning* tar Imerslund for seg hver og en av de forskerne som etter hans syn tilhører skolen, og kommenterer dessuten arbeidene til andre forskere som på vesentlige punkt knytter seg til skolen, f.eks. *Tidsproblemet hos Olaf Bull* av Egil Wyller. Imerslund konsentrerer seg om Rokseths og Holsts posisjoner, da disse to diskuterer teoretiske problemer på den mest inngående måten. Denne konsentrasjonen omkring Rokseth og Holst er en av grunnene til at avhandlingen er viktig i vår sammenheng. Den viktigste grunnen til å gi en presentasjon av – og til å kritisere Imerslunds avhandling – her, er likevel en annen. Imerslund nærmer seg nemlig en erkjennelse av forholdet mellom positivisme og historisme i den historisk-biografiske lesemåten som jeg selv mener er fruktbar, og som jeg baserer denne hovedoppgaven på. Men den definisjonen av historismen som Imerslund legger til grunn for avhandlingen sin, forhindrer ham i å la denne erkjennelsen komme eksplisitt til uttrykk. Slik jeg leser Imerslund, hevder han at forutsetningene for en historisk-biografisk lesemåte på alle nivå dels er positivistiske, men at lesemåten som sådan og metoden spesielt likevel skal kalles historistisk.

⁹³ Jf. Haakonsen: "Rokseth og det alternativt ubevisste", *Tolkning og teori*, Oslo 1987, s.51-67

⁹⁴ Aarnes: "Carl Vilhelm Holst", *Norsk litteraturvitenskap i det 20. århundre*, s.345-357

⁹⁵ Vibeke Holst: *Carl Vilhelm Holst: Baudelaire-studier*, Oslo 1969

⁹⁶ Winther: "Carl Vilhelm Holst og "den esteiske tid": Bergsonisme i norsk litteraturteoretisk debatt", *Den skapende varighet*, red; Kolstad og Aarnes, Oslo 1993, s.188-197

⁹⁷ Imerslund, op.cit., s.205-215

Rokseths og Holsts polemikk karakteriseres vanligvis som en historismekritikk, på tross av at Rokseths hovedkritikk av den historisk-biografiske lesemåten ble rettet mot dens positivistiske og nominalistiske tendenser. Her leser jeg deres arbeider på tvers av den selvforståelsen de uttrykker, og med henblikk på det eksplisitt polemiske innholdet i tekstene deres.

For å belyse hvordan en anti-positivistisk lesemåte kan arte seg, vil jeg i dette kapitlet analysere Egil Wyllers lesemåte i *Tidsproblemet hos Olaf Bull*. Wyller redegjør for sine ontologiske og teoretiske forutsetninger, noe som bidrar til at teksten hans virker konsistent på tross av en eklektisk metode. Vi skal imidlertid se at også en anti-positivistisk form for vitenskapelighet byr på problemer av vitenskapsteoretisk art. Den mottakelsen Wyllers avhandling fikk avslører forøvrig en påfallende mangel på dialog internt ved HF-fakultetet. Til og med når fagene i realiteten nærmer seg hverandre, som når en fagfilosof og klassisk-filolog analyserer diktningen til en moderne norsk forfatter, er institutt-tersklene for høye til å resultere i en fruktbar debatt.

3.1 Knut Imerlunds avhandling Den estetisk-filosofiske skole i norsk litteraturforskning⁹⁸

I *Den estetisk-filosofiske skole i norsk litteraturforskning* tegner Imerlund et bilde av en mangfoldig bevegelse, der det som sikreste tegn på tilhørighet er at man forholder seg til Peter Rokseths posisjon. Enkelte av forskerene tilslutter seg ubetinget denne posisjonen, andre er mer kritiske, men samtlige har en positiv holdning. Alle er de mer eller mindre enige i enkelte grunnprinsipper for litteraturforskningen, prinsipper som de lever mer eller mindre opp til i sine arbeider. Alle mener de seg å stå i opposisjon til den historisk-biografiske tilnæringsmåten. Visse filosofiske grunnholdninger gjør seg gjeldende hos de fleste av dem. Ifølge Imerlund dreier det seg om en dualistisk preget antropologi, former for essensialisme

⁹⁸ Heretter EF ved sidehenvisning

og absolutisme, og når det gjelder poetikk spesielt; synet på diktningen som vesensforskjellig annen menneskelig aktivitet, troen på at dikteren potenserer sitt "ideale jeg" i poesien og tanken om diktverkets *sentrum* (EF:174-175).

Størstedelen av Imerslunds avhandling går med til å analysere de enkelte forskernes arbeider – samt til å sammenholde de ulike forfatterskapene. Imerslund grupperer forfatterskapene slik at Rokseth, Lorentz Eckhoff, Anders Wyller, Gunnar Høst og Carl Vilhelm Holst behandles under én overskrift, og forfatterskapene til Daniel Haakonsen, Asbjørn Aarnes og Else Høst under neste. Forskerene i den første gruppen hører sammen ved å ha publisert sine arbeider innenfor noenlunde samme tidsrom (1928-1950), men også ved å stå i en polemisk og sårbar posisjon overfor det veletablerte historisk-biografiske forskerfellesskapet. I neste generasjon av estetisk-filosofisk orienterte forskere ser Imerslund Aarnes som en klar arvtaker til Holst, mens Else Høst karakteriseres som inspirert av Gunnar Høst og dessuten av den historisk-biografiske lesemåten, slik at hennes egne tekstanalyser mest bærer preg av metodisk eklektisisme. Daniel Haakonsen virker ganske selvstendig i forhold til forskerfellesskapet forøvrig, da han arbeider i en tettere dialog med nykritikken. Parallelt med en intensivering av selve tekststudiet i annen generasjon, nedtones den filosofiske refleksjonen som var så typisk for første generasjon – særlig for Rokseth og Holst. Holst er, ifølge Imerslund, den av de estetisk-filosofiske forskerne som etter Rokseth "tar de litteratur- og forskningsteoretiske problemene opp til virkelig utførlig behandling"(EF:99).

Imerslund definerer historisme-begrepet "i vid forstand", slik at det også skal kunne inkludere tiden før den positivistiske historismen "hvor vi har å gjøre med mindre klart uttalte *tendenser* i retning av en mer dynamisk, realistisk og relativistisk historieoppfattelse"(EF:193). Dermed *innskrenkes* i realiteten historismen hos Imerslund til perioden etter romantikken, dvs. til etter den perioden Krogseth karakteriserer som historismens primære fase.⁹⁹

⁹⁹ Krogseth: *Den tyske historismen*, s.XXIII-XXIV

På bakgrunn av denne "vide", men etter min mening smale definisjonen av historismen, omtaler Imerslund hele veien den estetisk-filosofiske skolen som en deltaker i det oppgjøret med historismen som ble startet av blant andre Monrad og Troye. Men siden Imerslund i realiteten utelukkende forholder seg til en historisme-variant som befinner seg i den ene enden av historismens utviklingshistorie, unngår han å bli oppmerksom på at det historisk-biografiske forskerfellesskapet og den litteraturfaglige forskningstradisjonen anvender begrepet med utgangspunkt i de historisk-biografiske forskernes selvforståelse som historister – dvs. med grunnlag i en spesifikk og smal forståelse av historismen.

Ifølge Imerslund bør den estetisk-filosofiske skolen sees i sammenheng med "klare anti-positivistiske strømninger" innenfor kontinental filosofi og litteraturvitenskap. Videre heter det at denne ny-orienteringen var en reaksjon "mot den litterære naturalismen, mot framskrittsoptimismen, mot vitenskapelig positivisme og mot kampen for ytre, politiske forandringer"(EF:188). Uten å diskutere konsekvensene for historismen, slår han fast at "dette århundres historisme er influert av forrige århundres positivistiske og evolusjonistiske strømninger"(EF:30). Og den nordiske litteraturforskningen blir til innenfor dette konseptet: "[D]en fikk sine litterære idealer formet innenfor en tradisjon som begynte med Holberg, og som nådde et slags kuliminasjonspunkt med Det moderne gjennombrudd"(EF:173). Det er altså Skavlans og Jægers positivistiske arbeider fra 1870- og 80-årene som danner fundamentet for litteraturhistorieskrivingen i Norge (EF:24-25).

At Imerslund ser dette forholdet mellom positivistiske forutsetninger i selve fundamentet for den historistiske litteraturforskningen, men ikke griper fatt i det, tyder på at det nettopp er den smale definisjonen av historismen han arbeider ut fra. Denne definisjonen forhindrer Imerslund i å se konflikten mellom positivisme og historisme. Etter mitt syn er dette en svakhet ved avhandlingen hans. Karakteristikken av de estetisk-filosofiske forskernes polemiske anliggende blir unyansert: Alt er historisme-kritikk, selv om denne fremfor alt ytrer seg i "en polemikk mot *atomismen* innenfor den historistiske litteraturforskningen"(uthevet her), (EF:35). Det er i og for seg ikke kritikkverdigg at Imerslund slutter seg til en smal definisjon av historismen. Men det at han mener å ha tolket historismen "i vid forstand", fører

til at han lojalt følger opp det bildet de historisk-biografiske forskerne og den litteraturfaglige forskningstradisjonen har skapt av historismen.¹⁰⁰

3.2 Rokseths og Holsts positivismekritikk

De estetisk-filosofiske forskerne kontekstualiserer gjennomgående de tekstene de analyserer. De bruker både kulturhistoriske og biografiske opplysninger for å kaste lys over tekstene. Det kulturhistoriske studiet kan omfatte tidsbestemte og stedege særegenheter med hensyn til litterære konvensjoner, dramatiske tildragelser i forfatterens nære miljø, "åndshistorisk klima" osv. Flere av de estetisk-filosofiske forskerne har dessuten som en uttalt intensjon om å danne seg et bilde, såvidt det lar seg gjøre, av forfatterens indre biografi, intelligible univers, dikteriske personlighet e.l. Graden av kontekstualisering synes å være betinget av nyanser i synet på sammenhengen mellom ytre og indre liv hos forfatteren.

Dette elementet av kontekstualisering hos de estetisk-filosofiske forskerene tyder på at "verket i sentrum" for dem ikke innebærer at verket er autonomt i forstand av å være et uavhengig og selvdefinierende objekt. Det mest radikale ved kritikken av den historisk-biografiske lese måten synes derfor ikke å gjelde det at historiske og biografiske opplysninger i det hele tatt forekommer, men snarere den måten disse opplysningene brukes på. Selve mengden av biografiske opplysninger det historisk-biografiske forskerfelleskapet har samlet, regnes ikke som et forkastelig eller uinteressant materiale. Men interessen for detaljene har ifølge kritikerne skygget for en mer fundamental tilgang til verkene, og medført et reduktivt syn på selve dikteteksten. Alle opplysningene virker hemmende på en estetisk og filosofisk-spekulativ refleksjon over diktningens vesen.

Ved å definere historismen vagt og vidt kan kausalforklaringsmodellen og atomismen bestemmes som det spesifikt positivistiske ved den historisk-biografiske lese måten. Rokseth

¹⁰⁰ Forøvrig er det nettopp Imerslunds klare distinksjonen mellom 'positivistisk forutsetning' og 'historistisk metode' som har penset meg inn på tankegangen som ligger til grunn for denne hovedoppgaven.

og Holst kritiserte den *historiserende* tendensen i litteraturforskningen først og fremst for å være utilstrekkelig. Kritikken av den positivistiske tendensen er langt mer alvorlig: Den positivistiske kausalforklaringsmodellen og detalj-konsentrasjonen underminerer forestillingen om diktningen som en særegen erkjennelsesform og som et reservoar av idealt potenserte dikterpersonligheter.

3.2.1 Rokseth: "Historisk metode" som kausalforklaring og som kontekstualisering

Innledningskapitlet til *Den franske tragedie I*¹⁰¹ avslører at det historisk-biografiske forskerfellesskapet slo igjennom med sin selvforståelse som "historister", og at kritikerne uten videre godtok denne "usurpering" og "monopolisering" (Poensgen) av historisme-begrepet. Rokseth skiller imidlertid mellom en romantisk og en positivistisk historisme. Den gjengse "historiske metode" (Rokseth) bygger på "nominalistisk og positivistisk filosofi"(FT:5), og "søker å påvise [...] kausalitetsforhold mellom de foreteelser som følger etter hverandre i tid"(FT:7). Denne metoden skiller seg, sier han, skarpt fra "det dikterisk-historiske syn som tillot romantikerne å se og forstå de forskjellige tider i deres særegne koloritt og vesen, å føle tidens varighet og tidsrummenes forskjelligartethet"(FT:7). Den form for historisme det her er tale om slutter – etter mitt syn – Rokseth seg uuttalt til. Han reflekterer ikke over hva som skjedde med historismen etter at den fikk sin positivistiske fundering, på tross av at han, som senere Kittang, beskriver en tidligere fase av historismen som søkende det *unike*, der den positivistiske historismen søker det *lovmessige*.

Mangelen på presisjon i Rokseths bruke av historisme-begrepet fører til at han omtaler den "historiske metode" dels som kausalforklaring, dels som kontekstualisering. Han tar avstand fra "historisk metode" når denne forklarer "en dikters eiendommelighet og diktverkets tilblivelse som ledd i historiske utviklingsrekker"(FT:8). Rokseth betrakter denne metoden

¹⁰¹ Heretter FT ved sidehenvisning

som en frukt av den darwinske biologi og av det nittende århundres tilbøyelighet til å anvende samme metodiske standard i omgang med ånden (FT:5-6). Og litteraturhistorikerne har – gjerne ubevisst – svart ja på spørsmålet om sammenhengen mellom biologi og litteratur "på nogen annen måte enn den metaforiske [kan] sies å være kommensurable"(FT:6).

Når Rokseth derimot skal beskrive de "historiske metoder" han selv anvender, virker det som om disse er av en noe annen art enn de historiske biografenes metode. Rokseths form for historisering skal, som Gunnar Høst sier, tjene til at "mannen [forfatteren] ble innfeldt i sin samtid".¹⁰² For å oppnå dette benyttet Rokseth i sin undervisning og i sine skrifter seg av biografiske opplysninger, og ga en allmenn innføring i typiske trekk ved det miljøet som vedkommende forfatter befant seg i. Slik denne historiserende tendensen kommer til uttrykk i *Den franske tragedie I*, synes det som om Rokseths historistiske metoder lar seg sammenlikne med en klassisk filologisk-hermenutisk metode. Rokseth sier blant annet at kulturhistorien og litteraturhistorien "forsyner oss med de nødvendige realkunnskaper om tidsforhold, begreper og følesett, så vi såvidt det lar seg gjøre kan gå til lesningen av diktet med de samme betingelser som en samtidig"(FT:10). Denne betingede tiltroen til historikerens selvforfølgende innlevelse i sitt materiale ligger på linje med historisten Wilhelm Diltheys hermeneutiske program.

Mye tyder på at Rokseths ambivalente forhold til en historistisk lese måte skyldes at han slutter seg til en tidlig idealistisk historisme, men samtidig tar avstand fra den foreliggende historistiske lese måte. Problemet for Rokseth blir at all den tid også han ønsker å bringe inn historiske opplysninger til støtte for selve tekstanalysen, må han identifisere seg med den eksisterende forskningstradisjonen og det smale og sene historisme-begrepet denne tradisjonen baserer seg på. Med fare for å måtte identifisere sin egen lese måte med den historisk-biografiske, skjuler eller underbetoner derfor Rokseth sin egen "historisme". Både i *Den franske tragedie I*, og i *Efterlatte skrifter* ynder Rokseth å gi de historiske forutsetninger, filologiske opplysninger ol. liv og dynamikk i sin fremstilling slik at, som Imerslund sier: "Det preliminære stadium tar [...] en forholdsvis stor del av plassen"(EF:50).

¹⁰² Høst: "Peter Rokseth", s.208

Denne konsentrasjonen omkring kontekstuelle forhold medfører ikke nødvendigvis en nedvurdering av "den estetiske opplevelse", men denne opplevelsen synes i langt større grad betinget av forhåndsstudiet enn Rokseth gir uttrykk for rent prinsipielt. Den historisk-biografiske forskningspraksisen ble utålelig for Rokseth fordi den virket reduksjonistisk på sitt objekt, men selv var han interessert i allehånde kulturhistoriske forhold som måtte omgi et verk, en dikter eller periode. På et teoretisk nivå underdriver han imidlertid denne interessen på grunn av en prinsipiell avstandstaken fra den viktigste historisk-biografiske metoden: Mild eller hard kausalforklaring. Rokseth tar altså avstand fra kausalforklaringsmodellen, men slutter seg til historismens syn på teksters historiebetingethet i vid forstand – uten at historiebetingetheten gjelder det eksklusivt *objektivt-poetiske* ved tekstene. Rokseths dilemma kan beskrives som en konflikt mellom synet på estetiske verdiers objektive karakter og det faktum at disse verdienes tilsynekomst er historisk betinget.

3.2.2 Holst: *Empirismen som kvasiteoretisk og forførende*

*Fragment av en kunstfilosofi*¹⁰³ er preget av en type filosofisk refleksjon som rakk langt ut over det rådende teoretiske nivå innenfor det litteraturvitenskapelige miljøet på 50-tallet. Holst går etter min mening også Rokseth en høy gang med hensyn til refleksjonsnivå og konsistens i tankegangen. Men kanskje er det også denne utpreget teoretiske tilnærmingen som er grunnen til at posisjonen hans har blitt så lite påaktet og har fått så liten utbredelse. Polemikken hans resulterer dessuten ikke i en eksplisert alternativ lesemåte. Holsts teoretiske refleksjon skjer, sier Imerslund "på samme grunnvoll som den toneangivende idealistiske filosofi i Europa i dette århundre"(EF:50). En i vår sammenheng samlende karakteristikkk av denne idealistiske filosofien er at den rommer en fiendtlig innstilling til positivismen innenfor åndsvitenskapen. Denne fiendtlige innstillingen deler Holst, et engasjement han gir uttrykk for i *Fragment av en kunstfilosofi*.

¹⁰³ Heretter FK ved sidehenviing

En av intensjonene med *Fragment av en kunstfilosofi* er, sier Holst, å "vurdere den empiriske estetikk og påvise at en positivistisk forklaring av kunsten ikke kan være annet enn en fantasiforklaring ettersom den empiriske spørsmålsteknikk anvendes et sted den ikke på noen måte hører hjemme"(FK:49). Den vurderingen Holst foretar begynner med en undersøkelse av empiristenes bruk av kausalforklaringsmodellen. Ifølge Holst er det nemlig denne modellen som i det hele tatt har muliggjort en empirisk og praktisk betraktning av kunsten. Holst finner at modellen anvendes på i alle fall fem ulike måter innenfor moderne kunstteori. Det dreier seg om retninger som lar fysiologiske, biologiske eller psykologiske forhold fungere som en årsak til kunstnerisk aktivitet. Holst er forøvrig enig i at alle disse faktorene og kanskje enda noen, ofte kan føre til at kunstneren settes i bevegelse, og at de sånn sett kan fungere som en årsak til kunstverket, men etter hans syn er det illegitimt å ettersøke disse forutsetningene; "[F]or å forklare et meningsverk i lys av hvad som helst annet, er og blir å bortforklare det"(FK:46).

Store deler av *Fragment av en kunstfilosofi* behandler den spesifikt litteraturhistoriske tradisjonen. Her vil "den empiriske spørsmålsteknikk" gjøre seg gjeldende innenfor en positivistisk inspirert forskningspraksis; hos oss navnlig innenfor den historisk-biografiske skolen, eller innenfor "den positivistisk-systematiske forskning", som Holst av og til sier. Det Holst primært kritiserer den historisk-biografiske forskningspraksisen for, er at den positivistiske tendensen som ligger innebygd i den, forfører i retning av en praktisk-empirisk, lettjøpt løsning på diktningens problem. Holst forutsetter imidlertid en form for uskyld hos de historiske biografene: "Strengt tatt mener de ikke å kausal-forklare, bare å belyse." Men, sier han, "dette gjør imidlertid ikke saken bedre"(FK:46).

Kanskje gjør det bare saken verre? Det synes i alle fall som om Holst antar at det litteraturhistoriske forskerfellesskapet, i og med den ubevisste bruken de av de empiriske metodene, korrumpes innenfra: Ved den a-teoretiske innstillingen og den manglende viljen til å problematisere sin egen terminologi, dukker de teoretiske problemene opp bak ryggen på forskerne og kommer til å danne en slags kvasi-teori. Etter Holsts syn har kausalforklaringsmodellen sneket seg inn i lese måten uten at forskerfellesskapet har forholdt

seg til det. Modellen virker ifølge Holst lammende på den estetiske refleksjonen, og forflatende for de tekster den anvendes på. Forskerene beskjeftiger seg nå med en rekke områder. De undersøker kulturens historie, tekstenes resepsjonshistorie, forfatterens historie, sjangrenes historie osv., bare ikke litteraturens historie eller diktningen per se. Denne forskningen er preget av en *deterministisk naivisme*, sier Holst (FK:64). *Deterministisk* er den så lenge forskerfellesskapet ser diktingen som betinget av alle mulige bakenforliggende ytre og indre faktorer, *naivistisk* er den fordi den ikke tar teoretiske problemstillinger på alvor.

Holsts utkast til en selvstendig kunstfilosofi er svakere enn kritikken hans. Holst innser og kommenterer selv misforholdet mellom kritikk og positive bidrag i *Fragment av en kunstfilosofi*, men synes å mene at det positive bidraget ligger innbakt i kritikken, all den tid denne kritikken jo må basere seg på et positivt standpunkt (FK:86-88). Jeg finner det vanskelig å være enig med Holst på dette punktet. Selv om vi alltid vil kunne ane en mulig posisjonering hos en kritiker, er det langt derfra til eksplisering og utforming av selvstendige standpunkt. Etter min mening har Holsts posisjon hatt en så minimal betydning for litteraturhistoriefaget nettopp fordi hans egne synspunkt for det meste bare svever over teksten hans, og dessuten er av en slik karakter at det sikkert ville være vanskelig å utvikle en metode på grunnlag av dem. Holsts *Fragment av en kunstfilosofi* kunne altså ikke "brukes" til noe, sikkert et viktig argument for fungerende litteraturhistorikere på 50-tallet. De første tretti-førti sidene i *Fragment av en kunstfilosofi* må likevel sies å gi et ganske godt bilde av Holsts poetikk, på tross av at relevansen for litteraturvitenskapelige undersøkelser er liten.

Holst insisterer på at metafysiske spørsmål har sin berettigelse innenfor all kunstfilosofi. Kunstens problem kan faktisk ikke behandles adekvat uten ved spekulasjon, ifølge Holst. Metafisikken er nemlig *innadskuende*, og søker en vesentlig sannhet, der den empiriske tenkemåte er *utadskuende* og søker en praktisk sannhet. "[D]isse sannheter, som overhodet ikke berører hverandre, kommer kun i kollisjon hvis empirien usurperer tankens almene autoritet, eller hvis tanken faller for et empirisk resonnement eller tar et av sine bilder alvorlig"(FK:36). Denne empiriens usurpering er allerede langt fremskreden innenfor den

positivistiske litteraturhistorien ifølge Holst, og det på bekostning av en "troskap mot tanken"(FK:15).

Slik Holst bruker metafysikk-begrepet, synes den metafysiske spekulasjon å forutsette at vi med nødvendighet kan skille mellom pdes. det kunstneriske og poetiske, og pdas. det som ikke kvalifiserer til å betegnes som kunst og poesi.¹⁰⁴ Dersom det var umulig for oss å foreta en slik distinksjon, ville antakelig positivismens posisjon være like sakssvarende som andre posisjoner, sett med Holsts øyne. Han fastholder riktignok at kunstens vesen er gåtefullt, og kanskje umulig å avdekke. Men nettopp derfor er det så viktig for Holst å poengtere at tanken, spekulasjonen, *strekker seg mot* å avdekke vesenskriterer – mot en bestemmelse av det spesifikt kunstneriske og poetiske – og at det er selve denne gode intensjonen som gjør spekulasjonen så mye bedre egnet for litteraturforskning enn empirismen. For sin egen del definerer Holst kunstverket som et *meningsverk* preget av harmoni og en helstøpt komposisjon. Diktningen "fortetter" virkeligheten, sier Holst (som senere Wyller) slik at den får en lyskjegle-funksjon. Dette er en av grunnene til at diktningen fortolkes som en etterlikning av livet: "Lyset eller lyskasteren forveksles med det som belyses. Og på den måten oppstår før en vet ord av det, forestillingen om kunsten som imitasjon"(FK:22). På denne måten – på grunn av en misforståelse – glir diktningens og virkelighetens egenskaper over i hverandre for oss, og vi mister av syne selve det distinktivt kunstneriske.

Holsts fragmentariske kunstfilosofi skal ikke behandles nærmere her. Jeg vil imidlertid lede oppmerksomheten mot en etter forholdene ganske oppsiktsvekkende påstand i *Fragment av en kunstfilosofi*. Der Rokseth og hans elever, og senere Wyller, tar til orde for et studium av forfatterens dypere personlighetsstruktur, er Holst langt strengere hva legitimiteten av et slikt studium angår. Han ser at det ligger en fare og lurere bak denne identifikasjonstenkningen omkring forholdet mellom personlighet og skrift. Også Holst anser det for å være et sammenfall mellom verket og "dikterpersonligheten", men der Rokseth og Wyller finner en hermeneutisk nøkkel i og med dette sammenfallet, ser Holst en slik lese måte bare som nok en

¹⁰⁴ Holsts metafysikk-begrep synes å romme samme form for realisme som vi finner i f.eks. Platons idèlære: Betegnelsene svarer til en realitet, de har referanse.

potensiell fallgrube: "Hverken går det an å identifisere personligheten med en enkelt av dens aktiviteter eller kan disse aktiviteter avledes av hverandre. -- Vi kan følgelig bare fastslå at verket, i den grad det danner en estetisk mening, er et absolutt primært og irreduktibelt faktum"(FK:45). Det er Holst som sterkest insisterer på en ren verk-analyse, ikke den kontekstualiserende Rokseth eller den personlighetssøkende Wyller.¹⁰⁵

3.3 Analyse av Egil Wyllers lese måte i Tidsproblemet hos Olaf Bull¹⁰⁶

Fagfilosofen og klassisk-filologen Egil Wyller har i flere sammenhenger analysert norsk litteratur. Avhandlingen om Olaf Bull utgjør i så måte hovedverket i hans produksjon. Her utvikler og ekspliserer Wyller det filosofiske grunnlaget lese måten hans baserer seg på, og som medfører en utpreget hermeneutisk tilnærming til tekstene. Kort fortalt er det hans platonisme og hans lesninger av særlig Heidegger og Bergson som ligger i bunnen av denne hermeneutiske lese måten. Wyllers lese- og tenkemåte har ellers mye til felles med Rokseths og Holsts. Dette gjelder både i synet på skriften som en transformerende instans og for ideen om forfatterens potensering av et "dikterisk jeg" i diktningen. Videre gjelder det for forestillingen om en "søskenlikhet" mellom de ulike verkene i et forfatterskap. Etter mitt syn kan Wyllers redegjørelse for grunnstrukturene i Bulls "intelligible univers" med utbytte anvendes som en ledetråd inn mot Rokseths noe uklare idé om et dypere lag i personligheten.

Etter utgivelsen av Olaf Bull-studien kom det til kontroverser omkring Wyllers lese måte – eller rettere sagt – omkring hans *metode*. Det var imidlertid bare fagfilosofene som deltok i debatten.¹⁰⁷ Knut Erik Tranøy kritiserte Wyller for å være for *subjektiv* i sin lesning, og han

¹⁰⁵ En annen ting er at heller ikke Holst realiserte prinsippene sine. I *Baudelaires estetikk* (1954) får vi eksempelvis presentert en mengde opplysninger om dikterens liv og levnet. Disse opplysningene er ikke løsrevet fra gjennomgangen av Baudelaires diktning og poetikk. Forøvrig er *Fragment av en kunstfilosofi* - så vidt jeg vet - skrevet etter *Baudelaires estetikk*.

¹⁰⁶ Heretter TB ved sidehanvisning

¹⁰⁷ Debatten er trykket i *Bryminger i tidens tankeliv*, s.105-161

påsto at Wyllers resultat ikke med *nødvendighet* måtte bli slik det hadde blitt. På bakgrunn av en ifølge Tranøy uklar begrepsbruk i avhandlingen, betvilte han at Wyller i det hele tatt kunne sies å ha noen metode.¹⁰⁸ Wyller imøtegikk kritikken ut fra et epistemologisk synspunkt: All den tid erkjennelsen preges av den erkjennende, vil det være en legitim pluralitet av fortolkninger. Sin egen tilnæringsmåte karakteriserte han som en "inspirert form for metodikk".¹⁰⁹ I *Tidsproblemet hos Olaf Bull* bestemte han denne metodikken som en "*fundamental-analytisk form for idé-historie*"(TB:15).

Wyllers karakteristikkk av sin egen metode var forøvrig uheldig for avhandlingens virkningshistorie. Avhandlingen har sikkert hatt en stor leserskare, men idet Wyller så sterkt poengterte at arbeidet hans var *idé-historisk*, ble det umiddelbart skapt en større avstand til *litteraturfagene* enn det var grunn til. Brorparten av avhandlingen burde være relevant for enhver litteraturforsker og litteraturstudent. Wyller presenterer blant annet en inntrengende analyse av et stort Bull-dikt ("Sneen") som aldri tidligere har vært behandlet i forskningstradisjonen.

Hanneviks Obstfelder-studie kan karakteriseres som en *indre biografi*, der den uttalte målsetningen er å gi en adekvat tolkning av Obstfelders psykiske konstitusjon. Wyllers avhandling er også en indre biografi, og også Wyller søker dikterens personlighet – hans "kilde-jeg", som Wyller sier¹¹⁰ – den *ideale* og *egentlige* Olaf Bull slik han fremtrer i forfatterskapet. Strukturene i dette dikteriske jeg-et er det Wyller ønsker å kartlegge. Hannevik og Wyller har altså et tilsynelatende likeartet prosjekt i det at de begge to er interessert i noe mer enn diktningen. Men der Hannevik er interessert i et "biografisk jeg" *bak* teksten, er Wyller interessert i et "estetisk jeg" *i* teksten. Hannevik og Wyller har ellers lite annet enn sjanger og prosjekt felles. I selve utførelsen av prosjektet skiller de to lag: Hannevik avdekker Obstfelders psykiske konstitusjon ved hjelp av empiri, der Wyller på bakgrunn av en

¹⁰⁸ Som vi ser, er dette noe av samme kritikk som omlag tretti år tidligere ble rettet mot Rokseth. Forskjellen er bare at hos Tranøy er kritikken mer subtil enn hos de historiske biografene, slik også den logiske positivismen var mer subtil enn den positivistiske trenden mot slutten av forrige århundre.

¹⁰⁹ Wyller: "Om metodeproblemet i åndsvitenskapen", *Brytninger i tidens tankeliv*, s.129

¹¹⁰ Wyller introduserte dette begrepet i en samtale med Ingunn Økland 17/6-93.

hermeneutisk innstilling forsøker å "føle" seg frem til en lesning av tekstene som kan kaste lys over Bulls vesen som litterær konstruksjon.

3.3.1 Forklaringsprinsipp: Verkets uavhengige status

I nykritikken, slik den ble formulert av T.S. Eliot, er det noe av et hovedpoeng at den litterære teksten har status som autonom og er uavhengig av forfatteren som skrev den. Heller ikke Wyller ønsker å forklare et verk ut fra opplysninger om dikterens liv. Det betyr ikke at forfatteren ikke er en interessant faktor for Wyller. Men Wyller knytter forfatterskap og dikterpersonlighet så intimt sammen at vi ikke behøver å gå andre steder enn nettopp til verket for å komme til en forståelse av denne personligheten. Verket og forfatteren faller så å si sammen, slik at de to instansene nærmest er organisk sammenfiltrede: Diktningen "får et preg av å oppstå sua sponte, som sprunget ut av det jordsmonn dikteren selv henter sin næring av"(TB:15). Derfor kan Wyller si at "'Metope" er Olaf Bull"(TB:30). Når Wyller likevel ikke kan bruke Bulls dagboksnotater og brev, hans sorger og gleder, til å belyse diktningen og personligheten, er det fordi Wyller skiller strengt mellom ulike nivåer i "Olaf Bull". Den Olaf Bull som Wyller ønsker å bli kjent med, er den *egentlige* Olaf Bull slik han altså kommer til syne i sin beste diktning. Den Olaf Bull som raver pærefull omkring, eller som holder på å forkomme av fattigdom og fortvilelse, er derfor ikke interessant for Wyllers Bull-biografi.

Metodisk får en slik antropologi som konsekvens at avdelingen med opplysninger om levnetløp og betydningsfulle tildragelser minimaliseres. Disse faktorene er uten interesse når det gjelder å fortolke strukturene i Bulls intelligible univers. Med utgangspunkt i en analyse av diktene kan vi derimot "(re)konstruere" strukturene i dette universet. I praksis medfører dette at diktningen får autonom status hos Wyller – i alle fall hva tekst-eksterne, kontekstualiserende forklarings-strategier angår. Nøkkelen til Bulls univers er å finne i diktene, men inn i diktene er det bare analysen, innlevelsen og fortolkningen som kan bringe oss. Det er heller ikke slik at Bulls ideale kilde-jeg er sett som en årsak til diktningen, slik at

diktene blir å betrakte som en virkning av at kilden springer. I diktningen skjer det snarere en manifestasjon av Olaf Bull, slik jeg forstår Wyller.

I den grad Wyller likevel trekker inn eller henspiller på synlige og faktiske interesser hos – og uttalelser fra – Bull, er dette ment som digresjoner og for å vise hvordan et konkret forhold i diktet av og til kan være motivert av et konkret forhold i livet. I analysen av "Ars Longa" heter det eksempelvis at "det må være tillatt i denne prosaiske trerot å se en henspilling til Bulls allehånde naturhistoriske og sproglige og kulturhistoriske studier"(TB:23). Denne henspillingen angår likevel ikke diktets eller dikterens åndelige dimensjon eller grunnstruktur. Bare det at Wyller kan karakterisere Bulls egne uttalelser som "klassisk villedende" indikerer at Wyller opererer med et strengt skott mellom diktning og andre ytringsformer.

3.3.2 *Estetikk: Kunstens transformerende kraft*

Innledningsvis sier Wyller at det er et arbeidsprinsipp hos ham at diktning og filosofi ikke skal blandes sammen: "[D]e blir hver især å betrakte som enkeltsubstanser som ikke uten videre lar seg samordne og kombinere i et alment åndsfellesskap"(TB:13). I dette perspektivet må også *virkeligheten*, livet, bli å betrakte som en selvstendig enkeltsubstans, som med sine distinktive trekk ikke er umiddelbart omsettelige til diktningens form. I den grad levd liv og erfaringer speiles eller "repeteres" i diktningen, vil det derfor være med skriftens transformerende kraft som overordnende prinsipp. Fiksjonen, og den virkeligheten som den eventuelt måtte speile, er dermed prinsipielt ulike, og "den som forstår "Metope" vil kunne foretrekke å lese det fremfor å gå langs stranden"(TB:31). Skriften *etterlikner* ikke livet; den er "potensert liv"(TB:31).

Uten å kunne støtte seg til forfatterens levde liv som en modell for diktningen hans, kastes fortolkeren ubønnhørlig tilbake til selve tekstlesningen og en tekst-immanent analyse- og forståelses-strategi. Og dessuten til et studium av skriftens egne distinktive trekk, dens egenskaper. Ifølge Wyller vil disse egenskapene ved skriften være dens *fortetthet*, dens

mettethet, en *tillukkethet* og evnen til å *utpeke* og til å *potensere* livet. På tross av at diktningen gjerne henter sitt materiale fra erfaringen – fra sinnstilstandene – er diktningen derfor likevel en manifestering av dikterens intelligible univers, forstått som hans strukturerende måte å underlegge materialet skriftens særegenheter på. I denne prosessen vil erfaringen eller sinnstilstanden ha forandret seg så radikalt at vi ikke lenger har utbytte av å lete i *livet* for å finne igjen og identifisere den erfaring eller tilstand som satte diktet i gang.

Diktningen "...fortetter" [...] den ellers diffuse og splittede verden", sier Wyller (TB:94). Men på denne måten lukker vel diktet seg til – skriften virker jo nettopp tillukkende ifølge Wyller – og blir ute av stand til å kommunisere? Det kan virke som om Wyller tenker seg at diktet blir tillukket og uforståelig for "massen", forstått som de uinvidde, idet det fortetter og transformerer erfaringen. Det blir dermed *interpretens* plikt "å åpne det, å anskueliggjøre det for hva det er"(TB:162). "I det fullkomne dikt", sier Wyller, "skal hvert ord være et meningsfylt tegn, som må tydes"(TB:31).

Den strenge poengteringen av distinktive trekk ved skriften gir seg hos Wyller utslag i en sterk sjanger-bevissthet: Ulike skrifttyper vil ha ulik grad av transformeringskraft. Og enhver litterær form vil ikke være likeverdig. En diktning som oppfyller visse strenge krav, kan kalles for *fagdiktning*, sier Wyller. Kravene Wyller stiller til fagdiktning, oppfatter jeg som direkte utledet fra den deskriptive beskrivelsen Wyller tidligere gav av skriftens egenskaper. Fra *er* slutter Wyller nå til *bør*. Nå heter det at diktningen *skal* være fortettende, mettet, tillukket, utpekende og potenserende. Videre skal de estetiske verdiene være av en "presumptivt [...] fundamental karakter"(TB:15). Det må vel enten bety at diktningens innhold eller intelligible struktur (dens "verdier") skal ligge på et "dypt" nivå, eller at "det estetiske" som sådan kan bestemmes objektivt og bare med et sideblikk til tid og sted. Jeg tror det er fagdiktningens objektive kvaliteter Wyller sikter til med "estetiske verdier av fundamental karakter", nemlig de kvaliteter som var på tale ovenfor. Det virker dessuten som om kretsing omkring eksistensielle opplevelser og verdier bør være en tilhørende komponent i all "fagdiktning".

I en nylig utkommet avhandling om Bulls diktning hevder Andreas Lombnæs at Wyllers interesse for Bulls intelligible univers ("innholdet") går "på bekostning av respekten for tekstshelheter".¹¹¹ Jeg slutter meg til denne "innvendingen fra litteraturvitenskapelig hold",¹¹² men oppfatter det likevel slik at Wyller ved å insistere på fagdiktningens særegne kvaliteter besinner seg på tekstenes estetiske status. En annen ting er at Wyller forutsetter at Bulls diktning oppfyller kravene til fagdiktning, og derfor bare i liten grad behandler tekstene med dette for øyet. Dermed kommer filosofisk-dikteriske tema og strukturer i forgrunnen, og tekstshelhetene som litteraturviteren Lombnæs er opptatt av i bakgrunnen.

3.3.3 Antropologi: Mennesket som bestående av kvalitativt ulike nivå

Det var en positivistisk inspirert antropologi som i det hele tatt kunne tillate kausalforklaringen i en positivistisk-genetisk lese måte. Eller kanskje bedre: Kausalforklaringsmodellen trakk en slik antropologi med seg. En positivistisk metodologi snek seg slik sett inn i antropologien og ble bestemmende for denne. Metoden viste seg med andre ord å kunne invadere ontologien.

Hos Wyller er det ontologien som har prioritet fremfor metoden. Metoden må tilpasses sitt objekt, men likevel være vitenskapelig, om enn på andre premisser enn de en naturviter eller empirist forholder seg til.

Wyllers antropologi skiller strengt mellom ulike nivå i personligheten. Og disse nivåene vil gjerne stå i et spenningsforhold til hverandre – et spenningsforhold som oppstår i feltet mellom det prosaiske og det egentlige. Det ytre/biologiske står med andre ord ofte i spenning til det indre/biografiske, men ikke alltid. Ofte er det slik at det ytre er helt betydningsløst. For å illustrere divergensen mellom indre og ytre, eller: for å vise hvor ubetydelig det ytre er, har Wyller i et bemerkelsesverdig pedagogisk avsnitt i avhandlingen gitt et eksempel på hvordan dette forholder seg. Det handler her om *Staden*, en av grunnstrukturene i Bulls univers.

¹¹¹ Lombnæs: *Natur/Subjekt/Språk*, Oslo 1994, s.50

¹¹² Ibid.

Wyller sier at vi "umiddelbart godtar" at Bull hadde denne grunnstrukturen, for Bull "var en ekte Oslo-gutt"(TB:50). Det er likevel ikke dette det handler om, sier Wyller senere, for det var "ikke så meget den empiriske by som en dikterisk omskapt myte om en by, som levet i hans sinn"(TB:51). Det samme forholdet vil det være mellom alle ytre tildragelser og tilegnelsen av disse: Innenfor rammen av bestemte vilkår for erkjennelse transformeres empiriske tildragelser til det ugjenkjennelige. Dermed handler det ikke om hvilke inntrykk og påvirkninger som har dannet basis for Bulls verden. For Wyller handler det kun om det som "slår [...] ut av ham"(TB:19).

Personligheten – eller det intelligible univers – må forstås som en ganske skjult og vanskelig identifiserbar størrelse. At dette nivået ikke bare har med en inspirert tilstand å gjøre, synes klart. Likevel tror jeg at enkelte avsnitt i Platons *Faidros*, og da særlig de som handler om nettopp inspirasjonens kraft, kan virke oppklarende for en forståelse av begrepet. Ifølge Sokrates kan den kunstneriske skapelsesprosessen bibringe en erkjennelse av det ubetingede idé-nivået, dvs. av den begrepsmessige idéverden.¹¹³ Men denne prosessen kan også bringe den inspirerte dikteren i overensstemmelse med sitt eget ideale vesen. Ikke slik at dikteren liksom *erkjenner* sitt eget vesen, noe som ville være en logisk umulighet. Men dikteren bringes i denne skapelsesprosessen inn på det vi kunne kalle den *bølgelengde* som er nedlagt i ham – en bølgelengde også andre menneskeånder kan ha nedlagt i seg. For Bulls vedkommende finner jo Wyller at eksempelvis Thales og Martin Heidegger har et likeartet idealt vesen som Bull – de er på bølgelengde.

Dette egentlige nivået har en viss *grunnstruktur* som Wyller for Bulls vedkommende analyserer. Denne grunnstrukturen er ikke uforanderlig: "[E]nhver betydelig ånd gjennomgår [...] en indre påvisbar *utfoldelse* i løpet av den tid hvorunder den skaper"(TB:22). For Bulls vedkommende representerer "Metope" høydepunktet i denne utfoldelsesprosessen. Wyller sammenlikner utfoldelsens forløp med menneskets biologiske syklus: Utfoldelsen "kunne dekkende sammenholdes med menneskets fire biologiske alderstrinn, barndom, ungdom, manndom, alderdom"(TB:22). "Metope" vil i en slik sammenheng utgjøre Bulls

¹¹³ Jf. Platon: *Faidros*, Oslo 1981, s.42-49

manndomsutfoldelse som dikter. På tross av de store endringene grunnstrukturen gjennomgår, har den likevel en kjerne, slik jeg forstår Wyller. Wyller bruker nemlig også betegnelsen "almen åndstype", og hele det velutviklede kapitlet om tidsproblematikk skal tjene til å sirkle inn den åndstypologi som har manifestert seg i Bull, Heidegger og andre. Wyller taler dessuten om "beslektede ånder" og om å skrive med "påholden penn".¹¹⁴

Ulike skikkelser fra blant annet gresk mytologi representerer ulike sinnstilstander. For å innkretse disse mytologiske tilstandene, benytter Wyller metaforer, ikke filosofiske begreper. Metaforikken er analog med Bulls egen: "Når alt er i sin orden (kosmos) sitter Dionysos som øverste kosmokrator. Da lever hverdagens ting og mennesker lykkelig tilfreds, fylt av en panisk nødvendighet og av en psykisk mulighet. De mest fremtredende medlemmer av denne verden vil være planter og kvinner. Men vanligvis vil for menneskets vedkommende forfallet råde; da hersker Futen over Mugen..."(TB:62). Det intelligible universet vil i større eller mindre grad være tilstede i diktningen. Derfor har dikter og dikt det samme grunnpreg.

Når Wyller velger modell-formen i skildringen av Bulls univers, er det nok hele veien med en bevissthet om det konstruksjonsaktige ved slike modeller. Likevel har modellen den verdi, sier Wyller, at den kan "brukes som et hjelpemiddel under det konkrete forskningsarbeidet"(TB:63). Og dessuten er det et annet forhold som legitimerer en slik form, nemlig det at Wyller mener å finne et "syn" for europeiske "urtyper" hos Bull.

Bruken av fabel/ myte-formen henger sammen med en frykt for banalisering og forflatning hos Wyller. Det han vinner ved å bruke denne formen, er en utprøvende og fabulerende tone. Problemene ved formen er åpenbare: Vi savner det vitenskapelige språket, og synes mest av alt at Wyller "dikter med". Og selv om Wyller er en god dikter, blir vi i tvil om avhandlingens sjanger. Dessuten spør det om ikke Wyller redupliserer Bull ved å beskrive ham ved hjelp av Bulls "egen" mytologi, uten at denne først har blitt begreps-bestemt.

¹¹⁴ Jf. samtale med Wyller 17/6-93

3.3.4 Vitenskapelighet: En legitim pluralitet av fortolkninger

I innledningskapitlet til *Tidsproblemet hos Olaf Bull* ("Mål og metode"), og i debatten med Tranøy, gjør Wyller rede for sitt syn på bruken av ulike vitenskapelige metoder innenfor henholdsvis naturvitenskapen og åndsforskningen. Naturviteren arbeider "fortrinnsvis matematisk-statisk" - etter kvantifiserbarhets-prinsippet - mens åndsforskeren forholder seg til et *formidlet* materiale som "skyr det kvantifiserende tall [...], åndsforskeren blir humanist"(TB:11). Det er verdt å merke seg at Wyller vegrer seg for å innføre samme type terminologi i omtalen av de to fagområdene. Der det heter naturvitenskap og naturviter, heter det bare unntaksvis åndsvitenskap og åndsviter, i stedet heter det som regel *åndsforskning* og *åndsforsker*. Kanskje Wyller oppfatter begrepet "åndsviter" som litt selvmotsigende? Det kan virke slik, særlig siden han hele veien betoner nødvendigheten av *innlevelse* og *personlig engasjement* fra åndsforskerens side. Like fullt vil Wyller fordre en vitenskapelig fremgangsmåte også fra denne. Men åndsforskningens form for vitenskapelighet er selvsagt av en annen karakter enn naturvitenskapens. Fremfor alt er åndsforskningen *u-Methodisk*, ifølge Wyller. Det betyr at åndsforskningen ikke kan innordne seg under én overordnet metodisk mal, slik f.eks. positivistene ønsket det. All den tid forskeren berøres av sitt materiale og derved gir forskningen preg av et *rapsodisk* eller *subjektivt* moment, kan vi ikke fordre metodisk standardisering. Det er da også nesten umulig for forskere å komme til det samme "resultatet" av en undersøkelse: "*Kunsthåndverket* utgjør idealet for denne form for metodologi. Da må resultatet signeres."¹¹⁵

Tranøy synes å mene at Wyllers avhandling fortjener ros og oppmerksomhet for alle sine "gode ideer", for den intuitive lesemåten den representerer og for forfatterens åpenbare begavelse. Men om avhandlingen kan sies å være et *vitenskapelig* arbeide, stiller han seg tvilende, ja nesten avvisende til.¹¹⁶ Wyller er for såvidt enig i at de gode ideene osv. ikke i seg selv er vitenskapelig kvalifiserende. Det er, sier Wyller, på en "*bevisstgjørelse* av min mulige

¹¹⁵ Wyller: "Om metodeproblemet i åndsvitenskapen", s.145

¹¹⁶ Tranøy: "Filosofi og diktning", *Brytninger i tidens tankeliv*, s.117-118

"intensjon" og mine mulige "gode ideer" at avhandlingens metodologiske fundering står".¹¹⁷ Wyller ser ut til å mene at dersom vi ekspliserer vår fremgangsmåte og våre forutsetninger for denne, er det kvalifisert vitenskap.

Wyller beskriver lesning som et møte mellom to likeverdige størrelser, tekst og tolker. Disse to likeverdige partene trer inn i et dialektisk forhold til hverandre, farges av hverandre og bevisstgjør hverandre i brytning og samhörighet. Wyllers beskrivelse av forholdet mellom tekst og tolker har ellers mye tilfelles med Hans-Georg Gadamer's beskrivelse av den hermeneutiske prosessen. Men faktum er at Gadamer's *Wahrheit und Methode* enda ikke var publisert på det tidspunkt da Wyller skrev *Tidsproblemet hos Olaf Bull*.¹¹⁸ Wyller ble forøvrig selv slått av likhetspunktene ved hans egen og Gadamer's hermeneutikk da han senere fikk kjennskap til *Wahrheit und Methode*.¹¹⁹ Uten sammenlikning forøvrig synes det som om Gadamer og Wyller har en forholdsvis sammenfallende oppfatning av forholdet mellom tekst og leser og av tekstens status som selvstendig forståelseshorisont. Om disse likhetene i tankegangen kan skyldes at de begge i en periode var elever hos Heidegger, kan man bare spekulere i. Ett eller annet felles tilknytningspunkt synes i alle fall å ha inspirert to så likeartede fortolkningslærere.

Et resultat av den hermeneutiske prosessen som møtet mellom tekst og tolker gir støtet til, viser seg rent språklig i Wyllers avhandling. Dels parafaserer, dels dikter Wyller med, og han er aldri streng eller kjølig i sin språkføring. I kapitlet "Lyset fra oven: Sneen" heter det for eksempel: "Hele denne "krænging" er det som fører ham inn i ordets skapende dimensjon. Og foranledningen er stjernenes utgrunnelige benådning fra oven. Stenen har opphørt å falle" (TB:84). Uttrykksmåten er stilsikker, kryptisk og dikterisk tillukkende. Wyller kan også knytte ulike Bull-dikt sammen i en metafor som ofte er nesten like mettet som diktene selv: Om "jeg" i "Fra mezzanvinduet" og "hun" i "Metope" heter det: "Men tåren blir hengende. For i umiddelbar tilknytning,- liksom sett gjennom den ugråtte tåres slør,- åpenbares for henne

¹¹⁷ Wyller, op.cit., s.145

¹¹⁸ *Wahrheit und Methode* kom første gang ut i 1960, *Tidsproblemet hos Olaf Bull* i 1959

¹¹⁹ Jf. samtale med Wyller 17/6-93

den grunn som ikke er naturens alene og heller ikke sjelens alene, men som består i naturens og sjelens felles delaktighet i væren"(TB:74). På Bulls diktning svarer Wyller med filosofisk-metaforiske utleggelser, og med en modellering av Bulls europeiske åndstypologi ved hjelp av et begrepsløst mytespråk.

Wyller har naturlig nok ikke bruk for empiri og eksterne data for å underbygge sine egne fortolkninger. Tolkningen hans blir jo til i et møte med teksten, ikke i et studium av alt det som måtte finnes rundt eller bak den. I den grad Wyller kontekstualiserer, er det for å vise sammenhengen mellom visse ideer hos Bull og andre dikter-filosofier. Sammenlikningene skjer dessuten som regel i etterkant av fortolkningen, slik at det komparative studiet aldri leder frem mot fortolkningen, men heller underbygger denne. Dette elementet av kontekstualisering i form av en komparativ metode, er betinget av Wyllers "fundamental-analytiske form for idé-historie"(TB:15). Wyller beveger seg fritt frem og tilbake i historien og peker på sammenfallende filosofiske tendenser hos Bull og hans beslektede ånder, uavhengig av tidenes og stedenes særegenheter: "De ideer som søkes klarlagt vil nemlig presumptivt være av en så fundamental karakter, at de må sees som å stå "under" den historiske strøm"(TB:15).

I diskusjonen med Tranøy avsvirger Wyller positivistenes idé om at alle vitenskaper skal benytte det samme metodiske systemet. I stedet for å distingvere mellom vitenskapelige og uvitenskapelige arbeider ut fra en gitt metodisk standard, vil Wyller utvide hele vitenskapsbegrepet slik at det kommer til å omfatte langt flere former for vitenskapelighet enn det de logiske positivistene ville anerkjenne. Ifølge Wyller er det *vitenskapsbegrepet* som må gjøres mer fleksibelt, og ikke praksis som må strammes inn. Wyller vil "*bevisst* utvide sitt metodebegrep til å dekke all vitenskap".¹²⁰ Og for åndsforskerens vedkommende anbefaler han "en inspirert form for metodikk" – med den sokratiske formen for vitenskapelighet som forbilde.¹²¹ Men også Wyller arbeider ut fra en overordnet *hypotese* eller en *for-mening*, nemlig den at Bull i sin diktning hele veien forholder seg til tidsproblematikk og til den "kilde" som er helt sentral i denne problematikken; en levende eller død gud. Det er ikke nødvendig å

¹²⁰ Wyller, op.cit., s.127

¹²¹ Wyller, op.cit., s.129

drøfte forholdet mellom hypotetisk-deduktiv metode og hermeneutikk her, men det er verdt å merke seg at Wyller i et etterord til annen utgave av Bull-studien ønsker å bringe en verifikasjonsfaktor inn i vurderingen av sitt eget arbeide.¹²² Det gjør han ved å vise hvordan en roman av Bull fra 1913, "Mitt navn er Knoph", kretser rundt de samme tematiske strukturene som Wyller tidligere fant i diktene. Hele dette verket går i følge Wyller "tvangsfritt [...] opp i Olaf Bulls ovenfor påviste intelligible univers".¹²³ Jeg vil ellers tro at Wyller med sin hermeneutiske grunninnstilling ikke tillegger muligheten for verifikasjon av en fortolkning særlig betydning. Han mener jo at en pluralitet av fortolkninger er legitimt nok. Derfor vil jeg heller ikke kalle Wyllers for-mening for en hypotese i streng forstand; da er man snart oppe i hele HDM-terminologien, og Wyllers eget synspunkt i så henseende er antakelig at hermeneutikk *ikke* er hypotetisk-deduktiv metode anvendt på meningsfylt materiale.¹²⁴ Wyllers form for vitenskapelighet er ellers preget av en vilje til å tenke stort, av dikterisk potens og en utpreget romantisk forståelse av mennesket og kunsten.

3.4 Oppsummering: Idealisme og subjektivisme

Ifølge Lombnæs representerte *Tidsproblemet hos Olaf Bull* "et markant brudd med den historisk-biografiske, i det hele tatt med den positivistiske vitenskapelighet av eldre og nyere [dato] som preget litteraturstudiet i Norge".¹²⁵ Vi finner ingen utpreget polemisk tone i *Tidsproblemet hos Olaf Bull*, men så lenge Wyllers hermeneutiske lese måte er fundert på eksistensfilosofi og platonisme, vil den indirekte måtte være positivismekritisk innstilt.

¹²² "...skjebnen i Gyldendals og Andrè Bjerkes skikkelse har spilt et slikt verifikasjonsmateriale opp i hendene på meg...", *Tidsproblemet hos Olaf Bull*, Oslo 1978, s.180

¹²³ Wyller, op.cit., s.181

¹²⁴ Diskusjonen omkring forholdet mellom hermeneutikk og hypotetisk-deduktiv metode har ellers vært en kime til splittelse innenfor deler av det filosofiske miljøet. For en nærmere gjennomgang av debatten, se Kvalsvik: "Hermeneutikk og teksttolking", *Den filologiske vitenskap*, s.65-127

¹²⁵ Lombnæs: *Natur/Subjekt/Språk*, s.47

Analysen av Wyllers lese måte egner seg derfor til å stille i relieff det som er fundamentalt annerledes i en lesning basert på en type filosofi helt ulik den en positivistisk-genetisk lese måte indirekte er fundert på. På tross av det anti-positivistiske ved Wyllers lese måte, er det likevel få litteraturvitere som har fulgt i sporene hans. Det er det etter mitt syn mange grunner til. Selv om den banebrytende anti-positivistiske holdningen til tekstene virker tiltalende, har Wyllers lese måte - dvs. en realisert estetisk-filosofisk lese måte – antakelig lite å tilføre litteraturfagene. Både Skjervheim og positivismekritikerne innenfor litteraturfagene insisterte nemlig på en form for "vitenskapelig subjektivism" som var lite tilpasningsdyktig i forhold til det vitenskapsbegrepet som preget og preger samfunns- og litteraturfagenes forskningstradisjoner. Selv om selve positivismekritikken fikk bred oppslutning i alle fall innenfor samfunnsfagene, ble den polemisk betingede posisjonen til positivismekritikerne for ekstrem og odios for det store flertall av forskerne. Den subjektivistiske linjen kunne derfor vanskelig etablere en allment akseptert form for vitenskap.

Hovedproblemet med Wyllers avhandling er at møtet mellom tekst og tolker i overveldende grad preges av tolker og hans for-mening om det tekstkorpus han skal "samtale" med. Slik blir det fordi Wyllers hermeneutiske holdning skal gi rom for en slags kunsthåndverksaktig form for vitenskapelighet. Men denne kunsthåndverks-analogien holder etter min mening ikke mål. Der kunsthåndverkeren starter med en leirklump, med tråder eller tøyestykker, starter litteraturviteren med et foreliggende (kunst)verk. Dette verket skal fortolkningen utlegge på en klargjørende måte. Hvis denne klargjøringen skal ligne på, eller få samme status som kunsthåndverket, negerers og settes det primære verk i skyggen for nyskapningen. Bulls univers synes eksempelvis å være temmelig kraftig bearbeidet av Wyller; Wyllers for-mening fører til en forståelse av Bulls strukturer som virker svært styrt av Wyllers egne filosofiske interesser. Dermed synes det for denne leseren å oppstå en diskrepans mellom Wyllers fortolkning og Bulls tekster, dersom ikke disse leses på nettopp Wyllers måte. "Bulls diktning utnyttet som et stenbrudd der Wyller henter materiale til sine egne konstruksjoner", -sier Lombnæs.¹²⁶ Og videre spør Lombnæs om "ikke Wyller uten Bull, med hjelp fra Platon,

¹²⁶ Lombnæs, op.cit., s.49

Augustin, Bergson, Heidegger & co kunne ha utviklet et tilsvarende begrepsapparat: en tidsfenomenologisk metodikk som kunne appliseres på ethvert litterært eller filosofisk forfatterskap?"¹²⁷ Lombnæs stiller seg som Tranøy, om enn ut fra helt andre premisser, følgelig avvisende til om *Tidsproblemet hos Olaf Bull* bør karakteriseres som tekstvitenskap.¹²⁸ Lombnæs har etter mitt syn rett i denne kritikken av Wyllers lese måte. Dersom vi holder fast ved hermeneutikkens (f.eks. Gadamer's) grunnregler, er det nødvendig å fordre en større grad av jevnbyrdighet mellom tekst og tolker enn det Wyllers avhandling preges av. Forlater vi derimot hermeneutikken til fordel for mer anarkistiske lese måter som arbeider ut fra den forutsetning at det er lesningen som gir teksten mening, vil Wyllers lesning av Bulls tekster kunne trekkes frem som et godt eksempel på oppfinnsomhet og selvstendighet i tilnærmingen til et forfatterskap.

Wyllers positivismekritiske lese måte i *Tidsproblemet hos Olaf Bull* er godt egnet til å illustrere en subjektivistisk form for vitenskapelighet. Både fordelene og ulempene ved subjektivismen kommer klart til uttrykk i avhandlingen: Forestillingen om "den skapende ånd" sprenger grensene for en positivistisk antropologi og metode. Samtidig viser det seg at "den skapende ånd" produserer problemer av vitenskapsteoretisk art: Innenfor Wyllers eksistensfilosofiske og platonske univers blir det problematisk å forholde seg til vitenskapelig standardisering. Fortolkeren får så å si for stort spillerom og opplever seg ikke forpliktet på et for forskerfellesskapet intersubjektivt reglement. Der positivistenes objektivisme fører til en knebling av forskerens frihet, gir altså subjektivismen forskeren for stor frihet – en frihet som bidrar til at forskeren gjerne setter seg utenfor fellesskapet. Jeg tror at dette spenningsforholdet mellom selvstendighet og intersubjektivitet bidro til å undergrave positivismekritikernes forsøk på å utforme undersøkelsesstrategier. Subjektivismen ble rett og slett for lite vitenskapelig og for vilkårlig i de fleste andres øyne.

Selv om det hefter visse problemer ved Wyllers lese måte i *Tidsproblemet hos Olaf Bull*, må avhandlingen sies å være både stimulerende og tankevekkende. Det at Wyllers synes mer

¹²⁷ Lombnæs, op.cit., s.50

¹²⁸ Ibid.

interessert i tidsproblematikk enn i Bulls diktekunst, bidrar faktisk til å gi fremstillingen retning og spenst.

4 EN VITENSKAPSTEORETISK BESKRIVELSE AV LITTERATURFAGETS FORSKNINGSTRADISJON

Vitenskapsteoretisk sett var litteraturfagets forskningstradisjon inne i en spennende fase i forbindelse med "Rokseth-skolen"s forsøk på å reformere den. Diskusjon og lese måte i kjølvannet av den såkalte metodestriden viser hvordan tradisjonen har beveget seg i møte med vitenskapsteoretiske utfordringer. I dette kapitlet vil jeg karakterisere disse bevegelsene ved hjelp av en vitenskapsteoretisk modell utviklet av amerikaneren Larry Laudan.

Jeg har allerede avskrevet Thomas Kuhns populære paradigmatheori som et brukbart redskap i arbeidet med å gi en dekkende beskrivelse av forskningstradisjonens utvikling. Der Kuhn insisterer på markante brudd og inkommensurabilitet, viser litteraturfagets forskningstradisjon seg å være inkluderende og eklektisk. Jeg måtte likevel ikke lenger enn til en av Kuhns elever for å finne en for litteraturfaget egnet tolkning av forskningstradisjonens endringer og utvikling. Larry Laudan er relativt ukjent utenfor et vitenskapsteoretisk miljø, men han har utgitt en rekke bøker i løpet av de siste femten årene, og han bidrar i stadig flere vitenskapsfilosofiske antologier. For Laudan – som for Kuhn – er utgangspunktet hermeneutisk: Enhver vitenskapelig modell eller vitenskapsfilosofi betraktes som et ledd i en forståelseshorisont, og ikke som mer eller mindre svarende til en liksom naken realitet bak språket eller forståelsen. Denne innsikten fører for Kuhns vedkommende til en relativisering av alle posisjoner: Den ene forståelseshorizonten er like god eller sann som den andre. Laudan derimot tilbakeviser relativismen og insisterer på muligheten for et rasjonelt betinget utvidbart

fellesskap.¹²⁹ Videre hevder Laudan at forståelseshorisonter ikke er harmoniske og helstøpte fenomen, og at heller ikke vitenskapelige forståelseshorisonter er det. Forståelsen vår er en kompleks, intrikat og sammensatt størrelse, og derfor motsier vi oss selv stadig vekk, også i vitenskapelige sammenhenger. Laudans *forskningstradisjon* karakteriseres derfor ved innbyrdes konflikter, men også ved overlevelsedyktighet.¹³⁰ Kuhns paradigme derimot karakteriseres ved harmoni og innbyrdes enighet. Ved tilfeller av uenighet innenfor forskerfellesskapet vil det eksisterende paradigmet lett kunne bukke under for et nytt.

Før jeg i kapittel 4.4 anvender Laudans terminologi direkte på litteraturfagets forskningstradisjon, vil jeg gjøre rede for Laudans posisjon og bakgrunnen for denne. I den forbindelse er det særlig diskusjonen omkring forholdet mellom ulike nivå i en vitenskapelig tilnæringsmåte som har overføringsverdi til litteraturvitenskapen.

4.1 Forholdet mellom ontologi, teori og metode

Med Laudan kan vi si at vår vitenskapelige tilnæringsmåte til et gjenstandsområde er lagdelbar, og at det er mulig å distingvere mellom ulike nivå i en forståelse av et materiale.¹³¹ Denne lagdelingen kan en foreta ut fra en rekke forskjellige modeller, og ikke nødvendigvis slik Laudan foreslår. Modellene vil uansett måtte *konstruere* et nivå-system. Når vi for eksempel som Laudan beskriver det ene nivået som ontologisk, et annet som teoretisk og et tredje som metodisk, er dette en tilfeldig spesifisering av forståelseshorisonten. Lagdelingen illustrerer imidlertid et epistemologisk poeng: Forståelsen vår antas å fungere på ulike nivåer,

¹²⁹ Også Kuhn tar avstand fra en strengt relativistisk posisjon. Likevel er det bred enighet om at paradigmatheorien har relativistiske implikasjoner. Jf. Laudan: *Science and Relativism*, Chicago & London 1990, s.xi

¹³⁰ Jeg har i hele oppgaven brukt termen *forskningstradisjon* i stedet for feks. *skole* eller *paradigme*. Laudan introduserte begrepet i 1977, i *Progress and its problems*, London & Henley, s.78ff

¹³¹ Jf. Laudan, op.cit., s.78-93

der den i ulik grad er tematisert og spesifisert.¹³² Den vitenskapsteoretiske lagdelingen tjener altså som et redskap til å sortere ulike sider ved forståelsen av verden i vitenskapelige sammenhenger, dvs. ulike sider ved en forskningstradisjon. En av intensjonene med å spesifisere forståelseshorizonten, er at en slik spesifisering kan gjøre oss i stand til å undersøke hvilke komponenter en forskningstradisjon består av, og hvordan disse beveger og utvikler seg. Ofte vil vi finne at de ulike nivåene i en tradisjon beveger seg i utakt med hverandre, slik at tradisjonen får et eklektisk eller inkonsistent preg.

Hos Laudan er det nettopp et poeng at forskningstradisjonens ulike nivå ikke er knyttet sammen på en slik måte at de utgjør en konsistent helhet, slik f.eks. Kuhn hevder. Forskningstradisjonen utgjør som regel ingen holisme. Ifølge Laudan skjer det ofte at nivåene beveger seg i utakt med hverandre, og at f.eks. to ontologier tilhørende hver sin forskningstradisjon kan alliere seg f.eks. med hensyn til begrunnelsen av verdier. Dermed produseres det en indre spenning i begge tradisjonene: Ontologi-nivået er i bevegelse uten at dette nødvendigvis får konsekvenser for forskningstradisjonens teori eller metode.¹³³ I og med dette perspektivet kan Laudan gi en forklaring på fenomener som vitenskapelig inkonsistens og eklektisisme, noe overvekten av paradigmateteorikerne på 1960- og 70-tallet samt tidlig på 80-tallet var ute av stand til.

I fortsettelsen baserer jeg meg på den spesifisering av forskningstradisjonen som Laudan foreslår, idet jeg skiller mellom et metodisk, et teoretisk og et ontologisk nivå. Anvendt på litteraturvitenskapen kan teori-nivået sies å inneholde en meta-metodisk refleksjon og en tekstforståelses-systematisering. Metode-nivået består av konkrete teknikker for hvordan en griper teksten an. Det ontologiske nivået kan beskrives som en avgrensbar filosofisk forståelseshorizont. Før jeg sammenholder litteraturfagets forskningstradisjon med Laudans begreps-apparat, vil jeg gjøre rede for to ulike vitenskapsteoretiske tilnærminger til forholdet mellom filosofiske forutsetninger, teori og metode.

¹³² Nivå-tenkningen og forestillingen om en forståelseshorizont trekker åpenbart store vekslers på en type filosofisk hermeneutikk som vi kan forbinde med Martin Heidegger og Hans-Georg Gadamer. Jf. Heidegger: *Sein und Zeit*, Tübingen 1927, §§ 31-33

¹³³ Jf. Laudan: *Science and Values*, Berkeley & Los Angeles & London 1984, s.67-102

Frem til 1950-tallet var det stort sett naturvitere som engasjerte seg i vitenskapsteoretiske problemer. Den vitenskapsteoretiske diskursen har derfor ofte vært preget av naturvitenskapelige problemstillinger. Et av de mest populære diskusjonstemaer innenfor vårt århundres naturvitenskapelige forskning, har vært forholdet mellom teori og *observasjon*.¹³⁴ Frem til 1950-tallet var det vanlig å betrakte observasjoner som *teori-uavhengige*, mens stadig flere benektet muligheten for å utføre slike nøytrale observasjoner utover på 1960- og 70-tallet. Observasjonene vil alltid – om enn ubevisst – styres av et teori-nivå, de vil være *teori-impregnerte*, ble det hevdet. Representantene for dette synet mente dessuten at enhver teori vil inngå i et større konsept av filosofiske forutsetninger eller av paradigmatisk karakter.¹³⁵ I løpet av de siste ti-femten årene har imidlertid også dette synet blitt kritisert for å være overforenkende. Laudan er en av dem som har gått i bresjen for denne kritikken.¹³⁶

4.1.1 Ontologi, teori og empiri som adskillbare størrelser

Den logisk-positivistiske vitenskapsteorien var en hovedeksponent for synet på observasjoner som teori-uavhengige. Som vist ovenfor (1.1.2) ble *meningsteorien* utviklet særlig med tanke på å oppnå fordomsfrie og nøytrale observasjoner. Idet observasjonene utelukkende baserte seg på erfaring, mente de logiske positivistene å ha sikret at observasjonene var uavhengige av teoretiske termer. Teorien, eller de teoretiske termene, er derimot på sin side fullt ut avhengige av observasjonstermene. Ifølge meningsteorien må alle teoretiske termer eller aksiomer kunne reduseres til observasjonsutsagn for å være meningsfulle.¹³⁷ Så lenge observasjonene skulle

¹³⁴ Jf. Gilje: *Anomalier i moderne vitenskapsfilosofi*, Skriftserien nr.7, Bergen 1987, s.14-20

¹³⁵ Anvendt på litteraturforskningen vil problemet gjelde muligheten for fordomsfri observasjon av teksten.

¹³⁶ Laudan kan være skarp i omtalen av hvordan enkelte grupperinger ("feminists, religious apologists, counter-culturalists...") utnytter det vitenskapsteoretiske paradigmeskiftet: "The displacement of the idea that facts and evidence matter by the idea that everything boils down to subjective interests and perspectives is -second only to American political campaigns- the most prominent and pernicious manifestation of anti-intellectualism in our time.", Laudan: *Science and Relativism*, s.x

¹³⁷ Jf. Gilje, op.cit., s.14-15

virke styrkende eller svekkende for en teori, var det uhyre viktig at disse var nøytrale. Som Nils Gilje sier: "Når vi skal felle en objektiv dom over en teori, så må dommen felles på et upartisk grunnlag."¹³⁸ Det var altså hensynet til objektiviteten som gav støtet til hele meningsteorien og til forestillingen om en nøytral og kontekstløs forståelse av empirien.

4.1.2 Ontologi, teori og empiri som uløselig forbundne størrelser

På 1960-tallet inntraff det et radikalt brudd med den positivistiske vitenskapsteorien – et paradigmeskifte i ordets rette forstand – som ifølge Nils Gilje brakte vitenskapsteorien inn i en *post-empiristisk* æra.¹³⁹ Noe av det mest karakteristiske ved det nye paradigmet var at det snudde opp-ned på den positivistiske forestillingen om nøytrale observasjoner. Ikke bare anså talsmennene for paradigmeskiftet (Hanson, Toulmin, Kuhn, Feyerabend m.fl.) observasjoner for å være unøytrale, de gikk så langt som til å hevde at teorien virker fullstendig determinerende på enhver observasjon. Ifølge positivismekritikerne utgjør teori, metode, observasjon og forutsetningshorisont en holisme der de ulike komponentene er uløselig knyttet sammen, og derfor bare utbyttbare som en samlet enhet.

Thomas Kuhn er antakelig den mest innflytelsesrike og nyskapende av samtlige positivismekritikere. I motsetning til f.eks. Skjervheims og Wyllers subjektivistiske og idealistiske positivismekritikk, kritiserte Kuhn den positivistiske vitenskapsfilosofien ut fra en vitenskapshistorisk posisjon. Gjennom vitenskapshistoriske undersøkelser kom Kuhn frem til at det logisk-positivistiske vitenskapsidealet måtte relativeres og sidestilles alle andre forestillinger om hva som er god vitenskap. Kuhn fant at vitenskapelig aktivitet henger nøye sammen med samfunnsmessige forhold i vid forstand, og at ulike vitenskapelige paradigmer har hatt som oppgave å løse så vidt forskjellige problem, at hele forestillingen om kunnskapsvekst må sies å være forfeilet. Derfor vil ikke Kuhn favorisere vår tids

¹³⁸ Ibid.

¹³⁹ Gilje, op.cit., s.26

vitenskapelige aktivitet og holde denne for fremskreden i sammenlikning med f.eks. grekernes. Ifølge Kuhn kan ikke vitenskapelige resultater plasseres i en databank, men kun forstås når de blir satt i relasjon til den historiske situasjonen de er en frukt av. Kuhn tror ikke på vitenskapelig kumulasjon – et paradigmeskifte bringer oss derfor ikke nærmere sannheten, det åpner bare en "ny verden" for oss.¹⁴⁰

Kuhns hovedverk, *The Structure of Scientific Revolutions* fra 1962, innledet et ras av litteratur om emnet, der de fleste bidragsyterne – i alle fall humanistene – stilte seg på Kuhns side. Paul Feyerabend kan stå som representant for å ha trukket de kanskje mest radikale konsekvensene av paradigmeskiftet. Hos ham tar den nye innsikten form av en åpenhjertig relativisme, der det ikke virker anføkende at ethvert forsøk på å avgrense vitenskapelig aktivitet fra andre aktiviteter strander på sin egen historiebetingethet. Ifølge Feyerabend betinges ikke vitenskapens gjennomslagskraft av dens "sannhetsgehalt", men av "money and sex appeal".

4.1.3 Kritikk av paradigmeteorien

For en voksende gruppe av dagens vitenskapsteoretikere er den type relativisme som teoretikere innenfor det post-empiristiske paradigmet forfekter uhyre problematisk. Langt de fleste vil antakelig være enige i at det var på høy tid at vitenskapsteorien begynte å ta hensyn til hermeneutiske problemstillinger. Og det er vel knapt noen som vil tilbake til den fundamentalistiske positivismen. Det at vi ikke erfarer og observerer forutsetningsløst står fast. Men disse nye innsiktene, formidlet på den måten Kuhn og Feyerabend har gjort det, har ført til en rekke nye vitenskapsteoretiske dilemma. Et av disse problemene gjelder muligheten for en rasjonell tilnærming til, og bedømmelse av, vitenskapelig aktivitet. For dersom alle observasjoner og utsagn er teori-impregnerte, ja, så har vi ikke lenger noe punkt å vurdere en gitt teori ut fra. Også dette punktet vil jo være teori-impregnert. Enhver posisjon vil kunne

¹⁴⁰ Jf. Kuhn: *The Structure of Scientific Revolutions*, s.110-134

relativiseres av andre posisjoner. Alle termer vil være innkapslet i sitt eget system, og derfor uoversettelige. Oppvurderingen av kontekst og forståelseshorisont har altså ført til en nedvurdering av muligheten for nøytralitet og apell-instanser.¹⁴¹

Flere av Kuhns kritikere har etterhvert begynt å bruke Kuhns tankegang mot ham selv. For dersom det eksisterer en absolutt meningsvarians og inkommensurabilitet, vil også enhver vitenskapshistorisk posisjon i realiteten undergrave seg selv. Det finnes jo ikke noe "tredje punkt" – en overordnet posisjon – som historikeren kan snakke ut fra, ifølge Kuhn. Men hvordan kan da *Kuhn* innta en posisjon som gir anledning til å foreta et historisk overblikk? Det er altså mulig å peke på en selvrefererende inkonsistens ved Kuhns egen posisjon.¹⁴²

For å unngå å havne i en situasjon der en må gi relativisme-teoretikerne rett, er det stadig flere vitenskapsteoretikere som vil insistere på at vi mennesker tross alt forholder oss til en "felles verden" på et eller annet nivå. Selv om positivistenes klokkertro på objektivitet og nøytralitet forlengst er forkastet av de fleste, spørres det nå etter muligheten for å skille mellom teori og empiri på et basalt nivå. Dersom det er mulig, kan vi si at empirien tross alt er den samme, selv om våre teorier og fortolkninger nødvendigvis betinges av forståelseshorizonten. Problemet dreier seg om muligheten for å komme ut over skoledannelsene eller paradigmene og enes om enkelte grunnleggende forhold på tvers av disse.¹⁴³

En annen side av saken er at stadig flere humanister reserverer seg mot å anse Kuhn og Feyerabend for å ha bidratt med enestående innsikter. Om noen, så er i alle fall humanister innforståtte med at verdensbilder forandrer seg, at kulturer oppstår og bukker under, at økonomiske, vitenskapelige og sosiale strukturforskyvninger kan endre livsformer og

¹⁴¹ Jf. Gilje, op.cit., s.28-29 og s.44-55

¹⁴² Jf. Gilje, op.cit., s.67-70

¹⁴³ Sett i forhold til litteraturvitenskapen dreier det seg om muligheten for å enes om visse forhold ved en tekst på tross av tilhørighet til ulike fortolkningsfelleskap. Dersom det er umulig å komme til en slik enighet, må det være fordi teksten er "ny" og åpen hver gang den leses, og fordi vi epistemologisk sett aldri kan identifisere "det samme" i den. Det dreier seg altså om i hvilken grad det er fortolkeren som "avslutter" teksten, eller om teksten har visse inherente egenskaper uavhengig av den enkelte leser, eller om vi i det minste kan bli *enige* om at teksten har visse bestemte egenskaper. Disse egenskapene vil i så fall kunne virke sanksjonerende på ulike forslag til fortolkning. (For en nærmere gjennomgang av problemet se Østergaard: "Fortolkningspositioner", *SKUD*, red; Østergaard, Viborg 1992, s.5 ff.)

forståelsesformer radikalt. "Det aktuelle klimaks inden for (natur)videnskabsfilosofi indebærer altså aktualisering af problemstillinger som humanister mildest talt vil betrakte som hverdagskost", sier Simo Køppe og Frans Gregersen.¹⁴⁴ Humanister vil dessuten være klar over at et *brudd* ikke bryter over tvert med alt det som var, men at vi må tenke i kategoriene brudd og kontinuitet. Humanister vil med andre ord kunne bruke sin egen vitenskapshistorie som et ledd i en tilbakevisning av den historisk betingede paradigmateteorien.

4.2 Larry Laudan: Hermeneutikk og eklektisisme

Larry Laudan tilhører generasjonen av post-empiristiske tenkere. Som elev av Kuhn, Feyerabend og Lakatos, er det på bakgrunn av en inngående kjennskap til paradigmatenkingen at han tar et oppgjør med den.¹⁴⁵ Fra midten av 1970-tallet har Laudan kritisert Kuhn stadig hardere, og da særlig på to punkter: Det gjelder for det første selve paradigmatbegrepet – Laudan oppfatter dette som rigid og statisk. Videre kritiserer han Kuhn for å ha gitt en inadekvat beskrivelse av hvordan vitenskapelige endringer oppstår og forløper.

I grove trekk kan man si at Laudan insisterer på at det forekommer radikale endringer også innenfor et paradigme, eller innenfor en forskningstradisjon, som Laudan sier. En forskningstradisjon dannes over tid, og den kan bestå på tross av konseptuelle problemer og teoretisk eller metodisk eklektisisme, hevder Laudan. Vitenskapshistorien kan faktisk fremvise et fåtall eksempler på at hele den størrelsen en forskningstradisjon utgjør (ontologi, teori, metode, kognitive mål m.m.) har endret seg samlet. Til og med gjennomgripende

¹⁴⁴ Gregersen og Køppe: *Videnskap & lidenskap*, København 1985, s.85

¹⁴⁵ Jeg skal imidlertid ikke holde skjult at enkelte kritikere av den post-empiristiske vitenskapsteorien slår Laudan i hartkorn med sine læremestre. De hevder at Laudan egentlig hører til i samme leir som disse læremestrene, og at det bare er småting han kritiserer dem for. Eksempelvis sier James Harris i en nylig utkommet bok at "Kuhn, Winch, Gadamer, Habermas, and Laudan serve as leading figures of a form of postmodernism which seeks to completely overturn th[e] traditional view of science and scientific inquiry.", Harris: *Against Relativism*, Illinois 1993, s.26. Det "tradisjonelle synet" som Harris refererer til synes å være en slags revidert empiristisk vitenskapsteori.

endringer har begynt på ett nivå, for så å trekke andre nivå med seg.¹⁴⁶ Blant annet derfor er interne endringer i en forskningstradisjon et vel så interessant fenomen som endringer tradisjonene imellom, slik Laudan ser det.

Her vil jeg først gjøre nærmere rede for kritikken av Kuhn, dernest gi en beskrivelse av Laudans egen forståelse av forskningstradisjoners utvikling.

4.2.1 Kritikken av Kuhn

Den enorme gjennomslagskraften *Structure of Scientific Revolutions* hadde da den kom ut i 1962, beror ifølge Laudan på dens oppgjør med empirismen. Verket tvang frem en stillingstaken for eller mot rådende vitenskapsteori: "If Kuhn was right, all the then reigning methodological orthodoxies were simply wrong."¹⁴⁷ Kuhns forslag til en nytolkning av vitenskapshistorien holder imidlertid ikke, hevder Laudan. Slik Laudan ser det, er selve kjernebegrepet til Kuhn – *paradigme* – uhyre problematisk, særlig fordi Kuhn i bruken av det gjør seg skyld i et såkalt "kovarians-mistak".¹⁴⁸ Denne feiltakelsen hos Kuhn gir seg utslag i en forventning om at det skal herske en uavkortet enighet innenfor et forskerfellsesskap med hensyn til alle nivå i paradigmet. Kuhn forventer med andre ord at det alltid vil eksistere en kovarians mellom ontologi, teori og metode i et paradigme. Gjør det ikke det, ja, så har vi et paradigmeskifte under oppseiling.¹⁴⁹ Ifølge Kuhn råder det altså en felles forståelse av verden innenfor et paradigme, og en derav følgende konsistent verdensanskuelse og arbeidsmåte. Etter mitt syn er en av Laudans vektigste innvendinger mot Kuhns paradigme hans bruk av vitenskapshistorien mot vitenskapshistorikeren Kuhn: "[I]t is very difficult to square the inflexibility of Kuhnian paradigms with the historical fact that many maxi-theories have

¹⁴⁶ Jf. Laudan: *Science and Values*, s.86

¹⁴⁷ Laudan, op.cit., s.67

¹⁴⁸ "The covariance fallacy", Laudan, op.cit., s.43

¹⁴⁹ Jf. Kuhn, op.cit., s.66-76

evolved through time."¹⁵⁰ *Utviklingsaspektet* sannsynliggjør at forskningstradisjoner er relativt dynamiske og smidige fenomen. Bare det at aktørene innenfor en forskningstradisjon som regel er like forskjellige som mennesker i sin allminnelighet, tyder på at slike tradisjoner må kunne leve med indre spenninger. Forskere kan, sier Laudan, også komme til å enes om enkelte sider ved det vitenskapelige arbeidet på tvers av tilhørighet.¹⁵¹ Det finnes mange eksempler på at forskere som har forfektet ulike teorier har bifalt noen av de samme metodene. Ifølge Kuhn skulle dette være en umulig situasjon: Enighet på ett nivå vil med nødvendighet føre til enighet på de andre nivåene – eller til et paradigmeskifte. Denne feilaktige oppfatningen betinges av "Kuhn's failure to see *the role of conceptual problems* in scientific debate and in paradigm evaluation", hevder Laudan.¹⁵² Mer enn konkurransen paradigmen imellom, er det anomalier og konseptuelle problem *innenfor* paradigmet eller forskningstradisjonen som stimulerer til en videreutvikling av en tradisjon, eller eventuelt betinger dens undergang.

Et annet problem med Kuhns paradigmeforståelse, er at den utelukker en rasjonell vurdering av vitenskapelig aktivitet. All den tid overgangen fra det ene til det andre paradigmet skjer ved en "omvendelse", og all den tid et paradigme bare kan evalueres internt, vil det være umulig å bedømme det ene paradigmet som mer fruktbart, mer progressivt eller forsvarlig enn det andre. Et paradigme kan bare forholde seg til sine egne standarder – det definerer sine egne termer. Laudan er for såvidt enig med Kuhn i at det er noe uoversettelig ved enhver forskningstradisjon. Heller ikke Laudan tror at vi kan konstruere et nøytralt tredje-språk som kan karakterisere og bedømme tradisjonene. Men selv om vi ikke har et nøytralt punkt å foreta en vurdering ut fra, vil Laudan fastholde at vi har en mulighet for å sammenlikne tradisjonene og på rasjonelt grunnlag foretrekke én foran andre.¹⁵³ Vi trenger imidlertid hverken korresponderende regler eller et nøytralt språk for å gjøre dette, sier Laudan: "[W]e can still talk meaningfully about different theories being *about the same problem*, even when the

¹⁵⁰ Laudan: *Progress and its problems*, s.75

¹⁵¹ Ibid.

¹⁵² Laudan, op.cit., s.74

¹⁵³ Laudan insisterer altså på at tradisjonene er sammenlignbare på tross av at de er uforenlige.

specific characterization of that problem is crucially dependent upon many theoretical assumptions".¹⁵⁴ De ulike forskningstradisjonene innenfor en bestemt vitenskap har nemlig langt flere felles enn unike problem. Det er disse konkrete, felles problemene vi kan snakke om i et språk som ikke er identisk med språket innenfor noen av de forskningstradisjonene som forsøker å løse det. Men er det så noensinne "det samme" problemet tradisjonene forsøker å løse? Er det mulig å beskrive problemet i et språk som i sitt teoretiske fundament er annerledes enn teoriene det dreier seg om? Laudan hevder at "*so long as the theoretical assumptions necessary to characterize the problem are different from the theories which attempts to solve it, then it is possible to show that the competing theories are addressing themselves to the same problem.*"¹⁵⁵ Dermed blir det mulig å vurdere hvilke teorier, og i neste omgang hvilken forskningstradisjon, som løser problemet på den mest effektive og forsvarlige måten.¹⁵⁶

Selv om Laudans sammenlikningsmodell er interessant nok, er det likevel ikke den det skal handle om her. Det mest fruktbare ved Laudans posisjon i vår sammenheng, er beskrivelsen av hvordan forskningstradisjoner reagerer på ulike typer utfordringer, hvordan de utvikler seg og overlever selv med dyptgripende indre motsetninger.

¹⁵⁴ Laudan, op.cit., s.143

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Når det gjelder dette sammenlikningsgrunnlaget til Laudan, er det kanskje nødvendig å ta enkelte forbehold dersom det skal anvendes på humanistiske disipliner. Også Laudan forholder seg i første omgang til naturvitenskapens vitenskapshistorie og bare overfladisk til humanioras vitenskapshistorie. Men selve prinsippet med å se på hvordan ulike forskningstradisjoner turnerer et felles problem på ulike måter, tror jeg likevel med hell kunne anvendes innenfor humanistiske vitenskaper. Hvorvidt en i såfall skulle sammenlikne forskningstradisjonene med tanke på *effektivitet*, stiller jeg meg mer tvilende til. Anvendt på litteraturvitenskapen kunne en si at *tekstanalyse* er et felles "problem" på tvers av ulike fortolkningsfellesskap, og en kunne sammenlikne resultatene av disse analysene med tanke på f.eks. ulikheter og sammenfall i beskrivelsen av tekstens struktur.

4.2.2 Eklektisisme, inkonsistens og smidighet

Begrepet *forskningstradisjon* hos Laudan kan med fordel forstås på bakgrunn av Kuhns *paradigme*, Feyerabend's *teori* og Lakatos' mer bevegelige *forskningsprogram*. William Bechtel beskriver Laudans forskningstradisjon som en videreføring av enkelte sider ved disse størrelsene: "Laudan proposes an account of scientific activities designed to capture some of the strengths of Kuhn's and Lakatos' accounts and yet overcome shortcomings in them."¹⁵⁷ Forskningstradisjons-begrepet avviker fra paradigme- og forskningsprogram-begrepene først og fremst i synet på intern utvikling og tilpasningsdyktighet. Der paradigme, teori og forskningsprogram alle bestemmes som holistiske størrelser, betoner Laudan det historiske aspektet ved forskningstradisjonene. Det gjelder for forskningstradisjoner, som for andre historiske institusjoner, at de vokser, møter motstand og lever videre med skiftende forutsetninger: "[T]he emphasis here must be on *relative* continuity between *successive* stages in the evolutionary process."¹⁵⁸ Kontinuiteten består i at visse element er helt sentrale og distingverende for tradisjonen, men i motsetning til i Lakatos' forskningsprogram, forandrer også disse elementene seg over tid. På denne måten relativiseres essensen i forskningstradisjonen, mens tradisjonen som sådan blir den faktor som skaper sammenheng mellom et tidligere og et senere stadium. Et av hovedelementene i tradisjonen utgjøres av det aktuelle problemet tradisjonen forsøker å løse.¹⁵⁹

Det er særlig tre forhold som karakteriserer en forskningstradisjon.¹⁶⁰ For det første har den som oftest en lang historie, og i løpet av denne har det forekommet ulike og kanskje motstridende formuleringer av tradisjonen. For det andre baserer tradisjonen seg på visse

¹⁵⁷ Bechtel: *Philosophy of Science*, Hillisdale 1988, s.63

¹⁵⁸ Laudan, op.cit., s.98

¹⁵⁹ På dette punktet ligger Laudan på linje med Popper. Popper omtaler vitenskapelig aktivitet som *problemløsning*. Selv en tekstanalyse søker å løse et "problem", nemlig et forståelses- eller tilegnelsesproblem. Jf. Popper: "Evolutionary Epistemology", *Evolutionary Theory: Paths into the future*, red; Pollard, 1984, s.239-255

¹⁶⁰ Jf. Laudan, op.cit., s.78-81

metafysiske og metodiske forutsetninger som virker avgrensende for den. For det tredje vil det skiftesvis være ulike teorier – eller en sammenblanding av ulike teorier – som dominerer tradisjonen. Teoriene som konkurrerer om plassen i en forskningstradisjon kan med andre ord av og til smelte sammen i stedet for å virke utraderende på hverandre.

Som vi ser, er forskningstradisjonen bygget opp av ulike komponenter. Laudan bestemmer disse komponentene som ontologiske, teoretiske og metodiske. Videre utfyller han bildet av forskningstradisjonen ved å si at den også inneholder visse *kognitive mål* for forskningen, og at den baserer seg på et bestemt *verdigrunnlag*.¹⁶¹ Her vil jeg bare omtale de tre førstnevnte komponentene, da jeg mener at de siste to ligger innebygget i de første tre.

Så langt ser Laudans forskningstradisjon kanskje ut til å være en oppmyknet versjon av Kuhns holistiske paradigme. Laudan fastholder jo at vi ikke kan løsrive et av nivåene fra de to andre, slik at vi sitter igjen med en forskningstradisjon bestående av f.eks. ontologi og metode. Også hos Laudan er helheten avhengig av at alle delene er med. Forskningstradisjonen reagerer imidlertid helt annerledes på interne eller eksterne utfordringer enn det et paradigme gjør. Og kanskje viktigere: I motsetning til den harmoni som råder innenfor et etablert paradigme, møter forskningstradisjonen hele tiden nye problemer den må forholde seg til. Disse problemene kan være av empirisk eller konseptuell art.¹⁶² De empiriske problemene oppstår fortløpende ved at en vitenskapelig undersøkelse stadig vekker støter på uforutsette, konkrete problem.¹⁶³ Denne typen problem er ikke så viktige i vår sammenheng. De konseptuelle problemene er som fenomen derimot hyperaktuelle når det gjelder å forstå litteraturfagets forskningstradisjon. Disse problemene oppstår enten ved at en teori fremviser intern inkonsistens (*internal conceptual problems*), eller ved at teorier kommer i en konkurranse-posisjon i forhold til hverandre eller til forskningstradisjonen (*external conceptual problems*).¹⁶⁴ Utfallet av konkurransen mellom to teorier kan like gjerne være at

¹⁶¹ Jf. Laudan: *Science and Values*, s.xi-xiv

¹⁶² Jf. Laudan: *Progress and its problems*, s.11-69

¹⁶³ Jf. Laudan, op.cit., s.15

¹⁶⁴ Jf. Laudan, op.cit., s.49-54

den utfordrende teorien smelter sammen med rådende teori – at den rett og slett vil være kompatibel med den første teorien – som at den overtar et hegemoni eller eventuelt forkastes. Når det gjelder den type konseptuelle problem som oppstår ved at teorien kommer i konflikt enten med metode-nivået eller ontologi-nivået i forskningstradisjonen, vil utfallet ofte være at teorien modifiseres og tilpasser seg metode-nivået. Metoden *parasitterer* nemlig på de andre nivåene, som Laudan sier, ved at den så å si tvinger teorien eller ontologien til å legitimere seg.¹⁶⁵ Dette kan metoden gjøre fordi det er den som har mest makt i en forskningstradisjon, det er den som i forstand av å være *redskapet* bringer konkrete resultater. En kunne jo ellers tenke seg at det var den teoretisk-filosofiske refleksjonen som førte til en anbefaling av passende metoder. Snarere tvert om, sier Laudan : "[T]he original and influential contributions to the development of methodology have come as much from working scientists as from philosophers (insofar as any clear historical distinction can be clearly drawn between scientists and philosophers)."¹⁶⁶ Dette overtaket som metode-nivået har på de andre nivåene i forskningstradisjonen, kan sammenliknes med det overtaket *praksis* så ofte har på teori i vitenskapelige kontekster. Når en ny og konkurrerende teori så sjelden slår igjennom i en forskningstradisjon, henger det ofte sammen med at rådende metode er mere veletablert og "effektiv" enn den metoden en ny teori forsøker å innføre.¹⁶⁷

Der konseptuelle problemer rammer en forskningstradisjon vil det som regel føre til en forandring av tradisjonen, en intern bevegelse. Dette innebærer likevel ingen unntakstilstand for tradisjonen – den møter jo disse problemene stadig vekk og er smidig nok til å takle dem. På tross av anomalier og konseptuelle problemer lever tradisjonen videre; bare voldsomme endringer kan føre til at en ny forskningstradisjon avløser en tidligere. Men en av de konsekvensene konseptuelle problem kan få, er at forskningstradisjonen bytter ut noen av sine

¹⁶⁵ Jf. Laudan: *Sciences and Hypothesis*, s.17

¹⁶⁶ Laudan, op.cit., s.8

¹⁶⁷ Jf. Laudan: *Progress and its problems*, s.59

elementer med nye. Vi kan få *stykkevis utskiftninger*,¹⁶⁸ slik at forskningstradisjonen kommer til å få innebygget en ubalanse eller inkonsistens i seg, noe den forøvrig alltid allerede vil ha tendenser til. Det kan eksempelvis skje at eksisterende teori erstattes av – eller smelter sammen med – en annen teori og at forskningstradisjonen ved dette mister noe av sin tidligere støpning, noe av sitt tidligere innbyrdes forhold mellom de ulike nivåene. Skjematisk illustrert kan endringen beskrives på denne måten:

FT 1:	Ontologi I	Teori I	Metode I
FT 1:	Ontologi I	Teori I/II	Metode I

Her ser vi at forskningstradisjonens første teori har blitt erstattet med en ny teori, nemlig en blandingsteori, uten at dette har destruert tradisjonen. Slike utskiftninger skjer stadig vekk, ifølge Laudan, og forskerfellesskapet er seg dette mer eller mindre bevisst. Hos Laudan kan det likevel virke som om det som regel dreier seg om bevisste valg fra aktørers side – man *bestemmer* seg for å foreta en utskiftning. Selv vil jeg mene at endringene ofte skjer ubevisst eller intuitivt: Etersom forskningstradisjonen er en både levedyktig og smidig størrelse, vil den over tid ha blitt så uoversiktlig at man knapt kan være i stand til å avgjøre hvilken ontologi, teori og metode den baserer seg på. Og nye ideer som forskerfellesskapet lar seg inspirere av – nye metoder det kommer til å anvende – oppfattes ikke som en erstatning for tidligere ideer og metoder. Det "nye" vil like ofte bare gli inn som nok et element i forskningstradisjonen. Selve prinsippet med stykkevise utskiftninger tror jeg gjelder også for humaniora, men da på den måten at elementer kommer til og skalles av uten at det nødvendigvis skjer en refleksjon omkring det som dermed skjer med tradisjonen. Av og til vil imidlertid teorier åpenlyst og uttalt kjempe om plass i en forskningstradisjon. Den estetisk-filosofiske retningens forsøk på å feste seg i den litteraturfaglige tradisjonen er et eksempel på dette.

¹⁶⁸ De ulike komponentene i forskningstradisjonen er "*individually negotiable and individually replaceable in a piecemeal fashion* (that is, in such a manner that replacement of one element need not require wholesale repudiation of all the other components).", Laudan: *Science and Values*, s.73

De formene for konseptuelle problemer og konseptuell inkonsistens jeg kommer til å konsentrere meg om i fortsettelsen, er for det første tilfeller der to teorier kommer til å stå i et spenningsforhold til hverandre, for det andre tilfeller der det oppstår en konflikt mellom ulike nivå i forskningstradisjonen. Det er i hovedsak disse formene for konseptuelle problemer som har forekommet i den litteraturfaglige forskningstradisjonen, og som betinger dens eklektisisme.

4.3 Laudans modell anvendt på litteraturfagets forskningstradisjon

Positivismekritikken innenfor litteraturfaget hadde potensiale til å bevirke dyptgripende endringer i forskningstradisjonen. Slike endringer uteble. Rokseth og elevene hans introduserte riktignok en ny holdning til litteraturen, men det var vanskelig for dem å sette denne holdningen igjennom på et metodisk nivå. Det kan dessuten synes som om hverken Rokseth eller andre estetisk-filosofiske forskere ønsket å bryte tvert over med den eksisterende forskningstradisjonen. Det de ønsket var å rense tradisjonen for positivistiske komponenter og på et nytt grunnlag løfte frem det unike ved dikteteksten.

Egil Wyller var antakelig den eneste som utviklet en konsekvent anti-positivistisk lesemåte. Men denne lesemåten ble som sådan knapt nok lagt merke til innenfor litteraturfaget og fikk dermed ingen "tilhengere" innenfor forskningstradisjonen. Det synes betimelig å spekulere i hvorfor reaksjonene uteble.

Laudans tolkning av forskningstradisjoners utvikling kan bidra til en forståelse av hvorfor både positivismekritikken og den anti-positivistiske lesemåten til Wyller fikk så liten gjennomslagskraft. Videre kan Laudan forklare hvorfor det er så vanskelig å bryte med forskningstradisjonen selv om en skulle ønske det, slik tilfellet til en viss grad var med Arne Hannevik. Ifølge Laudan er det forskningstradisjonens treghet og konvensjoner som virker forebyggende med hensyn til radikale forandringer.

4.3.1 *Forskningstradisjonens utvikling*

Laudans forskningstradisjon er en bevegelig, åpen og fleksibel størrelse. Det mest utpregede kjennetegnet ved forskningstradisjonen er antakelig dens evne til å absorbere i utgangspunktet absolutistiske teorier eller ontologier. Tradisjonen har en kontinuitet som ikke røkkes av indre kontroverser.

I etterkant av positivismestriden viste det seg at det litteraturfaglige forskerfellesskapet ikke ønsket å forkaste den historisk-biografiske lesemåten til fordel for en estetisk-filosofisk lesemåte. I og med positivismestriden utviklet forskningstradisjonen seg i retning av en større teoretisk og metodisk bevissthet hos forskerene. Men denne besinnelsen på teori og metode førte ikke til en stillingstaken for eller mot en historisk-biografisk, en estetisk-filosofisk eller en nykritisk lesemåte. Besinnelsen på teori og metode førte snarere til en øket grad av bevissthet omkring *sammensetningen* av metoder. Bare de færreste opplevde det maktpåliggende å rendyrke én tilnæringsmåte. Og de enkelte forskerene synes ikke å ha vært i stand til å gi en vitenskapsteoretisk begrunnelse for sin egen lesemåte. At så er tilfelle, kan en la seg overbevise om ved å lese festskriftet til Francis Bull på hans 70-års dag. De fleste forskerne som her presenterer sine lesemåter gir uttrykk for at de har hentet litt herfra og litt derfra, men at det ellers ikke er så nøye med en vitenskapsteoretisk bestemmelse av denne sammensetningen. Dermed fremstår langt de fleste av dem som en form for historisk-biografisk-estetisk-filosofiske "nykritikere", med sympatier som går i ulike retninger samtidig.¹⁶⁹

¹⁶⁹ Den posisjonen Daniel Haakonsen inntok må sies å utgjøre et unntak i så henseende. Haakonsen mente, i alle fall tidlig i sitt forfatterskap, at man burde gå én vei til endes. Jf. Haakonsen: "Møte med en ny disiplin", *Norsk litteraturvitenskap i det 20. århundre*, s.424

Rolf Thesen og Edvard Beyer forsvarer en metodisk pluralisme – dvs. at metodene brukes side om side.¹⁷⁰ Phillip Houm søker å syntetisere retninger og metoder.¹⁷¹ Ellisiv Steen distanserer seg fra hele diskusjonen om metoder, men mener at det er selve den måten vi utfører et arbeide på som teller.¹⁷²

Selv ikke en klar stillingstaken behøver å medføre entydig praksis. Et godt eksempel i så måte er Else Høsts produksjon. Etter å ha tatt til orde for en ren verk-analyse,¹⁷³ bruker hun ved flere tilfeller selv en utrolig rikdom av biografisk materiale for å begrunne sine egne analyser.¹⁷⁴

I etterkant av de estetisk-filosofiske forskernes "oppgjør" med historisk-biografisk lese-måte var det nok likevel mange forskere som opplevde at deres eget arbeide tok en ny og spennende retning. Selv om de – som festskriftet til Francis Bull viser – ikke hadde brutt med den tradisjonelle tilnæringsmåten, er det flere som gir uttrykk for at de opplevde at faget var i bevegelse. Som vi har sett, ble denne bevegelsen snart en del av forskningstradisjonen og fikk sin naturlige plass der.

Arne Hannevik var en av dem som ønsket å gå nye veier. Innledningsvis i *Obstfelder og mystikken*, og ved doktordisputasen, avgrenser han seg i forhold bærende komponenter ved forskningstradisjonen, nemlig biografisme og liv/ verk-konseptet. Hvorfor holder ikke Hannevik ord? Ifølge Laudan er det selve forskningstradisjonen som innhenter ham. Forskningstradisjonen mobiliserer et sett av konvensjoner for å innhente forsøk på å forkaste dens vesentlige komponenter. Forskningstradisjonen møter forslag til radikal revisjon med en

¹⁷⁰ "Elles vil eg til slutt seie at eg har ikkje noko imot nokon som helst metode berre han høver med både emne og evne, og berre han blir brukt med vett og forstand. I litteraturgranskinga som i diktinga kan det vere farleg med ovtru på ei einskild retning eller ei ein-sidig og fastskruva metodikk.", Thesen: "Kvifor og korleis", *Norsk litteraturvitenskap i det 20. århundre*, s.242

¹⁷¹ "Foreningen av alle mulige metoder blir en dyd av nødvendighet for den som vil prøve å snekre sammen litterære byggverk av den typen vi kaller "oversiktsarbeider".", Houm: "Både - og", *Norsk litteraturvitenskap i det 20. århundre*, s.377

¹⁷² "Det som teller, er resultatets holdbarhet, ikke de remedier man anvender.", Steen: "En løsarbeiders betraktninger", *Norsk litteraturvitenskap i det 20. århundre*, s.370

¹⁷³ Høst, "Ibsens lyriske dramaer", Edda 1941, s.379-406

¹⁷⁴ Jf. Høst: *Hedda Gabler*, Oslo 1958 og *Vildanden av Henrik Ibsen*, Oslo 1967

mot-offensiv: I kampen mellom eksisterende og radikale element demper og modifierer tradisjonen det radikale ved å inkludere det i seg og harmonisere det.

I analysen av lesemåten i *Obstfelder og mystikken* så vi at Hannevik på et teoretisk nivå avskrev kausalforklaringsmodellen. Videre så vi at Hannevik likevel anvendte denne modellen, bare på et annet nivå i materialet enn de historisk-biografiske forskerne. Som en følge av dette misforholdet mellom teori og metode ble lesemåten i *Obstfelder og mystikken* preget av en forstyrrende inkonsistens. Denne inkonsistente lesemåten er antakelig et produkt av spenningsforholdet mellom Hanneviks ekspliserte posisjon og forskningstradisjonens skrevne og uskrevne regler for hvordan et vitenskapelig arbeide skal se ut. I og med forskningstradisjonens makt blir den enkelte forskeren ute av stand til å leve opp til sine egne ambisjoner og tvinges til å rette seg etter den form for vitenskapelighet som forskningstradisjonen legitimerer. Forskningstradisjonen står med andre ord over forskerens intensjon, sørger for å styre arbeidsmåte og innstilling hos forskeren i sin egen retning og absorberer forslag til radikal revisjon. Slik sett gjør forskningstradisjonen nye teorier og forsøk på radikale brudd mindre farlige: Idet teoriene skal settes ut i livet, sørger forskningstradisjonen for at de umerkelig glir inn i, og modifieres av, et tradisjonelt mønster. Samtidig preges tradisjonen selv av de nye elementene, og blir på den måten stadig mer kompleks. Det som skjer er altså følgende: Forskningstradisjonens veletablerte metode byr seg frem som et lett tilgjengelig og effektivt redskap. Ubevisst tyr forskeren til dette redskapet, og motarbeider dermed sitt eget prosjekt, dersom tanken var å bryte med tradisjonen. At det er så vanskelig å frigjøre seg fra tradisjonen, har å gjøre med tradisjonens karakter av forståelseshorisont. Det sier seg selv at vi ikke velger vår forståelseshorisont, og at vi er preget av denne selv om vi forsøker å arbeide oss ut av den.

Det er symptomatisk at en forsker som befant seg utenfor litteraturfagets forskningstradisjon bedre enn f.eks. Rokseth evnet å sette en anti-positivistisk innstilling igjennom i et vitenskapelig arbeide. Egil Wyller sto friere til å utforme en selvstendig lesemåte på basis av sin egenproduserte ontologi, teori og metode. Det var enklere for ham å gjøre som han sa og ville fordi han var uavhengig av den litteraturfaglige tradisjonen. På tross av at også

Wyller anlegger et liv/ verk, eller retttere: et personlighet/ verk-perspektiv i sin tilnærming til tekstene, innhentes han ikke som Hannevik av positivismens kausalforklaringsmodell. Men det at Wyller stod såpass fritt i forhold til den litteraturfaglige forskningstradisjonen, førte dessuten til at *Tidsproblemet hos Olaf Bull* fikk liten oppmerksomhet og ingen "tilhengere" innenfor denne tradisjonen. Wyllers form for vitenskapelighet brøt så radikalt med tradisjonens krav til vitenskapelighet at tradisjonen ikke gjorde noe forsøk på å inkludere Wyllers lese måte i seg.

4.3.2 *Forskningstradisjonens nivåer*

Sett i lys av Laudans tretrinns-modell kan litteraturfagets forskningstradisjon i den aktuelle perioden i grove trekk beskrives som *historistisk* i sin ontologi og som *filologisk* i sin metode.¹⁷⁵ Tradisjonen har vært preget av ulike teorier, men disse har like gjerne blitt brukt sammen som separat.

Når det ontologiske nivået kan beskrives som grunnleggende historistisk, er det fordi jeg har lagt en "vag og vid" (Krogseth) definisjon av begrepet til grunn for bruken av det. "Historisme" betegner i denne forstand både den tidlige idealistisk-romantiske fasen og den senere positivistiske fasen. Den senere fasen ser jeg imidlertid på som en avsporing fra og en forflatning av det mer "opprinnelige" historisme-konseptet. Etter fusjonen med positivismen levde historismen videre med selvmotsigende element i lasten. Positivismen gjorde forskningstradisjonens ontologi sprikende og inkonsistent selv om den positivistiske tendensen ikke inntok en hegemonisk posisjon innenfor tradisjonen. For så vidt uten å ville det, bidro de estetisk-filosofiske forskerne på sin side til å bringe ontologi-nivået inn på en støtere kurs igjen. Det ble tross alt litt mindre legitimt å anvende kausalforklaringsmodellen etter deres kritikk av den. Den historistiske tilnæringsmåten med vekt på kontekstualisering

¹⁷⁵ Ifølge Laudan er det ontologiske og det metodiske nivået bare i relativ bevegelse i forhold til det teoretiske nivået. Det teoretiske nivået er stedet der diskusjonene foregår, og derfor alltid i bevegelse.

forble derimot den mest fremtredende komponenten lesemåten. Det er ikke før med nykritikkens innpass, og knapt nok da, at tekstene leses uavhengig av sin kontekst i den litteraturfaglige tradisjonen.¹⁷⁶ De estetisk-filosofiske forskerne bidro med andre ord til å fremelske og re-vitalisere noen av tendensene ved den idealistisk-romantiske historismen.

Forskningstradisjonens metodiske nivå kan karakteriseres som grunnleggende filologisk i hele perioden, til tross for at kausalforklaringsmodellen ble en fremtredende faktor hos de historisk-biografiske forskerne. Denne forklaringsmodellen ble nemlig bare brukt som et arbeidsredskap i en undersøkelse av tekstene som fremdeles var filologisk. Dersom vi også definerer filologi-begrepet vagt og vidt, og i tillegg definerer filologien som en historisk-biografisk vitenskap, kan vi si at den filologiske metode søker å avklare tekstenes tilblivelsehistorie – eller det tidsbundne språket tekstene er skrevet i – med tanke på å oppnå en tilnærmet nå-tidig forståelse av dem. Slik sett vil filologi-begrepet være overordnet kausalforklaringsmodellen, for denne modellen tjener nettopp som et redskap til å oppnå den nå-tidige forståelsen. Positivistene mener jo at vi for å forstå tekster må vite hvilke hendelser disse skjuler seg bak.

Forskningstradisjonens teoretiske nivå har vært mindre konstant i den aktuelle perioden. I et visst perspektiv er det mulig å forstå den historisk-biografiske og den estetisk-filosofiske retningen som to konkurrerende teorier. Hvis en teori forsøker å fortolke tradisjonens ontologi og metode, vil teori-nivået være det stedet der diskusjonene foregår. Dette skal ikke forstås som en nedvurdering av de ontologiske og metodiske motsetningene som eksisterte mellom en estetisk-filosofisk og en historisk-biografisk tankegang. Jeg har jo allerede sluttet meg til Skjervheims tese om at striden var av utpreget filosofisk karakter. Men dersom vi ser på retningenes praksis for å få et bilde av hvilken ontologi og metode som ble aktivisert i deres lesninger, synes de ontologiske og metodiske motsetningene å være mindre enn de teoretiske.

¹⁷⁶ I og med at hovedoppgaven er avgrenset til å gjelde tidsrommet 1928-1960, diskuterer jeg ikke hvordan allmenn litteraturvitenskap plasserer seg i dette bildet. Etter mitt syn bryter imidlertid litteraturvitenskap etter hvert med den filologiske forskningstradisjonen, da dette faget beveger seg mot en større grad av bevissthet med hensyn til metoder og skoledannelser. Det oppstår altså en større grad av metodisk rendyrking innenfor litteraturvitenskap enn det vi ser i den filologisk-litteraturfaglige forskningstradisjonen. Dermed nedtones også den historistiske komponenten til fordel for en konsentrasjon omkring tekstlige forhold.

Når det gjelder det å være en del av en forskningstradisjon, arbeidet de to skolene ut fra forholdsvis like premisser. Dette har igjen å gjøre med forskningstradisjonens evne til å harmonisere og absorbere teoretiske motsetninger. Forskningstradisjonens kontinuitet sikres ved at høylytte diskusjoner på et teoretisk nivå stilner når det kommer til realiseringen av teoriene.

4.3.3 Konseptuelle problemer

Konflikten mellom de estetisk-filosofiske og historisk-biografiske forskerene produserte det vi med Laudans terminologi kan kalle et konseptuelt problem av ekstern karakter. Spenningsforholdet mellom de to teoriene bidro til stykkevise utskiftninger av den historisk-biografiske lesemåten slik at forskningstradisjonen i enda større grad ble ubestemt. Forskningstradisjonen beveget seg altså mot en større grad av inkonsistens.

I og med at forskningstradisjonen absorberer og inkluderer nye teorier, produseres det indirekte alvorlige konseptuelle problemer på flere nivå i tradisjonen. Siden evnen til å absorbere medfører en lav grad av besinnelse på forskjeller og differenser, vil forskningstradisjonen lett komme til å romme selvmotsigelser; den blir inkonsistent og *indifferent*. Forskningstradisjonen bærer altså preg av et relativt stort slingringsmonn med hensyn til hva som er akseptabel ontologi, teori og metode. Dette slingringsmonnet kommer den enkelte forsker til gode ved at det åpner for personlige valg, og ved at det utelukker ensretting. Men slingringsmonnet skaper også store problemer for forskerne. De vil nemlig være ute av stand til å gjøre utfyllende rede for den plattformen de baserer det konkrete arbeidet sitt på. Forskningstradisjonen får karakter av å være ugjennomtrengelig, og vi kan aldri få full oversikt over hvilke nisser som følger med på lasset.

Fenomenet "positivistisk historisme" er et godt eksempel på at forskningstradisjonen mangler skarpe kanter. Bare på bakgrunn av tradisjonens løse struktur var historismens fusjon med positivismen mulig. Med Laudan kan vi si at positivismens innpass i den historistiske

tradisjonen produserte et internt konseptuelt problem for tradisjonen. Positivismen på 1800-tallet stod som vi har sett på enkelte punkt i et direkte motsetningsforhold til historismen. Konseptuelt sett spriker derfor den positivistiske historismen i ulike retninger. Dette bærer den historisk-biografiske lesemåten preg av ved at den kombinerer den positivistiske kausalforklaringsmodellen med en ellers utpreget ikke-positivistisk, humanistisk holdning.

Utviklingen innenfor litteraturfagets forskningstradisjon kan neppe sies å være spesiell, dersom vi ser humaniora-fagene under ett. Ifølge Laudan gjelder imidlertid forskningstradisjonsmodellen ikke bare for humaniora: Forskningstradisjonens måte å utvikle seg på antas å gjelde for all type vitenskap – naturvitenskapelig som humanvitenskapelig. Det at forskningstradisjonen er inkonsistent og eklektisk regnes slik sett ikke som et svakhetstrekk ved enkelt-representanter for et forskningsfelleskap eller ved fagmiljøet. Forskningstradisjonen vil alltid være eklektisk og inkonsistent – forskere og fagmiljø kan ikke gjøre mye fra eller til for å motvirke det. Det forskerne derimot kan gjøre for å forebygge negative konsekvenser av denne situasjonen, er å erkjenne den, ta den i betraktning og i større grad forsøke å eksplisere både tradisjonens forutsetninger og egne spesifikke forutsetninger.

5 POSITIVISMESTRID: "THE LOGICAL CONNECTION ARGUMENT"

I dette avsluttende kapitlet vil jeg gripe tilbake til utgangspunktet for hovedoppgaven. Jeg startet med å peke på et felles positivismekritisk utgangspunkt for enkelte forskere innenfor et filosofisk-samfunnsfaglig og et litteraturfaglig miljø. Rekkevidden og betydningen av de positivismekritiske innslagene i den litteraturfaglige forskningstradisjonen har jeg gjort rede for underveis. Videre har jeg søkt å gi en vitenskapsteoretisk beskrivelse av hvordan forskningstradisjonen beveget seg i forlengelsen av positivismekritikken. På bakgrunn av de erkjennelsene jeg har kommet til i dette arbeidet, vil jeg avslutningsvis gi en tolkning av positivismekritikken ut fra det som var banebrytende ved den. Dette vil forsåvidt bringe meg tilbake til utgangspunktet.¹⁷⁷ Her vil jeg imidlertid vise hvordan vi kan systematisere positivismekritikernes argumentasjon, og se den i et nytt lys.

Når jeg ikke har gjort rede for denne argumentasjonen tidligere, har det dels å gjøre med at den best forstås på bakgrunn av de resonnementene som har kommet frem underveis i undersøkelsen, dels at den tjener til å samle og poengtere det som har vært hovedoppgavens viktigste påstand. Videre har jeg ventet så lenge som mulig med å introdusere en spesifikt vitenskapsteoretisk plassering av argumentasjonen, fordi det hefter enkelte svakheter ved en slik fremgangsmåte – svakheter som det ikke har vært naturlig å komme inn på tidligere. Positivismekritikerne – i alle fall litteraturfagets representanter – kan nemlig vanskelig siés å "argumentere" i det hele tatt. I vitenskapsteoretisk forstand må en tankegang utmyntes i

¹⁷⁷ Jeg tenker her på kritikken av kausalforklaringsmodellen.

begreper for å ha argumentativ kraft. Om vi innenfor litteraturforskningen generelt kan sies å anvende begreper i streng forstand, er én ting. En annen ting er at i alle fall romantikerne Rokseths og Wyllers "begreper" synes så farget av et poetisk-metaforisk språk at de vanskelig kan oppfylle vitenskapsteoretiske krav til argumentativ standard. Dette forholdet kompliserer et forsøk på å gi argumentasjonen deres en vitenskapsteoretisk språkdrakt. Det er likevel det jeg vil gjøre her. Ikke fordi jeg, som for eksempel den amerikanske litteraturviteren Richard Rorty, mener at begreper ikke er annet enn metaforer.¹⁷⁸ Men jeg mener at den tankegangen som gjør seg gjeldende hos blant andre Rokseth, Holst og Wyller er preget av en stringens som riktignok ikke alltid kommer språklig til uttrykk hos dem, men som gjør at tankegangen kan "oversettes" til vitenskapsteoretiske termer, selv om de ikke gjør det selv.

Positivismekritikken innenfor henholdsvis det filosofisk-samfunnsfaglige og det litteraturfaglige miljøet var hovedsaklig av *teoretisk* karakter. "Deltakerperspektivet" til Skjervheim var åpenbart ikke velegnet for vitenskapelige *undersøkelser*,¹⁷⁹ og bare i liten grad ble det analysert tekster ut fra en rendyrket estetisk-filosofisk tankegang. Det handlet i begge tilfeller om ulike teoretiske modeller for en vitenskapelig tilnærming til et materiale, og mindre om en anvendelse av disse. Det er derfor jeg vil gå inn på det som etter mitt syn er det bærende "*argumentet*" i begge tankegangene.

Et av de momentene som fikk avgjørende betydning for positivismestriden på 60- og 70-tallet, og da særlig i Storbritania, var "The Logical Connection Argument". Begrepet ble introdusert av amerikaneren Abraham Melden i 1964, men selve fenomenet var kjent lenge før den tid – enten brukte man andre betegnelser for det, eller så betegnet man det ikke. Etter min mening tar blant andre Rokseth, Holst og Wyller i bruk dette argumentet uten at de er klare over hvilken brodd og hvilke vitenskapsteoretiske implikasjoner det egentlig har. Dette argumentet er imidlertid det som utgjør bærebjelken i den positivismekritiske tankegangen til Rokseth og Wyller.

¹⁷⁸ Jf. Rorty: *Contingency, ironi and solidarity*, Cambridge 1989, s.3-22

¹⁷⁹ På et tidspunkt må også den deltakende forskeren trekke seg tilbake for å systematisere sitt materiale. Skjervheim kom aldri med "nyttige" forslag til hvordan dette skulle skje.

"The Logical Connection Argument" er rettet mot positivistenes måte å karakterisere forholdet mellom *motiv* og *handling* på. I tråd med enhetsvitenskapsidealet så positivistene på forholdet mellom motiv og handling som et kausal-forhold: Motivet fungerer som en *årsak* til handlingen. Motiv og handling er sånn sett distingverbare størrelser; de kan isoleres og betraktes hver for seg. Helt siden David Hume påviste at relasjonen mellom årsak og virkning ikke er logisk (dvs. *nødvendig*), men snarere tilfeldig, har oppfatningen av de to størrelsene som separate vært enerådende innenfor såvel empiristisk/ positivistisk filosofi som andre filosofiske strømninger. "The Logical Connection Argument" påstår imidlertid at relasjonen mellom motiv og handling er logisk, og ikke tilfeldig, at motivet ikke kommer *før* handlingen og kan isoleres fra denne, men snarere inngår som en innbakt komponent i handlingen. Og da kan ikke – dersom Hume har rett – motivet inngå i en årsaksforklaring. Ifølge Melden er det umulig for oss i det hele tatt å identifisere et motiv uten å ta hensyn til den handlingen det førte til.¹⁸⁰ Motivet og handlingen er gjensidig avhengige størrelser. Det gir altså ikke mening å isolere motivet hverken i tilfeller der det foreligger en handling, eller i tilfeller der det "ikke ble slik jeg hadde tenkt". Derfor må en forklaring av forholdet mellom motiv og handling være analytisk oppbygget, og ikke syntetisk slik kausalforklaringsmodellen er det.

Allerede i 1957 hadde briten Elisabeth Anscombe kritisert synet på motiver som årsaksforklarende. Det er selve *forståelsen* av handlingen som avgjør hvordan vi beskriver denne og motivet for den, sier hun. Det betyr at handlingen – og motivet – langt på vei bestemmes av beskrivelsen. Dette forholdet kompliserer positivistenes intendert nøytrale forklaring, og trekker dessuten i tvil om vi under noen omstendigheter kan "forklare" handlinger og motiv.¹⁸¹

Også den danske filosofen Peter Zinkernagel har vært opptatt av tradisjonelt ignorerte logiske forbindelser. I *Omverdensproblemet* fra 1957 og *Virkelighet* fra 1989 løfter han frem en type logiske relasjoner som har med forholdet mellom person og kropp, handling og kontekst og språk og virkelighet å gjøre. Zinkernagel søker å vise at vi ikke kan snakke

¹⁸⁰ Jf. Melden: *Free Action*, London 1964, s.52-53

¹⁸¹ Jf. Anscombe: *Intention*, Oxford 1957, s.80ff

meningsfylt om personen uten å medberegne at denne personen har en kropp. Videre kan vi ikke fortolke en handling tilfredsstillende uten å ta konteksten i betraktning. Og dersom språket ikke var logisk forbundet med virkeligheten, ville det ikke gi mening.¹⁸² Dag Østerberg var på et tidlig stadium i sitt forfatterskap inspirert av Zinkernagel. I en liten bok fra 1966, *Forståelsesformer* tar Østerberg et oppgjør med en positivistisk form for vitenskapelighet på bakgrunn av blant andre Zinkernagels posisjon.¹⁸³

Georg Henrik von Wright videreutviklet på 1970-tallet "The Logical Connection Argument" i retning av å la det blokkere positivistenes verifikasjonsteori. Vi kan aldri verifisere et motiv med mindre dette lar seg isolere og analysere, sier von Wright. Men all den tid motivet inngår som en komponent i handlingen, og ellers ikke lar seg gjennomskue, blir det en umulighet å la motivet verifisere hypoteser.¹⁸⁴

Melden, Anscombe, Zinkernagel og von Wright var blant dem som gikk i spissen for en type analytisk positivismekritikk som søkte å underminere positivismen fra innsiden. Positivismekritikken i Norge befant seg derimot innenfor en mer kontinental-filosofisk tradisjon. Især Skjervheim, Rokseth, Holst og Wyller hørte hjemme i en heller vidløftig tradisjon i forhold til den pertentlige, analytisk orienterte positivismekritikken. Likevel er det god grunn til å sammenlikne argumentasjonen til de to formene for positivismekritikk. "The Logical Connection Argument" står, så vidt jeg kan se, helt sentralt hos i alle fall litteraturfagets positivismekritikere. Dersom vi setter at forholdet mellom motiv og handling kan sammenliknes med forholdet mellom dikter og diktning, vil vi se at argumentasjonen er tilnærmet analog innenfor henholdsvis den ovenfor nevnte analytiske positivismekritikken og litteraturfagets positivismekritikk. I begge tilfeller handler det om å insistere på at selve relasjonen mellom de to leddene i positivistenes kausalforklaring er inadekvat fortolket av positivistene. Her er det at særlig Rokseth og Wyller kommer inn i bildet. Der de historisk-biografiske forskerene anvendte kausalforklaringsmodellen og dermed impliserte et syn på

¹⁸² Jf. Zinkernagel: "Vanetænkning", *café Existens* nr.59/60, s.99ff

¹⁸³ Jf. Østerberg: *Forståelsesformer*, Oslo 1966

¹⁸⁴ Jf. von Wright: *Explanation and Understanding*, London 1972

forholdet mellom tekst og dikter som en ikke-logisk relasjon, lar Rokseth og Wyller tekst og dikter smelte helt sammen, slik at forholdet mellom disse blir logisk og ikke kausalt-tilfeldig. Francis Bull og hans meningsfeller så teksten som en virkning av en rekke tilfeldige forhold som til sammen dannet en basis for diktningen. Ifølge Bull kunne en altså først isolere og bestemme forutsetningene for diktningen, for så i neste omgang å isolere virkningen. Rokseth og Wyller derimot ser på dikter og diktning som så intimt forbundet at "'Metope" er Olaf Bull" (Wyller); de proklamerer et *identitetsforhold* mellom produsent og produkt, og de kan derfor ikke anvende kausalforklaringsmodellen i sin analyse. Dette proklamerte identitetsforholdet er imidlertid av metaforisk og ikke-reell karakter. Person og tekst er åpenbart to distinkte størrelser. Poenget i denne sammenhengen er imidlertid den bevisstheten som denne proklamasjonen baserer seg på. Det som vitenskapsteoretisk sett er viktig, er at skillet de historisk-biografiske forskerene trekker opp mellom tekst og produsent forskyves hos positivismekritikerne. For dem går skillet *forut* for det dikteriske som sådan, det vil si mellom forfatterens overfladiske personlighet på den ene siden, og den dikteriske personlighet og diktningen på den andre siden. Hvis det eksisterer et logisk forhold mellom motiv og handling, mellom dikter og dikt, vil vi ikke lenger ha noen glede eller nytte av å skulle la motiv og dikter stå som en årsak til handling og dikt. Da ville vi i så fall bringe oss selv opp i et tautologisk problem – vi ville gå i ring.

Det er likevel bare Holst som helt tar konsekvensene av denne erkjennelsen. Han ser at dersom vi antar at det eksisterer et identitetsforhold mellom dikter og diktning, ja, så er det mest nærliggende å fordre rene verk-analyser hvor dikter-jeget ikke tas i betraktning. Er det litteraturhistorie vi vil skrive, trenger vi strengt tatt ikke lenger å ta hensyn til forfatteren: Vi vil jo i dikter-jeget likevel ikke finne noe annet enn det diktningen substansielt sett består av. Holst tar avstand fra forfatterstudier også av en annen grunn: Selv om det er et sammenfall mellom personlighet og verk, vil det være urimelig å identifisere personligheten med bare én enkelt av dens aktiviteter, sier han.¹⁸⁵ Holst forsvarer altså verk-analysen på bakgrunn av langt på vei samme argumentasjon som den Rokseth og Wyller fører i marken mot de

¹⁸⁵ Jf. Holst, op.cit., s.45-46

historiske biografene, men han trekker klarere konsekvenser enn det Rokseth og Wyller gjør. Når Rokseth og Wyller ikke kommer frem til samme posisjon som Holst, har det etter min mening å gjøre med at de har en genuin interesse for noe mer enn "bare" diktningen. *Tidsproblemet hos Olaf Bull* springer, så langt jeg kan se, ut av en interesse for en filosofisk tidsproblematikk. Rokseth var på sin side en nesten like ivrig personlighetsgransker som litteraturforsker. Holst, derimot, er på et teoretisk nivå genuint opptatt av litteratur. Uansett innebærer argumentasjonen at vi ikke kan behandle dikter og diktning som ledd i en kausalkjede uten å havne i et problem som i alle fall for de logiske positivistene må være formidabelt: Vi mistolker objektets egentlig logiske struktur.

Når hverken Rokseth eller Bull, Wyller eller Hannevik gjør utførlig rede for forskjellen på kausalforhold og identitetsforhold, har det blant annet med forskningstradisjonens dominerende posisjon å gjøre. Forskningstradisjonen tilslører motsetninger ved å fange inn og ufarliggjøre nye løsningsforslag. Rokseth klarer ikke å sette identitetstenkningen gjennom i sine tekststudier, Wyller lykkes bedre, men hos ham blir opplegget forstyrret av tautologi-problemet: Hvorfor skal Wyller rekonstruere Bulls univers, når han like gjerne kunne rekonstruere tekstenes univers? *Tidsproblemet hos Olaf Bull* blir med andre ord både en indre biografi og en tekststudie, men der de to størrelsene betraktes som identiske.

Forskningstradisjonen tillater ikke alt for store endringer. Den henter inn igjen reformatorene og lar disse inngå som en fornyende del av tradisjonen. Men der nye argumenter kunne tenkes å rokke ved tradisjonen, sørger tradisjonen for å nøytralisere disse argumentenes kraft ved å aktivisere alle sine uskrevne regler for "vitenskapelig" skikk og bruk. Positivismekritikken var radikal i det at den fordret en ny og hermeneutisk tilnærming til en logisk, ikke-kausal relasjon. Forskningstradisjonen bukket likevel ikke under. Tradisjonens evne til å absorbere nye tenkemåter bevirket en stø, eklektisk og tradisjonell kurs.

FORKORTELSER:

Den estetisk-filosofiske skole i norsk litteraturforskning; EF

Den franske tragedie; FT

Fragment av en kunstfilosofi; FK

Obstfelder og mystikken; OM

Tidsproblemet hos Olaf Bull; TB

LITTERATURLISTE

Agora, 3-4/ 94

Apel, Karl-Otto: "Communication and the foundation of the Humanities", *Acta Sociologica*, 1/ 1972, s. 17 ff

Althusser, Louise: *Filosofi, Ideologi og Videnskap*, København 1974

Anscombe, Elisabeth: *Intention*, Oxford 1957

Bechtel, William: *Philosophie of Science*, Hillisdale 1988

Beyer, Edvard: "Arne Hannevik: *Obstfelder og mystikken*", *Edda* 1962, s. 112 ff

Brytninger i tidens tankeliv, red; Wyller og Aarnes, Oslo 1960

Feigl, Herbert: "Logical Empiricism", *Reading in Philosophical Analysis*, utg; Feigl & Sellars, New York 1949, s. 3 ff

Fink, Asta: *Teori og praksis*, København 1973

Flor, Jan Riis: "Den logiske positivisme", *Vor tids filosofi. Videnskap og sprog*, red; Lübcke, København 1989, s. 114 ff

Gadamer, Hans-Georg: *Warheit und Methode*, Tübingen 1960

Gilje, Nils: "Anomalier i moderne vitenskapsfilosofi", *Skriftserien nr 7*, Bergen 1987

Gregersen, Frans og Køppe, Simo: *Videnskap & lidenskap*, København 1985

Hammer, Espen: "Vitenskap og samfunn. Refleksjoner omkring den norske positivismestriden", Oslo 1991 (stensil)

Hannevik, Arne: *Obstfelder og mystikken*, Oslo 1960

- : "Svar fra doktoranden", *Edda* 1962, s. 133 ff
- Harris, James: *Against Relativism*, Illonis 1993
- Heidegger, Martin: *Sein und Zeit*, Tübingen 1928, §§ 32-36
- Holst, Carl Vilhelm: *Fragment av en kunstfilosofi*, Oslo 1953
- : *Baudelaires estetikk*, Oslo 1954
- Holst, Vibeke: *Carl Vilhelm Holst: Baudelaire-studier*, Hovedoppgave, Oslo 1969
- Houm, Phillip: "Både - og", *Norsk litteraturvitenskap i det 20. århundre*, Oslo 1957, s. 371 ff
- Høst, Else: "Ibsens lyriske drama", *Edda* 1941, s. 379 ff
- : *Hedda Gabler*, Oslo 1958
- : *Vildanden av Henrik Ibsen*, Oslo 1967
- Høst, Gunnar: "Peter Rokseth", *Norsk litteraturvitenskap i det 20. århundre*, Oslo 1957, s. 195 ff
- Haakonsen, Daniel: *Skabelsen i Wergelands diktning*, Oslo 1951
- : "Møte med en ny disiplin", *Norsk litteraturvitenskap i det 20. århundre*, Oslo 1957, s. 418 ff
- : "Arne Hannevik: *Obstfelder og mystikken*", *Edda* 1962, s. 89 ff
- : "Rokseth og det alternativt ubevisste", *Tolkning og teori*, Oslo 1987, s. 51 ff
- Imerslund, Knut: *Den estetisk-filosofiske skole i norsk litteraturforskning*, Oslo 1978
- Jensen, Johan Fjord: *Den ny kritikk*, Viby 1989
- Kant, Immanuel: *Fra Kritikk av den rene fornuft*, i *Filosofiske tekster i utvalg*, red; Stigen, Oslo 1968, s. 71 ff
- Kittang, Atle: "Tre forståingsformer i litteraturforskninga", *Litteraturkritiske problem*, Bergen-Oslo-Tromsø 1975, s. 15 ff
- (m.fl.): *Om litteraturhistorieskriving*, Bergen 1983
- Kjølrup, Søren: *Forskning og samfund*, København 1985
- Krogseth, Otto: *Den tyske historismen*, Oslo 1984
- Kuhn, Thomas: *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago & London 1962

- : "The Natural and Human Sciences", *The Interpretive Turn*, red; Hiley og Scusterman, Itacha & London 1991, s. 17 ff
- Kvalsvik, Bjørn: "Hermeneutikk og teksttolking", *Den filologiske vitenskap*, red; Haugen og Thomassen, Oslo 1990, s. 65 ff
- Lakatos, Imre: "History of Science and its Rational Reconstructions", *Boston Studies in the Philosophy of Science*, vol.8. red; Buckland og Cohes, 1971, s. 91 ff
- Laudan, Larry: *Progress and its problems*, London & Henley 1977
- : *Science and Hypothesis*, Dodrecht & Boston & London 1981
- : *Science and Values*, Berkeley & Los Angeles & London 1984
- : *Science and Relativism*, Chicago & London 1990
- Lombnæs, Andreas: *Natur/Subjekt/Språk*, Oslo 1994 (stensil, Universitetet i Oslo)
- Lübcke, Paul: "Filosofien i Tyskland efter Hegel", *Vor tids filosofi. Engagement og forståelse*, red; Lübcke, København 1982, s. 9 ff
- Maren-Grisebach, Manon: *Litteraturvitenskapens metoder*, Oslo 1974
- Melden, Abraham: *Free Action*, London 1964
- Nordenstam, Tore: *Fra kunst til vitenskap*, Søreidgrend 1987
- Norsk litteraturvitenskap i det 20.århundre*, Festskrift til Francis Bull, Oslo 1957
- Næss, Arne (m.fl.): *Vitenskapsfilosofi*, Oslo-Bergen-Tromsø 1980
- Poensgen, Werner: *Historiefilosofiske og historiografiske aspekter ved Henrik Wergelands prosaforfatterskap*, Hovedoppgave, Oslo 1990
- Platon: *Faidros*, Oslo 1981
- Popper, Karl: "Epistemology without a knowing subject", *Objective Knowledge*, Oxford 1986, s. 106 ff
- : "Evolutionary Epistemology", *Evolutionary Theory: Paths into the future*, red; Pollard, 1984, s. 239 ff
- Pålshaugen, Øyvind: "Den store utredningen om estetikk og samfunnsfag", *Kultur og barbari*, red; Østerberg, Oslo 1991, s. 13 ff
- Rokseth, Peter: *Den franske tragedie*, Oslo 1928

- : *Efterlatte skrifter*, Oslo 1953
- Rorty, Richard: *Contingency, ironi and solidarity*, Cambridge 1989
- Skjervheim, Hans: "Deltakar og tilskodar", i *Brytninger i tidens tankeliv*, Oslo 1960, s. 63 ff
- : *Vitskapen om mennesket og den filosofiske refleksjon*, Oslo 1964
- : "Prinsippspørsmåla i litteraturgranskinga", i *Mål og metoder i litteraturforskningen*, red; Hoftun og Tobiassen, Oslo 1969, s. 119 ff
- Slagstad, Rune: *Positivisme og vitenskapsteori*, Oslo 1980
- Steen, Ellisiv: "En løsarbeiders betraktninger", *Norsk litteraturvitenskap i det 20.århundre*, Oslo 1957, s. 367 ff
- Thesen, Rolf: "Kvifor og korleis", *Norsk litteraturvitenskap i det 20.århundre*, Oslo 1957, s. 232 ff
- Thomassen, Einar: "Vitenskapsbegrepet i filologien", *Den filologiske vitenskap*, red; Haugen og Thomassen, Oslo 1990, s. 37 ff
- Tranøy, Knut Erik: "Filosofi og diktning", *Brytninger i tidens tankeliv*, Oslo 1960, s. 107 ff
- Vitenskapsteoretiske fag*. En konferanserapport, NAVF, Oslo 1976
- Winch, Peter: *The Idea of a Social Science*, London 1958
- Winther, Truls: "Carl Vilhelm Holst og "den estetiske tid": Bergsonisme i norsk litteraturteoretisk debatt", *Den skapende varighet*, red; Kolstad og Aarnes, Oslo 1993, s. 188 ff
- Wittgenstein, Ludvig: *Tractatus Logico-Philosophicus*, London 1922
- : *Philosophical Investigations*, Oxford 1953
- von Wrigth, Georg Henrik: *Explanation and Understanding*, London 1972
- : *Logik, filosofi och språk*, Nora 1993
- Weidemann, Jana: *Norskfaget i krise? En fagkritisk undersøkelse av vitenskapssynet i nordstikkens litteraturforskning*, Hovedoppgave, Oslo 1988
- Winsnes, Anders H.: *Den annen front*, Oslo 1932

- Wyller, Egil A.: *Tidsproblemet hos Olaf Bull*, Oslo 1959
- : "Om metodeproblemet i åndsvitenskapen", *Brytninger i tidens tankeliv*, Oslo 1960, s. 121 ff
- : *Tidsproblemet hos Olaf Bull*, Oslo 1978
- Zinkernagel, Peter: *Omverdensproblemet*, København 1957
- : *Virkelighed*, København 1989
- : "Vanetæknig" i *café Existens* nr.59/60, s. 99 ff
- Østerberg, Dag: *Forståelsesformer*, Oslo 1966
- Østergaard, Erik: "Fortolkningspositioner", *SKUD*, red.; Østergaard, Viborg 1992, s. 5 ff
- Aarnes, Asbjørn: "Carl Vilhelm Holst", *Norsk litteraturvitenskap i det 20.århundre*, Oslo 1957, s. 345 ff
- : *Det poetiske fenomen*, Oslo 1963

